

Paistunturin erämaa-alueen ja siihen liittyvien soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma

Jorgaleaddji: Jouni Vest
Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax
Kansikuva: Näkymä Roavveoaivilta. Kuva Matti Mela.

© Metsähallitus 2011

ISSN-L 1796-2943
ISSN 1799-5396 (painettu)
ISSN 1796-2943 (verkkojulkaisu)
ISBN 978-952-446-871-8 (painettu)
ISBN 978-952-446-872-5 (verkkojulkaisu)

100 kpl
Kopijyvä Oy, Jyväskylä, 2011

Paistunturin erämaa-alueen ja siihen liittyvien soidensuojelualueiden hoito- ja käytösuunnitelma

KUVAILULEHTI

JULKAISSJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2011
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	20.12.2010
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	3513/623/2008
SUOJELUALUETYYPPPI/ SUOJELUOHJELMA	erämaa-alue, soidensuojelualue, harjujensuojeluohjelma		
ALUEEN NIMI			
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Paistunturin erämaa (FI 1302003), Pieran Marin jänkä (FI 1300207), Hanhijänkä–Pierikivaaranjänkä (FI 1300206), Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010)		
ALUEYKSIKKÖ	Lapin luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Metsähallitus		
JULKAISEN NIMI	Paistunturin erämaa-alueen ja siihen liittyvien soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma		
TIIVISTELMÄ	<p>Erämaalain (62/1991) mukaisesti Metsähallitus on laatinut Paistunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman, jolla pyritään alueen erämaaluonteen säilyttämiseen, luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamiseen sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseen. Paistunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman kanssa yhteisesti on laadittu erämaahan rajoittuvien soidensuojelualueiden sekä Luomusjoen alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Suunnitelmassa esitettyt tavoitteet ja toimenpiteet koskevat sekä erämaa-alueita että suunnitelmaan sisällytettyjä muita alueita, ellei erikseen toisin mainita.</p> <p>Suunnitelma perustuu lakeihin ja asetuksiin, alueen luonnon ja käytön perusselvityksiin (Stolt 2006: Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161), maastokäynteihin, sidosryhmien esittämiin näkemyksiin, neuvotteluihin saamelaiskäräjien kanssa sekä paikallisen väestön tietoihin ja palautteeseen.</p> <p>Paistunturin erämaa-alue on Suomen erämaista neljänneksi suurin, pinta-alaltaan noin 157 000 ha. Paistunturin erämaa ja sen sisään jäävä Kevon luonnonpuisto sekä niihin rajoittuvat soidensuojelualueet muodostavat yhdessä lähes 238 000 ha:n kokonaisuuden. Koko alue kuuluu saamelaisten kotiseutualueeseen.</p> <p>Paistunturin erämaa on luontaiselinkeinojen harjoittajille ja muille paikkakuntalaisille tärkeä poronhoito-, metsätö-, kalastus-, hillastus- ja virkistysalue. Alue kuuluu pääosin Paistunturin paliskunnan sekä osin Muddusjärven, Kaldoavin ja Muotkatunturin paliskuntien poronhoitoalueisiin. Riekonpyynnillä on suuri merkitys paikalliselle väestölle. Riekkoa pyydetään alueella myös perinteiseen tapaan ansoilla.</p> <p>Retkeily painottuu alueella erämaan ulkopuolelle, Kevon luonnonpuistoon. Kevon retkeilyreitille kuljetaan erämaa-alueen kautta, ja osa kulusta suuntautuu myös merkityjen reittien ulkopuolelle erämaahan. Utsjoen lähellä, osin erämaassa sijaitseva Kuoppilasjärven alue on myös suosittu retkeilykohde.</p> <p>Suunnitelmassa ei ole esitetty merkittäviä uusien retkeilyn rakenteiden tai reittien lisäyksiä.</p>		
AVAINSANAT	erämaa-alue, saamelaiskulttuuri, poronhoito, Natura 2000		
MUUT TIEDOT	Suunnitelman on kirjoittanut Elina Stolt.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 100		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (PAINETTU)	978-952-446-871-8
ISSN (PAINETTU)	1799-5396	ISBN (VERKKOJULKAIKU)	978-952-446-872-5
ISSN (VERKKOJULK.)	1796-2943		
SIVUMÄÄRÄ	186 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	Kopijyvä Oy
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	10 euroa

GOVVIDANSIIDU

ALMMUSTUHTTI	Meahciráđđehus	ALMMUSTUHTTINÁIGI	2011
DOAIBMANADDI	Meahciráđđehus	DOHKKEHANBEAIVI	20.12.2010
LUHTOLAŠVUOHTA	Almmolaš	DIÁRANUMMIR	3513/623/2008
SUODJALANGUOVLO-TIIPA/SUODJALAN-PROGRÁMMA	meahcceguovlu, jekkiidsuodjalanguovlu, buolžžaidsuodjalanprográmma		
GUOVLLU NAMMA			
NATURA 2000-GUOVLLU NAMMA JA KODA	Báíšduoddara meahcceguovlu (FI 1302003), Piera-Márjjá jeaggi (FI 1300207), Čuonjájeaggi–Bierggevárjeaggi (FI 1300206), Luopmošjoga guolba (FI 1302010)		
GUOVLOOVTTADAT	Lappi luonddubálvalusat		
DAHKKI(T)	Meahciráđđehus		
PRENTOSA NAMMA	Báíšduoddara meahcceguovlu ja dasa guoskevaš jekkiidsuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplána		
ČOAHKKÁIGEASSU	<p>Meahcceguovlolága mielde Meahciráđđehus lea dahkan Báíšduoddara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána, mainna geahčalit seailluhit guovllu meahccái vuoda, dorvvastit luondduealáhusaid ja sámekultuvra sihke ovddidit luonduu máŋggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid. Go lea dahkkojuvvon Báíšduoddara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána, de seammás lea dahkkojuvvon meahcceguvlui ráđjašuvvi jekkiidsuodjalanguovlluid sihke Luopmošjoga guovllu dikšun- ja geavahanplána. Plánas ovdanbukton ulbmilat ja doaibmabijut gusket sihke meahcceguvlui ja plánii gullevaš eará guovlluide, jos ii sierra nuppeláhkai daddjojuvvo.</p> <p>Plána vuodđuduuvvá lágaide ja ásahusaide, guovllu luonduu ja geavaheami vuodđočielggadusaide (Metsähallituksen luonnonsuojetuljulkaisuja. Sarja A 161), báikkialdefitnamiidda, čanasjoavkkuid ovdanbuktin oainnuide sihke ráđđadallamiidda sámedikkiin sihke báikkálaš olbmuid dieđuide ja ožžojuvvon máhcahahkii.</p> <p>Báíšduoddara meahcceguovlu lea Suoma njealjádin stuorámus meahcceguovlu, man viidotat lea s. 157 000 ha. Báíšduoddara meahcceguovlu ja dan sisa báhcci Geavu luonddumeahcci sihke daidda ráđjašuvvi jekkiidsuodjalanguovllut hábmejít lagabui 238 000 hektára viidosaš ollisvuoda. Oppa guovlu gullá sámiid ruovttuguvlui.</p> <p>Báíšduoddara meahcceguovlu lea luondduealáhusbargiide ja eará báikegoddelaččaide dehálaš boazodoallo-, meahcebivo-, guolástan-, lubmen- ja lustageavahanguovlu. Guovlu gullá eanaš Báíšduoddara bálgosa sihke muhtun muddui Muttošjávrri, Gálldoaivvi ja Muotkeduoddara bálgosiid boazodoalloguovlluide. Rievssatbivdu mearkkaša ollu báikkálaš olbmuide. Rievssaha bivdet guovllus maiddái árbevirolaš vuogi mielde gárdumiin.</p> <p>Olbmot vánndardit eanaš meahcceguovllu olggobealde, Geavu luonddumeahcis. Geavu vánndardanjohtolahkii šaddá johtit meahcceguovllu bokte ja muhtumin olbmot johtet maiddái merkejuvvon johtolagaid olggobeallai meahccái. Ohcejoga lahka, muhtun muddui meahcceguovllu sisá báhcci Goahppelašjávrri guovlu lea maiddái bivnnuhis vánndardanbáiki.</p> <p>Plánas ii báljo árvaluvvo oddá vánndardanráhkadusaid dahje -johtolagaid lasiheapmi.</p>		
ČOAVDDASÁNIT	meahcceguovlu, sámekultuvra, boazodoallu, Natura 2000		
EARÁ DIEĐUT	Plána lea čállán Elina Stolt.		
RÁIDDU NAMMA JA NUMMIR	Metsähallituksen luonnonsuojetuljulkaisuja. Sarja C 100 Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanalimmustahittimat. Ráidu C 100		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (NJAĐDON)	978-952-446-871-8
ISSN (NJAĐDON)	1799-5396	ISBN (PDF)	978-952-446-872-5
ISSN (PDF)	1796-2943		
SIIDOLOHKU	186 s.	GIELLA	suomagiella
GOASTTIDEADDJI	Meahciráđđehus	PRENTENBÁIKI	Kopijvä Oy
JUOHKKI	Meahciráđđehus, luonddubálvalusat	HADDI	10 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	2011
UPPDRAGSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	20.12.2010
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	3513/623/2008
TYP AV SKYDDSOMRÅDE/SKYDDSPROGRAM	ödemarksområde, myrskyddsområde, åsskyddsprogrammet		
OMRÅDETS NAMN			
NATURA 2000-OMRÄDETS NAMN OCH KOD	Paistunturi ödemark (FI 1302003), Pieran Marin jänkä (FI 1300207), Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä (FI 1300206), Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010)		
REGIONENHET	Lapplands naturtjänster		
FÖRFATTARE	Forststyrelsen		
PUBLIKATION	Skötsel- och användningsplan för Paistunturi ödemarksområde och tillhörande myrskyddsområden		
SAMMANDRAG	<p>I enlighet med ödemarkslagen (62/1991) har Forststyrelsen gjort upp en skötsel- och användningsplan för Paistunturi ödemarksområde. Med denna plan strävar man efter att bevara områdets ödemarksnatur, trygga naturnäringarna och samekulturen samt utveckla mångsidig användning av naturen och förutsättningarna för detta. I samband med skötsel- och användningsplanen för Paistunturi ödemarksområde har man utarbetat en skötsel- och användningsplan för de myrskyddsområden som gränsar till ödemarken samt för Luomusjoki-området. Syftena och åtgärderna som presenteras i planen berör både ödemarksområdet och övriga områden som inkluderats i planen, om inte något annat nämnts.</p> <p>Planen baserar sig på lagar och förordningar, grundläggande utredningar om områdets natur och användning (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161), terrängbesök, intressentgruppars synpunkter, diskussioner med sametinget samt information och feedback från lokalbefolkningen.</p> <p>Paistunturi ödemarksområde är fjärde största ödemarken i Finland, dess areal är ca 157 000 ha. Paistunturi ödemark och Kevo naturreservat, som finns inom ödemarkens gränser, samt de myrskyddsområden som gränsar till dem bildar tillsammans en helhet på nästan 238 000 ha. Hela området hör till samernas hembygdsområde.</p> <p>Paistunturi ödemark är ett viktigt renskötsel-, jakt-, fiske-, hjortoplocknings- och rekreationsområde för utövare av naturnäringar och andra ortsbor. Området hör huvudsakligen till Paistunturi renbeteslags samt delvis till Muddusjärvi, Kaldoaivi och Muotkatunturi renbeteslags renskötselområden. Fångst av ripa har stor betydelse för ortsborna. På området fångas ripa även på traditionellt sätt med hjälp av snaror.</p> <p>Friluftslivet riktar sig i huvudsak mot området utanför ödemarken, mot Kevo naturreservat. Man kommer till vandringslederna i Kevo genom ödemarksområdet och en del av slitaget riktas också mot ödemarken utanför de markerade lederna. Kuoppilasjärvi-området nära Utsjoki, som delvis finns i ödemarken, är också ett populärt utfärdsmål.</p> <p>I planen föreslås inga betydande tillägg när det gäller friluftskonstruktioner eller vandringsleder.</p>		
NYCKELORD	ödemarksområde, samekultur, renskötsel, Natura 2000		
ANDRA UPPGIFTER	Skötsel- och användningsplanen har skrivits av Elina Stolt.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 100		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (HÄFTAD)	978-952-446-871-8
ISSN (HÄFTAD)	1799-5396	ISBN (ONLINE)	978-952-446-872-5
ISSN (ONLINE)	1796-2943		
SIDANTAL	186 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Kopijvä Oy
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	10 euro

Sisällys

1 Johdanto	13
1.1 Suomen erämaat	13
1.2 Soidensuojelualueet	14
1.3 Suunnittelualue	14
1.3.1 Paistunturin erämaa-alue	14
1.3.2 Pieran Marin jängän soidensuojelualue	16
1.3.3 Piessuo–Luomusjoen soidensuojelualue	16
1.3.4 Hanhijängän–Pierkivaaranjängän soidensuojelualue	16
1.3.5 Luomusjärven ja Kielajoen harjugalue sekä Luomusjoen kuolpuna	17
1.4 Suunnittelun perusta ja lähtökohdat	18
1.5 Suunnitteluprosessi	19
ALUEEN LUONTO JA TÄHÄNASTINEN KÄYTTÖ.....	20
2 Luonto ja historia	20
2.1 Yleiskuvaus	20
2.2 Geologia ja geomorfologia	21
2.3 Vesistöt	21
2.4 Natura-luontotyypit	21
2.4.1 Paistunturin erämaa-alue	21
2.4.2 Pieran Marin jänkää	22
2.4.3 Hanhijänkää–Pierkivaaranjänkää	23
2.4.4 Luomusjoen kuolpuna	23
2.5 Kasvillisuus ja kasvisto	24
2.5.1 Uhanalaiset kasvit	24
2.6 Kalasto	25
2.7 Linnusto	25
2.8 Nisäkkäät	26
2.8.1 Uhanalaiset nisäkkäät	26
2.9 Historia	28
2.9.1 Perustamishistoria	28
2.9.2 Kulttuuriperintö	29
2.10 Nykyinen käyttö	32
2.11 Maankäytöänanalyysi	33
2.12 Yhteenveton tärkeimmistä arvoista suojelemaan ja käytön kannalta	36
HOITO JA KÄYTTÖ	37
3 Hoidon ja käytön tavoitteet	37
3.1 Erämaalaki	37
3.2 Soidensuojeluasetus	37
3.3 Natura 2000 -verkosto	38
3.4 Harjujensuojeluohjelma	38
3.5 Vesipuitedirektiivi	38
3.6 Maankäytö- ja rakennuslaki	39
3.6.1 Kaavoitus	39
3.7 Laki Metsähallituksesta	41
3.8 Saamelaiskulttuurin turvaaminen	41
3.8.1 YK:n KP-sopimus	42
3.8.2 Biodiversiteettisopimus	42

3.8.3 Perustuslaki.....	42
3.8.4 Laki saamelaiskäräjistä.....	42
3.8.5 Laki Metsähallituksesta	43
3.8.6 Maankäyttö- ja rakennuslaki.....	43
3.8.7 Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki	44
3.8.8 Saamelaisen kestävän kehityksen ohjelma	44
3.8.9 Yhdenvertaisuuslaki	44
3.8.10 Yhdenvertaisuussuunnitelma	45
3.8.11 Saamen kielilaki.....	45
3.9 Poronhoitolaki.....	45
3.10 Metsähallituksen asettamat hoidon ja käytön tavoitteet	46
4 Vyöhykealuejako	47
4.1 Vyöhykkeistämisen tavoitteet ja lähtökohdat	47
4.2 Vyöhykkeistämisen perusteet Paistunturin erämaa-alueella ja siihen liittyvillä soidensuojelualueilla.....	47
4.3 Vyöhykejako	48
4.3.1 Syrjävyöhyke	48
4.3.2 Virkistysvyöhyke	48
5 Luonnonsuojelu ja -hoito.....	51
5.1 Nykytila.....	51
5.1.1 Luonnonsuojelu ja erämaalaki	51
5.1.2 Paistunturin erämaa-alueen ja sitä ympäröivien soidensuojelualueiden asema luonnonsuojelussa.....	51
5.1.3 Perinnemaisemat.....	52
5.2 Tavoitteet ja toimenpiteet	52
5.3 Seuranta.....	53
6 Kulttuuriperinnön suojelu ja hoito.....	55
6.1 Nykytila.....	55
6.1.1 Saamelaiskulttuuri	55
6.1.2 Kiinteät muinaisjäännökset.....	56
6.1.3 Rakennettu kulttuuriympäristö	58
6.1.4 Saamelainen kulttuurimaisema	60
6.2 Tavoitteet ja toimenpiteet	60
6.2.1 Muinaismuistojen huomioon ottaminen toiminnassa	61
6.3 Seuranta.....	61
7 Luonnon virkistyskäyttö ja luontomatkailu	62
7.1 Käsiteistöö.....	62
7.2 Virkistyskäytön ja luontomatkailun määrä ja luonne	62
7.3 Virkistyskäyttö	64
7.3.1 Virkistyskäytön rakenteet ja reitit.....	64
7.3.2 Virkistyskäyttö ja erämaalaki	65
7.3.3 Virkistyskäyttö ja soidensuojeluasetus	65
7.3.4 Tavoitteet ja toimenpiteet	66
7.3.5 Seuranta	66
7.4 Luonto-opastus ja opetuskäyttö	67
7.4.1 Nykytila	67
7.4.2 Tavoitteet	67
7.4.3 Toimenpiteet	67
7.4.4 Seuranta	68

7.5 Luontomatkailu ja muu matkailun yritystoiminta.....	68
7.5.1 Nykytila	68
7.5.2 Tavoitteet	69
7.5.3 Toimenpiteet	69
7.6 Palvelurakenteiden huolto.....	70
7.6.1 Nykytila	70
7.6.2 Tavoitteet ja toimenpiteet	70
8 Poronhoito.....	71
8.1 Nykytila.....	71
8.1.1 Paistunturin paliskunta.....	71
8.1.2 Muddusjärven paliskunta.....	73
8.1.3 Kaldoaivin paliskunta	74
8.1.4 Muotkatunturin paliskunta.....	74
8.2 Porotalous ja erämaalaki	74
8.3 Porotalous ja soidensuojelulaki.....	75
8.4 Tavoitteet ja toimenpiteet	75
9 Kalavesien hoito ja kalastus	76
9.1 Kalastuksen merkitys	76
9.2 Kalastusoikeus ja kalastusrajoitukset.....	77
9.3 Erityisperusteinen kalastus.....	78
9.4 Kalanistutukset.....	79
9.5 Kalastus ja erämaalaki	79
9.6 Kalastus ja soidensuojelulaki	79
9.7 Tavoitteet ja toimenpiteet	79
9.7.1 Kalatautien levämisen estäminen	80
9.8 Seuranta.....	80
10 Riistanhoito ja metsästys	81
10.1 Nykytila.....	81
10.1.1 Metsästysoikeus	81
10.1.2 Riistanhoito ja metsästys Paistunturin erämaa-alueella	81
10.2 Metsästys ja erämaalaki	83
10.3 Metsästys ja soidensuojelulaki	83
10.4 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	83
10.5 Seuranta.....	85
11 Maastoliikenne ja muu liikkuminen	86
11.1 Tiestö ja reitistö	86
11.1.1 Nykytila	86
11.1.2 Tavoitteet ja toimenpiteet	88
11.2 Maastoliikenne	88
11.2.1 Nykytila	88
11.2.2 Tavoitteet ja toimenpiteet	90
11.2.3 Seuranta	91
11.3 Ilmailu.....	91
11.3.1 Nykytila	91
11.3.2 Tavoitteet ja toimenpiteet	92
11.4 Vesiliikenne	92

12 Muu luonnon käyttö.....	93
12.1 Marjastus ja sienestys.....	93
12.1.1 Nykytila.....	93
12.1.2 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	93
12.2 Malminetsintä ja kaivostoiminta.....	93
12.2.1 Nykytila.....	93
12.2.2 Kaivostoimintaa ohjaavia säädöksiä	93
12.2.3 Metsähallitus ja kaivoslaki	94
12.2.4 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	94
12.3 Maa-ainesten otto	94
12.3.1 Nykytila.....	94
12.3.2 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	94
12.4 Turpeen otto	95
12.4.1 Nykytila.....	95
12.4.2 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	95
12.5 Puiston käyttö	95
12.5.1 Nykytila.....	95
12.5.2 Puiston käyttö ja erämaalaki.....	95
12.5.3 Puiston käyttö ja soidensuojelulaki	95
12.5.4 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	96
13 Tutkimus	97
13.1 Nykytila	97
13.2 Tavoitteet ja toimenpiteet	97
14 Toimenpidesuunnitelmat	98
15 Suunnittelalueen ulkopuolin maankäyttö	98
HALLINTO JA TOTEUTUKSEN YMPÄRISTÖVAIKUTUKSET	99
16 Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus	99
16.1 Nykytila.....	99
16.2 Käyttöoikeuksien luovuttaminen erämaa-alueilta	102
16.3 Käyttöoikeuksien luovuttaminen soidensuojelualueilta	103
16.4 Maankäyttö- ja rakennuslaki	103
16.5 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	104
16.5.1 Voimassa olevat käyttöoikeus- ja vuokrasopimukset	104
16.5.2 Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain mukaiset käyttöoikeudet	104
16.5.3 Poronhoidon ja paliskuntien tarvitsemat uudet rakennukset	105
16.5.4 Vanhat käyttöoikeussopimuksettomat rakennukset	105
16.5.5 Lyhytaikaiset käyttöoikeussopimukset tai luvat kalastuksen ja metsästyksen tarpeisiin	106
16.5.6 Muut sopimukset ja käyttöoikeudet	106
16.6 Seuranta	106
17 Turvallisuus ja pelastustoiminta.....	107
18 Valvonta	108
18.1 Nykytila.....	108
18.2 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	109

19 Yhteistyö.....	110
19.1 Nykytila.....	110
19.2 Tavoitteet ja toimenpiteet.....	110
20 Resurssit ja aikataulu.....	111
20.1 Vuotuiset kustannukset	111
20.2 Investoinnit.....	111
21 Suunnitelman vaikutusten arvointi	112
21.1 Ympäristövaikutusten arvointi erämaasuunnittelussa	112
21.2 Suunnitelman ympäristövaikutukset	113
21.2.1 Ekologiset vaikutukset	113
21.2.2 Sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset	115
21.2.3 Taloudelliset vaikutukset.....	118
21.3 Yhteenveton ja johtopäätökset	120
Lähteet/Kirjallisuutta	121
Liitteet	129
Liite 1 Suunnitelman yhteistyöryhmien kokouksissa ja suunnittelukokouksissa sekä yleisötilaisuuksissa esille tulleet näkemykset ja niiden huomioon ottaminen suunnitelmassa	129
Liite 2 Saamelaiskäräjien arvio suunnitelman vaikutuksista saamelaiskulttuuriin.....	141
Liite 3 Lausuntoyhteenveton ja lausuntokierroksen aikana tulleet kommentit	153
Liite 4 Paistunturin erämaa-alueen vesistöt ja valuma-alueet	173
Liite 5 Paistunturin erämaa-alueen Natura-luontotyypit	174
Liite 6 Paistunturin erämaassa esiintyvät uhanalaiset ja silmälläpidettävät putkilokasvit	175
Liite 7 Paistunturin erämaa-alueen ja lähialueen tiedossa olevat uhanalaisten putkilokasvien ja sammalten esiintymät.....	176
Liite 8 Paistunturi–Kevo-alueen uhanalaiset linnut, erityisvastuulajit ja arviot niiden parimääristä	177
Liite 9 Yhteenvetotaulukko Paistunturin alueella esiintyvistä nisäkkäistä.....	178
Liite 10 Ote Pohjois-Lapin maakuntakaavasta	179
Liite 11 Paistunturin erämaa-alueen tiedossa olevat kiinteät muinaisjäännökset.....	180
Liite 12 Ympäristöministeriön vahvistuskirje	181

1 Johdanto

1.1 Suomen erämaat

Suomessa perustettiin vuonna 1991 erämaalailla (62/1991) 12 erämaa-alueita, pinta-alaltaan yhteensä noin 1,5 miljoonaa hehtaaria. Näistä yhdeksän sijaitsee kokonaan ja yksi kolmasosaltaan saamelaisten kotiseutualueella.

Kansainvälisesti erämaat määritellään alueiksi, jotka ovat laajoja, syrjäisiä, tiettömiä, lähes asumattomia ja varsin luonnontilaisia. Määritelmä sopii erän varauksin Suomenkin erämaihiin. Suomen erämaat ovat kuitenkin olleet ja ovat edelleen ihmisten käytössä. Siksi ne eivät ole täysin luonnontilaisia, asumattomia eivätkä myöskään täysin syrjäisiä. Nykyiset maastoajoneuvot – moottorikelkat, maastoautot ja mönkijät – mahdollistavat lähes ympärikuotisen pääsyn erämaihiin.

Saamen kielessä ei ole alun perin sanaa **erämaa**. Saamelaiset puhuvat **metsästä**, joka käsittää muutakin kuin alueen, jossa on puita. Saamelaisille suo ja avotunturikin on metsää. Erityisesti metsä- ja porosaamelaiset ovat ainakin osan vuodesta asuneet metsissä ja tuntureilla vaihtuen asuinpaikkaa riistan, kalantulon ja laidunten mukaan.

Suomalaisille erämaa merkitsee ennen kaikkea luonnontilaista, tietötä, asumatonta, syrjäistä aluetta, jonka ominaispiirteisiin kuuluvat metsät, suot, aarniometsät ja puhtaat vesistöt. Suomalaiset suhtautuvat erämaihiin konservatiivisesti ja säilyttävästi. Erämaahan kuuluviksi hyväksytään pitkospuat, autiotuvat, tulipaikat, laavut, opasteet ja polut. (Hallikainen 1998)

Suomalaisen erämaakäsitteen juuret ovat pyyntikulttuurissa. Erämaaksi on sanottu laajoja takamaita, joihin tehtiin eri pituisia kalastus- ja metsästysmatkoja aikoina, jolloin pyynti antoi olenaisen osan toimeentulosta. Erämaat vaikuttavat yhä pohjoisen ihmisen elämään – ja toisaalta ihmisten toimet vaikuttavat erämaihiin. Tämä kaksisuuntainen yhteys on pohjoisen elämänmuodon perusta. Nykyisin erämaat merkitsevät paikallisille asukkaille toimeentulon lähdettä, kulttuuri-perintöä ja virkistysmahdollisuuksia. He saavat erämaa-alueilta tulojen porotaloudesta, kalastuksesta, metsästyksestä, hillastuksesta ja luontomatkailusta.

Erämaiden rajat eivät ole rajoja paikallisille ihmisseille, koska poronhoito, metsästys ja kalastus ovat mahdollisia erämaissa ja niiden ulkopuolella. Yleensä luontokin on samanlaista. Harvaan asutussa pohjoisessa erämaat ovat osia laajemmista erämaisista aluekokonaisuuksista. Niillä kulkakin on oma asutus- ja elinkeinohistoriansa, joka näkyy myös tämän päivän käyttäjissä ja käyttömuodoissa.

Erämaiset alueet ulottuvat valtakunnan rajojen yli, kun alueiden luonto sekä asutus- ja kulttuurihistoria ovat samankaltaisia. Paikalliset asukkaat ovat perinteisesti ylittäneet rajoja varsin vapaasti.

Suomen erämaalaki (62/1991) lähtee edellä kuvatuista perinteistä ja niiden kunnioituksesta. Suomen erämaat on perustettu säilyttämään sekä luonnon- että kulttuuriarvoja. Sana **kulttuuri** voidaan ymmärtää laajasti siten, että se pitää sisällään paitsi tietyn elämäntavan, myös tuohon elämäntapaan liittyvät taloudelliset arvot ja toimet. Tämä ihmisen ja luonnon yhteyden tunnustaminen näkyy erämaiden rajaussessa. Niiä ei ole rajattu pelkästään ”etäisyys tiestä” -kriteereiden mukaan, eikä niiltä edellytetä täydellistä asumattomuutta eikä luonnontilaisuutta (Erämaakomitea 1988).

1.2 Soidensuojelualueet

Suunnittelalueella sijaitsevat soidensuojelualueet on perustettu vanhan luonnonsuojelulain (71/1923) nojalla erityisiksi suojelualueiksi. Hallituksen esityksen (20/1988) yksityiskohtaisten perustelujen mukaan

tärkein seikka soidensuojelualueita perustettaessa on turvata alueiden luonnonmukaisen vesisadalouden säilyminen. Rauhoitusmääräyksin on siten tarkoitus kielttää ojittamasta alueita, ottamatta maa-aineksia sekä tekemästä kaikkia muitakin sellaisia toimia, jotka saattavat muuttaa suoalueen luonnonmukaista vesitasapainoa. Sitä vastoin luontaistalouden harjoittaminen, kuten poronhoito, metsätösts ja kalastus sekä marjojen ja sienten poiminta, olisi sallittua soidensuojelualueella.

1.3 Suunnittelalue

1.3.1 Paistunturin erämaa-alue

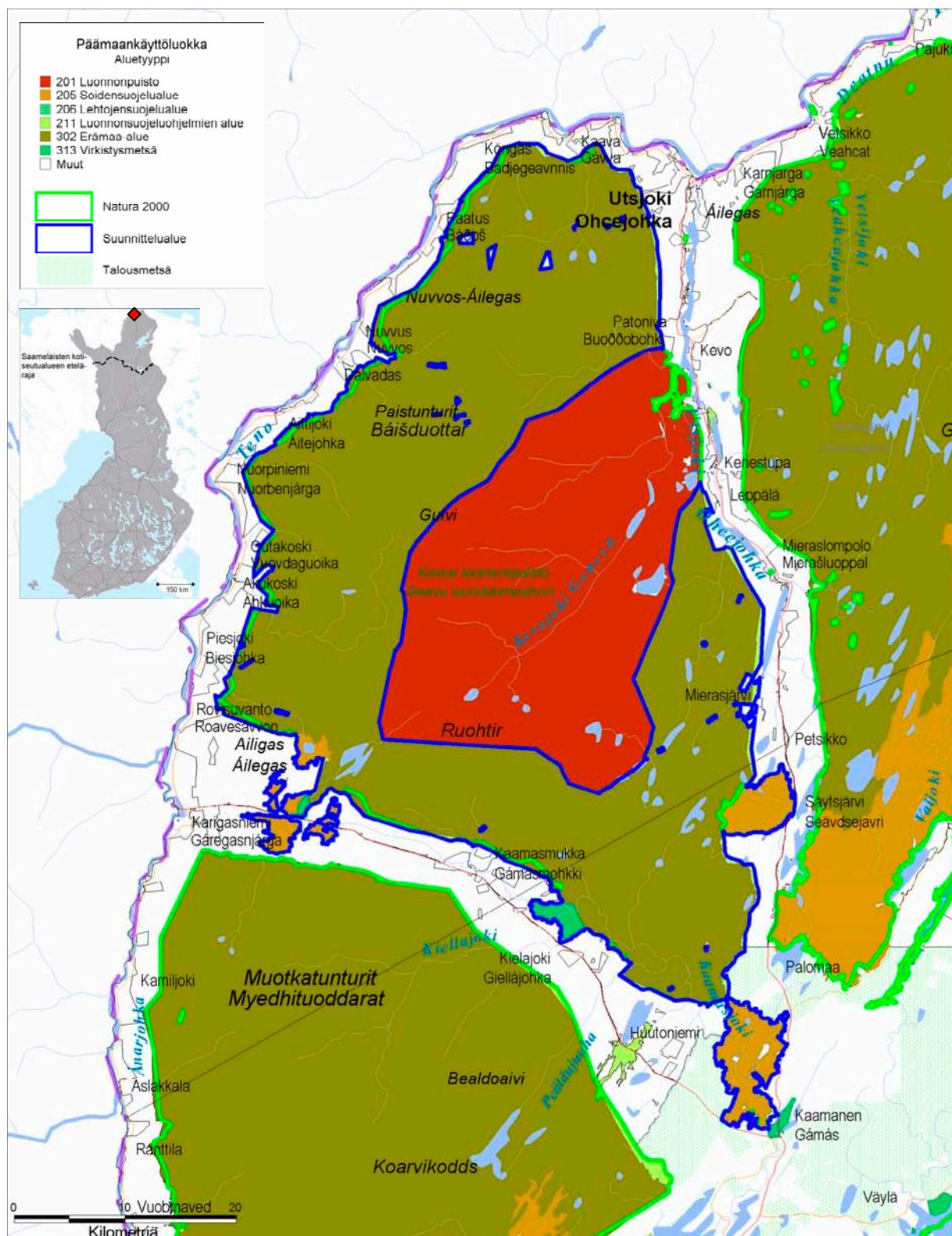
Paistunturin (Báíšduottar–Paištuodâr) erämaa-alue sijaitsee pohjoisimmassa osassa Suomea, Utsjoen (Ohcejohka) ja Inarin (Anár–Aanaar) kuntien alueella (kuva 1) ja on pinta-alaltaan neljänneksi suurin erämaa-alue, noin 157 000 ha. Erämaa-alueen pituus on suurimmillaan lähes 80 km välillä Gistuskaidi–Pierkivaaranjänkä (Piergivärjeaggi). Erämaan rajan etäisyys pääteille on yleensä 2–4 km. Kauimpana tiestä erämaa-alueen raja on Piesjängän (Biesjeaggi) pohjoispuolella, josta on linnuntietä noin 8 km tien varteen.

Paistunturin erämaa-alueen jakaa kahteen osaan Kevon luonnonpuisto (Geavu luondumeahcci). Yhteensä erämaa-alue, soidensuojelualueet ja luonnonpuisto muodostavat lähes 228 000 ha:n tietömän alueen.

Erämaa-alue jää yleisten teiden ulkopuolelle, mutta alueen sisällä sijaitseville yksityisaille johtaa useita kulkuuria. Urat ovat syntyneet pääasiassa 1950–1970-luvulla, jolloin erämaahan kuljetettiin traktoreilla kalastamaan ja hillastamaan. Myöhemmin traktoreiden tilalle tulivat maasto-autot, maastomoottoripyörät ja mönkijät.

Paistunturin erämaa kuuluu kokonaisuudessaan saamelaisen kotiseutualueeseen. Alue kuuluu Natura 2000 -suojelualueeverkoston alpiiniseen vyöhykkeeseen (FI 1302003). Euroopan unionin komissio hyväksyi sen lopullisesti EU:n suojelualueverkostoon luontodirektiivin (92/43/ETY) perusteella 22.12.2003.

Valtioneuvosto hyväksyi ympäristöministeriön esityksestä valtakunnallisen harjujensuojeluohjelman vuonna 1984. Luomusjärven (Luopmošjávrit) ja Kielajoen (Kiellajoki–Kiälláájuuhâ–Giellá–Giellájohka) harjalueet Paistunturin erämaa-alueen lounaisosassa kuuluvat tähän ohjelmaan (taulukko 1).

Kuva 1. Paistunturin erämaa-alueen sijainti ja päämaankäytöluokat. © Metsähallitus 2008, © Genimap Oy, Lupa L5293, © Suomen ympäristökeskus 2008.

Taulukko 1. Paistunturin suunnittelalueeseen sisältyvät neljä Natura-alueita. * = Natura-tietolomakkeiden mukaan Paistunturin Natura-alueen pinta-ala on 159 770 ha. Taulukossa on ilmoitettu alueiden perustamislain mukaiset pinta-alat, joiden yhteenlaskettu pinta-ala Paistunturin Natura-alueen osalta on 160 479 ha.

Alue	Toteutus	Pinta-ala ha	Natura-alue
Paistunturin erämaa-alue	erämaalaki	157 000	Paistunturin erämaa (FI 1302003)*
Pieran Marin jänkä	soidensuojelulaki	2 643	Pieran Marin jänkä (FI 1300207)
Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä	soidensuojelulaki	4 648	Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä (FI 1300206)
Piessuo–Luomusjoki	soidensuojelulaki	2 300	Paistunturin erämaa (FI 1302003)*
Kielajoen harjualue	maa-aineslaki	956	Paistunturin erämaa (FI 1302003)*
Luomusjärven harju	maa-aineslaki	223	Paistunturin erämaa (FI 1302003)*
Luomusjoen kuolpuna	luonnonsuojelulaki	2	Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010)

1.3.2 Pieran Marin jängän soidensuojelualue

Pieran Marin jängän soidensuojelualue sijaitsee Inarin kunnan alueella aivan kunnan pohjoisosassa Paistunturin erämaa-alueen itäpuolella, erämaa-alueen ja valtatien E4 välissä [**Peerrumämmirjeggi-jängällä**; oikea käänös olisi **Perunämmärin jängän soidensuojelualue** (Mattus 2006)]. Alueen pinta-ala on 2 643 ha. Pieran Marin jänkä on Inarin–Utsjoen alueella parhaiten kehittyneitä palsasoita. Sielläön myös uhanalaista suotyyppiä **lettonenvaa**.

Soidensuojelualue on perustettu lailla 851/1988, ja sen käyttöä ohjaavat säädökset löytyvät ase-tuksesta 852/1988. Soidensuojelualue kuuluu Natura 2000 -suojelualueverkoston alpiiniseen vyöhykkeeseen (FI 1300207). Euroopan unionin komissio hyväksyi alueen lopullisesti EU:n suojelualueverkostoon luontodirektiivin (92/43/ETY) perusteella 22.12.2003 (taulukko 1).

1.3.3 Piessuo–Luomusjoen soidensuojelualue

Piessuo–Luomusjoen (Biesjeaggi–Luopmošjohka) soidensuojelualue sijaitsee Utsjoen kunnassa Paistunturin erämaa-alueen lounaispuolella lähellä Karigasniemen (Gáregasnjárge–Kärigâsnjargâ) kylää (kuva 1). Pinta-alaltaan se on 2 300 ha. Piesjänkä on yksi lajirikkaimmista linnustoalueista Ylä-Lapissa.

Soidensuojelualue on perustettu lailla 851/1988, ja sen käyttöä ohjaavat säädökset löytyvät ase-tuksesta 852/1988. Soidensuojelualue kuuluu Natura 2000 -suojelualueverkostoon osana Pais-tunturin erämaan Natura-alueita (FI 1302003) (taulukko 1).

1.3.4 Hanhijängän–Pierkivaaranjängän soidensuojelualue

Hanhijängän–Pierkivaaranjängän (Čuánjájeggi–Pirgivärjeggi) soidensuojelualue sijaitsee Inarin kunnassa Paistunturin jatkeena alueen kaakkoiskulmassa (kuva 1). Pinta-alaltaan se on 4 648 ha. Alue on tyypillinen Metsä-Lapin aapasuoyhdistelmä lähellä männyn metsänrajaa. Soidensuojelualue on hyvä lintusuo sekä arvokas retkeily- ja tutkimuskohde.

Soidensuojelualue on perustettu lailla 851/1988, ja sen käyttöä ohjaavat säädökset löytyvät ase-tuksesta 852/1988. Soidensuojelualue kuuluu Natura 2000 -suojelualueverkoston boreaaliseen vyöhykkeeseen (FI 1300206). Euroopan unionin komissio hyväksyi alueen lopullisesti EU:n suojelualueverkostoon 13.1.2005 (taulukko 1).

Yksityismaita soidensuojelualueen sisällä on 75 ha.

Piesjängän erikoisuus ovat alueen itä- ja pohjoislaidalla sijaitsevat palsat. Kuva Matti Mela.

1.3.5 Luomusjärven ja Kielajoen harjualue sekä Luomusjoen kuolpuna

Luomusjärven ja Kielajoen harjualueet kuuluvat harjujensuojeluohjelmaan. Harjualueet on suojelettu maa-aineslain (555/1981) nojalla. Ensisijainen tavoite ohjelmana kuuluvien alueiden suojeleussa on, että niiden luonteenomaiset geologiset, geomorfologiset ja maisemalliset piirteet eivät saa sanottavasti muuttua. Ohjelmassa olevien muodostumatyyppien luonnontila sekä maisemakuvaa peruuttamattomasti ja olennaisesti heikentävät toimet – kuten maa-ainesten otto – tulisi yleensä estää.

Alueet kuuluvat Natura 2000 -suojelualueverkostoon osana Paistunturin erämaan Natura-alueita (FI 1302003) (taulukko 1).

Luomusjärvien harjujensuojeluohjelma-alueen itäpuolella sijaitseva Luomusjoen kuolpuna (Luopmošjohguolbanat) on hiekkamaalle muodostunutta, harvakseltaan kataaja kasvava nummimaista tunturikangasta. Alueella esiintyy ruijannokiperhon. Luomusjoen kuolpuna kuuluu Natura 2000 -suojelualueverkostoon omana 2 ha:n alueenaan (FI 1302010). Suojelu toteutetaan luonnonsuojelulailla (1096/1996).

Metsähallitus on laatinut erilissuunnitelman Luomusjärven (Luopmošjárrit) alueen käytöstä. Tähän suunnitelmaan sisältyi Luomusjärven alueen lisäksi myös mm. Piessuo–Luomusjoen soidensuojelualue. Erilissuunnitelma jää luonnonkaksi, eikä sitä vahvistettu Metsähallituksessa. Tässä hoito- ja käyttösuunnitelmassa käsitellään myös erilissuunnitelmassa esitettyt Luomusjärven alueen kysymykset eri toimintojen kohdissa.

1.4 Suunnittelun perusta ja lähtökohdat

Erämaalaki (62/1991) velvoittaa Metsähallituksen laatimaan erämaa-alueille hoito- ja käyttösuunnitelmat. Paistunturin erämaa-alueelle ei ole aikaisemmin laadittu sellaista. Ympäristöministeriön vahvistettua hoito- ja käyttösuunnitelman Metsähallitus on velvollinen toimimaan suunnitelman mukaisesti.

Suunnitelma rakentuu siten, että ennen varsinaista esitystä kerrotaan lyhyesti aihepiirin tausta ja lähtökohdat. Nämä asiat on kerrottu perusteellisemmin em. perusselvitysjulkaisussa (Stolt 2006).

Suunnitelmaa tulee tarkistaa 10–15 vuoden välein tai useamminkin, ja tämän tarkistuksen tulee tapahtua osallistavan suunnittelun periaatteella. Kuitenkin suunnitelman pääljinat – kuten esimerkiksi vyöhykkeistäminen ja siihen perustuva maankäytön ohjaus – on tarkoitettu mahdollisimman pysyviksi päätöksiksi.

Erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnittelun lähtökohtina ovat kestävän kehityksen ohjelmat. Sisällöltään ja prosessiltaan erämaasuunnitelmat sekä niiden laatiminen noudattavat Saamelaisen kestävän kehityksen ohjelmaa (Saamelaiskäräjät 2006) erityisesti sen luvun 1.3 **Ympäristön asetamat lähtökohdat** osalta. Suunnittelussa on saamelaisnäkökulman lisäksi otettu kokonaisvaltaisesti huomioon alueen kaikki asianosaiset käyttäjä- ja sidosryhmät oikeaksineen, Suomen voimassa oleva lainsäädäntö sekä YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleisopimuksen 27. artikla.

Metsähallituksen luonnonvarasuunnittelu on valtionmailla ja -vesillä olevien luonnonvarojen monitavoitteista hoidon ja käytön suunnittelua. Se koostuu alueiden käytön suunnittelusta sekä luonnonvarojen hoidon suunnittelusta. Luonnonvarasuunnittelun tuloksena tarkennetaan luonnonvarojen käytön painotukset sekä keskeiset toimintojen mitoitukset. (Metsähallitus 2004) Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma valmistui vuonna 1999 (Sandström ym. 2000), ja sen tarkistus tehtiin vuosina 2005–2006 (Sihvo ym. 2006).

Paistunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma perustuu lakeihin ja asetuksiin, Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmaan, alueen luontoa, käytöä ja paikannimistöä kuvaaviin perusselvityksiin, maastokäynteihin, Metsähallituksen henkilöstön alueen hoidosta kertyneisiin kokeisiin ja tietoihin, aiempiin erämaa-alueille laadittuihin hoito- ja käyttösuunnitelmiin, sidosryhmien esittämiin näkemyksiin sekä paikallisen väestön ja retkeilijöiden antamaan palautteeseen.

Suunnitelmassa esitettyt tavoitteet ja toimenpiteet koskevat sekä erämaa-alueita että suunnitelmaan sisällytettyjä muita alueita, ellei erikseen toisin mainita.

Suunnitelman laadinnassa on noudatettu Metsähallituksen suunnitteluoohjeita (vuosilta 2003, 2004, 2005, 2006).

1.5 Suunnitteluprosessi

Erämaasta yhdessä Kevon luonnonpuiston kanssa laaditut luonnon, käytön ja paikannimistön perusselvitykset on julkaistu **Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja** -sarjassa – Sarja A 161 (Stolt 2006).

Suunnitteluprosessin toteuttajana on ollut vuosina 2005–2008 erikoissuunnittelija Elina Stolt (kokonaivastuu suunnitelman laadinnasta). Suunnitelmaa varten nimettiin Metsähallituksen asiantuntijoista projektiryhmä. Siihen kuuluivat suojelebiologi Matti Mela (eläinlajit), suojelebiologi Saara Tynys (kasvit ja luontotyypit), Markku Seppänen (erätalous), Kari Kyrö (luonnon virkistyskäyttö) sekä Kimmo Gröndahl (kartat ja paikkatieto).

Suunnitelman laadintaa ovat ohjanneet Metsähallituksen Utsjoen ja Inarin kuntia koskevat yhteistyöryhmät. Utsjoen yhteistyöryhmän jäseninä ovat suunnitteluprosessin aikana toimineet Ilmari Tapiola (pj), Nilla Nuorgam, Maria-Sofia Aikio, Nilla Tapiola, Sisko Länsman ja Metsähallituksen edustajana Pirjo Seurujärvi.

Suunnitelmaa varten perustettiin suunnitelman yhteistyöryhmä, johon nimesivät edustajansa Pais-tunturin paliskunta, Kaldoaivin paliskunta, Utsjoen riistanhoitoyhdistys, Tenonlaakson yrittäjät ry, saamelaiskärät, Sámi Siida rs, Utsjoen kunta, Lapin ympäristökeskus, Utsjokisun kyläyhdistys, Karigasniemen kyläyhdistys sekä Kaamasen kyläyhdistys. Edustajien nimet löytyvät suunnitelman liitteestä 1. Yhteistyöryhmä on käsitellyt suunnitelmaa 21.11.2006 ja 25.5.2007.

Suunnitelmaa esiteltiin kylälaisuksissa Utsjoella ja Karigasniemellä. Tilaisuuksissa esitettyt kommentit on kirjattu liitteeneseen 1.

Saamelaiskäräjien, ympäristöministeriön ja Metsähallituksen välillä käydyissä neuvotteluissa on päädytty **Suunnitelman ympäristövaikutusten arvointi** -luvun osalta siihen, että saamelaiskäräjät on kulttuuri-itsehallintolakia (974/1995) toteuttavana elimenä oikea taho laatimaan erämaa-alueiden sekä muiden laajojen pohjoisten suojealueiden hoito- ja käyttösuunnitelmiensä sosiaalisten, kulttuuristen ja taloudellisten vaikutusten arvioinnin siltä osin, kuin tarkastellaan suunnitelman vaikutuksia saamelaisiin. Saamelaiskäräjien arvointiosus on suunnitelman liitteenä (Liite 2).

Saamen kielen käytöstä säädetään erillisessä laissa (1086/2003). Kielilain tavoitteena on, että laissa taattu saamelaisen oikeus käyttää omaa kieltään viranomaisissa toteutuisi myös käytännössä. Kielilain vaatimukset otetaan huomioon mm. osallistamistilaisuuksissa. Hoito- ja käyttösuunnitelmat laaditaan saamelaisen kotiseutualueella suomeksi ja saameksi. Lisäksi tässä suunnitelmassa saamenkielisen paikannimien rinnalla (suluissa) esitetään paikannimet myös saamenkielellä, kun ne esiintyvät suunnitelmassa ensimmäisen kerran. Lakisääteinen neuvottelu saamelaiskäräjien kanssa pidettiin 14.8.2007 (Liite 1).

Kirjalliselle lausuntokierrokselle suunnitelma lähetettiin 30.10.2007. Kirjallisia lausuntoja pyydettiin 29 taholta, joista 10 antoi lausunnon. Metsähallitus laati lausuntoyhteenvedon lausunnonantajittain (Liite 3) ja erittelyt aihepiireittäin. Lausuntojen pohjalta Metsähallitus harkitsi suunnitelmaan tarvittavat muutosesitykset perusteluineen. Ne käsiteltiin Metsähallituksen Utsjoen kuntaa koskevassa yhteistyöryhmässä 8.1.2008.

Lausuntoyhteenveto ja muutokset käsiteltiin Lapin luontopalveluiden johtoryhmässä 5.5.2008. Lapin luontopalveluiden aluejohtaja hyväksyi suunnitelman 9.7.2008. Ympäristöministeriö on vahvistanut suunnitelman 20.12.2010 (Liite 12).

ALUEEN LUONTO JA TÄHÄNASTINEN KÄYTTÖ

2 Luonto ja historia

2.1 Yleiskuvaus

Paistunturin erämaa-alueen pohjoisosaa on vaihtelevaa Tunturi-Lapin maisemaa ja luontoa. Aluetta luonnehtivat loivapiirteiset tunturiylängöt, **skaidit**, sekä ylätasangolla palsasuo ja rimpiset suot. Loivapiirteisiä tunturiylänköjä rikkovat kuitenkin syvään uurtuneet jokilaaksot.

Eteläosa erämaasta on enimmäkseen alavaa, soista ja runsasjärvistä aluetta. Mainittakoon 313 m:in kohoava Vuomavaara (Vuomväri–Vuopmavárrí) ja Kevon luonnonpuiston etelärajan laakeat tunturiylängöt.

Guivin huipputoikko Kevon luonnonpuiston puolella on 640 m korkea, ja muutkin Paistunturin korkeimmat huiput ylittävät 600 m. Lounaassa on koivikkoisia Akujoen (Áhkojohka) laaksomaita, joiden takaa kohoaa Ailigastunturi (Áilegas).

Tunturimittarien tuhoamia koivikoita on Utsjoella varsin laajoja alueita, ja ne ovat lisänneet **tunturipaljakoiden** eli puuttomien alueiden määärää. Paistunturin erämaa-alueella paljakan tunturikankaita on 53 190 ha eli 34 % alueen pinta-alasta. Niukkapuustoisia tunturikankaita on 21 370 ha eli 14 % alueen pinta-alasta ja harvapuustoisia tunturikoivukankaita 23 340 ha eli 15 % alueen pinta-alasta.

Erämaa on luontaiselinkeinojen harjoittajille ja muille paikkakuntalaisille tärkeä poronhoito-, metsästys-, kalastus-, hillastus- ja virkistysalue. Erämaa kuuluu Paistunturin, Muddusjärven, Kaldoaivin ja pieneltä osalta Muotkatunturin paliskuntien poronhoitoalueisiin.

Porotalouden, kotitarvemetsästyksen, -kalastuksen tai -keräilyn, luontaiselinkeinojen ja raja-vartioston tukikohtia erämaa-alueella on noin puolenkymmentä. Yksityismaita ja -vesiä erämaa-alueen sisällä on noin 500 ha. Ne eivät kuulu erämaahan.

Riekonpyynnillä on suuri merkitys paikalliselle väestölle. Luontaiselinkeinojen harjoittajat pyytäävät riekkaja alueella perinteiseen tapaan ansoilla. Syksyisin ja kevättalvella siellä liikkuvat myös ulkopaikkakuntalaiset virkistysmetsästäjät. Paikalliset metsästävät alueelta myös hirviä.

Retkeily painottuu alueella erämaa-alueen ulkopuolelle, Kevon luonnonpuistoon. Kevon retkeilyreiteille kulkee merkitty polku erämaa-alueen läpi. Utsjoen lähistöllä, osin erämaa-alueella kulkeva Kuoppilasjärven (Goahppelašjávri) reitti on myös suosittu retkeilykohde.

Paistunturin erämaan paikannimistö on alkuaan saamenkielinen. Viime vuosikymmeninä useimille nimille on vakiintunut saamenkielisen muodon rinnalle suomenkielinen muoto. Paistunturin paikannimistöä on kerätty 1960-luvulla, ja Maanmittauslaitos on päivittänyt sitä uusimpiin, 1996–1997 ilmestyneisiin 1: 50 000 -topografikarttoihin. Tässä suunnitelmassa käytetään näiden uusimpien topografikarttojen nimistöä. Kun jokin paikannimi mainitaan suunnitelmassa ensimmäisen kerran, esitetään suluissa myös saamenkielinen nimi. Paistunturin erämaan paikannimistöstä on tehty kattava selvitys (Mattus 2006). Siinä on nimistöluettelon lisäksi kartoitettu alkuperäisten saamenkielisten paikannimien merkitystä.

2.2 Geologia ja geomorfologia

Suunnitelman taustalla on perusselvitysosa (Johansson & Pertunen 2006), joka on julkaistu Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja -sarjassa (Stolt 2006). Seuraava on tiivistelmä perusselvityksen luvusta **Geologia**.

Paistunturin erämaa-alueelle tyypillisiä ovat avoimet tunturimaisemat ja niitä leikkaavat syvät jokilaaksot. Paistuntureilla tuntureista muodostuu laajoja, useimmiten pyöreälakisia tunturiselänteitä tai tasaisia tunturikankaita. Alueen suhteelliset korkeusvaihtelut ovat 200–400 m.

Alueen kallioperä jakautuu kahteen selvään yksikköön. Pääosa kallioperästä kuuluu kaaren muotoiseen Lapin granuliittivyöhykkeeseen. Sen itäpuolin kallioperä koostuu graniittigneissistä ja siihen tunkeutuneista magmoista syntyneistä syväkivistä. Granuliittivyöhykkeen rajaavat sekä lounais- että koillispuolella siirrokset, jotka lounaassa ja etelässä ovat loivassa asennossa, mutta koillisessa jyrkät.

2.3 Vesistöt

Paistunturin erämaa-alueen pinta-alasta on vettä noin 2 %. Erämaa-alueen vedet kuuluvat pääosin Tenon vesistöalueeseen. Utsjoen ja Inarin kunnan rajan tuntumassa osa Kaamasjoen (Kââmasjuuhâ–Gámasjohka) vesistöä ulottuu erämaahan. Tunturijärvien vähäisyys, purojen ja pikkujokien runsaus sekä syvät jokilaaksot ovat luonteenomaisia Paistunturin erämaalle. Paistunturin järvet ovat monimuotoisia: on matalia jänkäjärviä tai muuten tasaisella skaidilla sijaitsevia järviä sekä hietikkomailla sijaitsevia kauniita ja kristallinkirkkaita lähdepitoisia järviä. Mainittavin alueen järvistä on eteläosassa sijaitseva, korkeiden harjujen vieressä sijaitseva Luomusjärvi (Liite 4).

2.4 Natura-luontotyypit

2.4.1 Paistunturin erämaa-alue

Paistunturin erämaa-alue kuuluu Natura 2000 -suojelualueverkoston alpiiniseen vyöhykkeeseen. Euroopan unionin komissio hyväksyi alueen lopullisesti EU:n suojelualueverkostoon luontodirektiivin (92/43/ETY) perusteella 22.12.2003. **Paistunturin erämaa** (FI 1302003) -niminen Natura-alue muodostuu Paistunturin erämaa-alueesta (toteuttamiskeinona erämaalaki 62/1991), Piessuo–Luomusjoen soidensuojelualueesta (toteuttamiskeinona luonnonsuojelulaki 1096/1996) sekä Kielajoen ja Luomusjoen harjalueesta (toteuttamiskeinona maa-aineslaki 555/1981). Natura-alueen pinta-ala on 159 770 ha, ja se on liitetty Natura 2000 -verkostoon SCI-alueena sen sisältämien luontodirektiivin liitteiden I ja II määrittämien suojeltavien luontotyyppien ja lajien sekä lintudirektiivin (79/409/ETY) liitteen I lajien perusteella.

Paistunturin erämaa (FI 1302003) -nimisen Natura 2000 -alueen tietolomakkeessa on ilmoitettu luontodirektiivin liitteen I mukaisesti 14 luontotyyppiä, joista yleisimmät peittävyydetään ovat alpiiniset ja borealiset tunturikankaat (40 %), tunturikoivikot (25 %) sekä aapasuot (8 %). Lisäksi luontotyypeistä esiintyy subarktisia *Salix*-pensaikoita, palsasoita, boreaalisia luonnonmetsiä, puustoisia soita, vaihettumis- ja rantasoita, alpiinisja boreaalisia tunturiniittyjä, Fennoskandian luonnontilaisia jokireittejä sekä humuspitoisia lampia ja järviä. Vähissä määrin on myös alpiinisia jokia ja niiden penkkereiden ruohokasvillisuutta, kasvipeitteisiä silikaattikallioita sekä tulvametsiä.

Alueella esiintyvistä luontotyyppiestä ensisijaisesti suojelevat ovat aapasuot, palsasuot, borealiset luonnonmetsät, puustoiset suot ja tulvametsät (Liite 5). Luontotyyppioppaan (Airaksinen & Karttunen 2001) mukaan humuspitoisia järviä ja lampia (3160), joita Paistunturin alueella on Natura-tietolomakkeen mukaan 1 %, ei esiinny tunturialueella. Tätä tyyppeä saattaa esiintyä Hanhijängän–Pierkivaaranjängän alueella. Karut kirkasvetiset järvet (3110) puuttuvat Natura-tietolomakkeesta Paistunturin alueelta. Kuitenkin karut ja kirkasvetiset järvet ovat alueen yleisin järvityyppi. Tunturialueiden vesistöjen kasvillisuutta on kartoitettu melko vähän. Rantanen (1982) on tutkinut joitakin järviä alueella 1970-luvulla. Lapin ympäristökeskus on tehnyt muutamalla järvellä vedenlaatumittauksia. Metsähallituksen **SutiGis**-tietokannassa ovat kaikki järvet sijainti- ja pinta-alatietoineen, mutta tarkempaa tietoa järvityyppistä siellä ei ole.

Luontodirektiivin liitteen II eläinlajeista alueella esiintyvät tietolomakkeen mukaan naali, ahma ja saukko. Luontodirektiivin liitteen II putkilokasveista sieltä tunnetaan lapinleinikki ja tundrasara. Lisäksi alueella esiintyy uhanalainen ruijannokiperhon. Ahma ja naali ovat luontodirektiivin mukaan EU:n ensisijaisesti suojelevia lajeja.

Paistunturin Natura 2000 -tietolomakkeessa on alueella ilmoitettu esiintyvän 22 EU:n lintudirektiivin liitteeseen I kuuluva lintulajia, joiden suojelemiseksi on osoitettava erityisten suojeletoimien alueita. Näistä lajeista viisi on Suomen uhanalaisluokitukseen mukaan uhanalaisia.

2.4.2 Pieran Marin jänkää

Pieran Marin jänkää kuuluu Natura 2000 -suojealueverkoston alpiiniseen vyöhykkeeseen. Euroopan unionin komissio hyväksyi alueen lopullisesti EU:n suojealueverkostoon luontodirektiivin (92/43/ETY) perusteella 22.12.2003.

Pieran Marin jänkää (FI 1300207) -niminen Natura-alue on pinta-alaltaan 2 643 ha. Se on hyvin kehittynyt palsasuo, jonka laajat pounikot ja luonteenomainen kasvillisuus tekevät siitä hyvin tyypillisen palsasuokompleksin. Alueella on useita järviä ja kymmeniä pieniä lampia. Natura-tietolomakkeessa todetaan myös, että Pieran Marin jänkää on Inarin–Utsjoen alueen parhaiten kehittyneitä palsasoita. Siellä on uhanalaista suotyyppiä **lettonevaa**. Lintulajisto on edustava.

Natura 2000 -alueen tietolomakkeessa on ilmoitettu luontodirektiivin liitteen I mukaisesti kahdeksan luontotyyppiä, joista yleisimmät peittävyydeltään ovat aapasuot (51 %), tunturikoivikot (15 %) sekä palsasuot (10 %) ja puustoiset suot (10 %). Lisäksi luontotyyppistä esiintyy humuspitoisia lampia ja järviä, subarktisia *Salix*-pensaikoita, vaihettumis- ja rantasoita sekä lettoja (Liite 5).

Luontodirektiivin liitteen II eläinlajeista alueella esiintyvät tietolomakkeen mukaan ahma ja saukko.

Pieran Marin jängän Natura 2000 -tietolomakkeessa on alueella ilmoitettu esiintyvän 17 EU:n lintudirektiivin (79/409/ETY) liitteeseen I kuuluva lintulajia, joiden suojelemiseksi on osoitettava erityisten suojeletoimien alueita. Linnustoselvityksen (Osmonen ym. 2006) mukaan tällä alueella on tavattu vähemmän lajeja kuin tietolomakkeessa on ilmoitettu; mutta joidenkin lajien kohdalla on todennäköistä, että hyvinä myyrävuosina ne voivat pesiä alueella tai kävät siellä saalistamassa.

2.4.3 Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä

Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä kuuluu Natura 2000 -suojelualueverkoston boreaaliseen vyöhykkeeseen. Euroopan unionin komissio hyväksyi alueen lopullisesti EU:n suojelualueverkostoon luontodirektiivin (92/43/ETY) perusteella 13.1.2005.

Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä (FI 1300206) -niminen Natura-alue on pinta-alaltaan 4 648 ha. Se on hyvin tyypillinen Metsä-Lapin aapasuo-yhdistymä lähellä männen metsänrajaa. Siellä on useita järviä sekä runsaasti pieniä lampia. Alue on hyvä lintusuo sekä arvokas retkeily- ja tutkimuskohde.

Natura 2000 -alueen tietolomakkeessa on ilmoitettu luontodirektiivin liitteen I mukaisesti yhdeksän luontotyyppiä, joista yleisimmät peittävyydeltään ovat aapasuot (70 %), mäntyvaltaiset puustoiset suot (6 %), luonnontilaiset tai niiden kaltaiset mäntyvaltaiset vanhat metsät (4 %) sekä humuspitoiset lammet ja järvet (4 %). Lisäksi luontotyypeistä esiintyy subarktisia *Salix*-pensaikoita, vahettumis- ja rantasoita, tulvametsiä sekä lettoja (Liite 5).

Luontodirektiivin liitteen II eläinlajeista alueella esiintyvät tietolomakkeen mukaan karhu, saukko ja susi.

Hanhijängän–Pierkivaaranjängän Natura 2000 -tietolomakkeessa on alueella ilmoitettu esiintyvä 19 EU:n lintudirektiivin (79/409/ETY) liitteeseen I kuuluvaa lintulajia, joiden suojelemiseksi on osoitettava erityisten suojeleutoimien alueita. Linnustoselvityksen (Osmonen ym. 2006) mukaan tällä alueella on tavattu vähemmän lajeja kuin tietolomakkeessa on ilmoitettu; mutta joidenkin lajien kohdalla on todennäköistä, että hyvinä myyrävuosina ne voivat pesiä alueella tai kävät siellä saalistamassa.

2.4.4 Luomusjoen kuolpuna

Luomusjoen kuolpuna kuuluu Natura 2000 -suojelualueverkoston alpiiniseen vyöhykkeeseen. Euroopan unionin komissio hyväksyi pääosan alpiiniseen alueeseen kuuluvista Natura-alueista lopullisesti EU:n suojelualueverkostoon luontodirektiivin (92/43/ETY) perusteella 22.12.2003, mutta Luomusjoen kuolpuna ei vielä sisältynyt päätökseen.

Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010) -niminen Natura-alue sijaitsee Luomusjärven harjujen-suo-jeluohjelma-alueen itäpuolella. Hiekkamaalle muodostunut, harvakseltaan kataaja kasvava nummimainen tunturikangas on tärkeä ruijannokiperhosen esiintymisalue. Natura-alueen pinta-ala on 2 ha, ja se on liitetty Natura 2000 -verkostoon SCI-alueena sen sisältämän luontodirektiivin liitteen II määrittämän suojeiltavan lajin – ruijannokiperhosen – perusteella.

Tieto perustuu Kauri Mikkolan tekemään ruijannokiperhosen karttoitukseen Utsjoella vuonna 1999 (Mikkola 1999).

2.5 Kasvillisuus ja kasvisto

2.5.1 Uhanalaiset kasvit

Uhanalaisten kasvien suojeelu ja seuranta

Metsähallituksen yhtenä tärkeänä tehtävänä on edistää uhanalaisten kasvien seurantaa ja suojeelua valtionmailla. Inarin Lapissa uhanalaistyötä tehdään yhteistyössä Lapin tutkimuslaitos Kevon kanssa, joka on Inarin Lapin kasvistokartoituksessa 1950-luvulta lähtien kerännyt mittavan määriä tietoa kasvien esiintymisestä alueella. Lapin tutkimuslaitos Kevo tekee edelleen kasviston kartoitusta sekä useilla esiintymillä yksityiskohtaista seurantaa. Luonnontieteellisen keskusmuseon kasvimuseo ja Oulun yliopiston kasvimuseo ovat tehneet myös uhanalaisten kasvien karttoituksia alueella. Kasvistokartoitukset on tehty pääosin putkilokasveista, mutta tietoa on kertynyt myös sammalista ja sienistä. Paistunturin harvinaisista jälkälälajeista tietoja on hyvin vähän.

Lapin luontopalvelut tekee uhanalaisten kasvien säennöllistä seurantaa Utsjoella pääasiassa Kevon luonnonpuistossa, mutta myös joillakin Paistunturin erämaan esiintymillä, sekä tarkistaa vanhoja esiintymiä vuosittain. Tietoa uusista uhanalaisesiintymistä saadaan sekä omissa selvityksissä että ulkopuolisilta tahoilta. Metsähallitus on viime vuosina panostanut vastuulajeihin ja erityisesti suojeltaviin lajeihin sekä EU:n luontodirektiivin (92/43/ETY) lajeihin. Resursseja ei ole ollut käytettävissä kattaviin kasviston inventointeihin.

Liitteissä 6 ja 7 on esitetty tällä hetkellä tunnetut putkilokasvien esiintymät Paistunturin erämaassa. Sieltä on tiedossa kolme vaarantunutta (VU), seitsemän silmälläpidettävää (NT) ja neljä säilyvää (LC), alueellisesti uhanalaista (RT) putkilokasvilajia.

Harvinainen tundrasara esiintyy paljakka-alueen valuvesikallioilla. Kuva Mia Vuomajoki.

Uhanalaisten kasviesiintymien maastotarkistukset ovat 2000-luvulla painottuneet luonto-direktiivin lajeihin (Paistunturin alueella tundrasara ja lapinleinikki). Näille lajeille ei vielä ole perustettu säännöllistä seurantaa. Paistunturi–Kevo-perusselvityksessä (Stolt 2006, liite 1) on lueteltu Kevon luonnonpuistossa ja Paistunturin erämaassa esiintyvät Suomen kansainväliset vastuulajit. Ne ovat lajeja, joiden eurooppalaisesta kannasta on arvioitu olevan Suomessa vähintään 20 % (Rassi ym. 2001). Näissä lajeissa on sekä uhanalaisia että silmälläpidettäviä lajeja – mutta myös lajeja, jotka eivät ole uhanalaisia. Paistunturin erämaassa vastuulajeja ovat mm. pohjannoidanlukko, velttosara ja lapinleinikki.

Paistunturi–Kevo-alueen perusselvityksessä (Stolt 2006) on esitetty tiedossa olevat sammal-esiintymät Kevon luonnonpuistosta ja Paistunturin erämaasta. Lähes kaikki tunnetut sammalten esiintymät sijaitsevat Kevon luonnonpuistossa, paitsi kuusamonlehväsmal Keneskoskella (Ganešguoika) ja pohjanhuurrensammal sekä Kevon luonnonpuistossa että Sulaojalla (Suttésája) Paistunturin erämaassa.

2.6 Kalasto

Alueella tavataan 12 kalalajia, jotka lisääntyvät ja ovat siis luontaisia kalalajeja. Laajimmin levinneinä ja lukumääräisesti runsaimpia ovat lohi, taimen, rautu eli nieriä, harjus, siika ja made. Näiden lisäksi luontaiseen kalastoon kuuluvat hauki ja ahven sekä mudun lisäksi piikkikaloihin kuuluvat kolmi- ja kymmenpiikki. Kivisimppu on uusi tulokas. Se löydettiin Utsjoen pääuomasta ensimmäisen kerran vuonna 1979, ja sen jälkeen kala on levittäytynyt yhä laajemmalle.

Tenojoen lohi on tuhansien vuosien aikana vesistöön sopeutunut monimuotoinen kuningaskala. Teno ja siihen etelästä laskeva Inarijoki ruokkivat useita sivujokia, jonne pienemmät lohet nousват. Utsjoen pääuomaan laskevat Kevojoki (Geavvu), Tsarsjoki (Čársejohka) ja Tsuoggajoki (Cuoggá–Cuokkajohka) ulottavat haaransa kauas erämaahan ja mahdollistavat lohien nousun tunturialueelle. Tenajooken laskevat erämaan purot ja joet ovat usein liian jyrkiä, jotta kuningaskala voisi sinne nousta. Esimerkkinä mm. Akujoki (Áhkajohka), jossa on niin jyrkkä köngäs, että kala ei kykeneousemaan sitä ylävirtaan. Kuoppilasjoki (Goahppelašjohka) ja sen sivujoki Birkejoki (Birkejohka) ovat sitä vastoin kalalle kulkukelpoisia, ja niinpä lohensuku nousee aina tunturikoivun metsänrajan yläpuolelle 500-metristen Orosoaivin (Orošaivi) ja Rohtoaivin juurelle saakka.

Taimen on monimuotoinen kala. Sitä tavataan pienemmistä puroista aina Jäämerelle vaelluksilla käyviin muotoihin.

2.7 Linnusto

Paistunturi–Kevo-alueella pesii huomattava osa monen pohjoisen lajin koko maan kannasta. Koko alueen pesimälajistoon kuuluu 100 lajia, joista monet ovat uhanalaisia, silmälläpidettäviä tai Suomen erityisvastuulajeja (Osmonen ym. 2006) (Liite 8).

Paistunturin erämaa-alueen Natura 2000 -tietolomakkeessa on alueella ilmoitettu esiintyväksi 22 EU:n lintudirektiivin (79/409/ETY) liitteeseen I kuuluvaa lintulajia. Näistä viisi on Suomen uhanalaisluokitukseen mukaan uhanalaisia.

2.8 Nisäkkääät

2.8.1 Uhanalaiset nisäkkääät

Varsinkin viimeisen vuosikymmenen aikana on ihmisen suhdetta eläimiin luokiteltu erilaisilla säädöksillä ja direktiveillä. Tärkeimpä näissä luokituksissa ovat luonnonsuojelulaki (1096/1996) ja metsästyslaki (615/1993), uhanalaisluokitukset sekä Euroopan unionin direktiivit (Liite 9).

Seuraavassa on tärkeimpä luokituksia, joita käytetään arviodessa nisäkkäiden yleisyyttä tai asemaa suhteessa ihmiseen:

1) Yleisyys

Kaikille nisäkkäille on määritetty liitetaulukkoon (Liite 9) myös yleisyysarvio. Luokitus on suhteellinen, eikä tarkoita eläinten absoluuttisia määriä. Arvio antaa pikemminkin kuvan siitä, kuinka helppo kutakin lajia on löytää alueelta.

2) Uhanalaisuus

Tässä yhteydessä käytetään kansainvälistä ”Punaisen kirjan” mukaista uhanalaisluokitusta, jonka on valmistellut ympäristöministeriön johdolla oma seurantaryhmä. Uhanalaiset lajit jaetaan kolmeen eri luokkaan uhanalaisuuden/lukumäärän mukaan seuraavasti:

- äärimmäisen uhanalainen (CR), Paistunturi–Kevo-alueella naali
- erittäin uhanalainen (EN), Paistunturi–Kevo-alueella ahma ja susi
- vaarantunut (VU), ei Paistunturi–Kevo-alueen nisäkkääitä

Tämän lisäksi on syytä mainita ryhmä **silmälläpidettävät** (NT), vaikka siihen kuuluvat lajit eivät olekaan varsinaisesti uhanalaisia. Paistunturi–Kevo-alueella tavattavista nisäkkäistä tähän ryhmään kuuluvat saukko, ilves ja karhu.

3) EU-kriteeri

Euroopan unioni on nimennyt direktiivilajit, joiden suojeleua säädellään ja valvotaan EU:n alueella erityisillä määräyksillä. Direktiivilajit ovat harvinaisia, vähälukuisia, suppealla alueella esiintyviä tai muuten erityisen häiriöherkkiä EU:n alueella. Osa näistä direktiivilajeista voi olla Paistunturi–Kevo-alueella yleisiä, mutta näkökulma onkin koko EU:n kattava. Näin on helpommin ymmärtäävissä esimerkiksi metsäjäniksen esiintyminen direktiivilajien luettelossa. Direktiivilajit on merkitty D-kirjaimella.

Direktiivilajien tarkempi määrittely on tehty erillisissä liitteissä, joista tähän on otettu mukaan kolme liitettä. Nämä tarkoittavat lyhyesti seuraavaa:

- **liitteen II lajit:** EU:n tärkeinä pitämät lajit, joiden suojelemiseksi on osoitettava erityisten suojeleutoimien alueita (= Natura 2000 -alueet)
- **liitteen IV lajit:** EU:n tärkeinä pitämät lajit, jotka edellyttävät tiukkaa suojeleua, ja joiden lisääntymis- ja levähdyspaikkojen heikentäminen on kielletty
- **liitteen V lajit:** EU:n tärkeinä pitämät lajit, joiden ottaminen luonnosta ja hyväksikäyttö voi vaatia hyödyntämisen säätyä.

4) Säätelevä laki

Luonnonvaraisten nisäkkäiden rauhoituksia säädellään joko metsästyslalla (615/1993) tai luonnonsuojelulalla (1096/1996). Käytännössä tämä merkitsee sitä, että metsästyslain alaisten lajien suojausta sekä siitä poikkeamia valvoo maa- ja metsätalousministeriö, ja luonnonsuojelulain alaisia lajeja valvoo ympäristöministeriö. Täysin rauhoittamattomia eläimiä ovat vain muutamat myyrälajit.

Luonnonsuojelulaissa on määritelty myös käsite **erityisesti suojeltavat lajit**. Näiden lajen säilymiselle tärkeiden esiintymispaikkojen hävittäminen tai heikentäminen on kielletty.

Erityisesti suojeltavat lajit on merkitty liitetaulukkoon (Liite 9) tähdellä (*).

5) Suomen kansainväliset vastuulajit

Eri valtioille on nimetty vastuulajeiksi sellaisia eliölajeja, joiden populaatiosta merkittävä osa elää kyseisessä maassa. Tällöin vastuulajivaltioiden on toivottu kiinnittävä erityistä huomiota oman vastuulajikantansa säilymiseen. Luettelolla ei ole lainvoimaa, vaan enemmänkin moraalinen ja vapaaehtoinen velvoite tiettyjen lajien suojoeluun. Paistunturi–Kevo-alueen nisäkkäistä Suomen vastuulajeihin kuuluvat ahma ja tunturisopuli.

Naali

Paistunturin erämaa-alue on ollut keskeistä naalialuetta Suomen Lapissa. Toistaiseksi (tilanne vuonna 2006) viimeisin maassamme löytynyt naalin poikaspesä havaittiin juuri Paistuntureilla vuonna 1996. Tämän jälkeen on naalista tehty Suomessa vuosittaisia havaintoja vain yksittäisistä vaeltavista eläimistä. Näistäkin merkittävä osa on saatu juuri Paistuntureiden erämaa-alueelta ja sen välittömästä läheisyydestä.

Metsähallitus on osallistunut pohjoismaisen naalin pelastamiseksi tähtäävään kahteen **Naali Life**-ohjelmaan. Ensimmäinen alkoi vuonna 1998 ja toinen sen päättytti vuonna 2003. Hankkeita on vetänyt Tukholman yliopisto. Näiden Life-ohjelmien aikana etsittiin Paistuntureiden alueella uusia pesiä ja tarkistettiin vanhoja kahdesti vuodessa. Samalla kerättiin ulostenäytteitä DNA-tutkimuksia varten. Myös talvisin on pyydetty maa- ja metsätalousministeriön erikoisluvulla kettuja naalien pesäalueilta. Kaikkiaan Paistuntureiden alueelta tiedetään nykyisin noin 30 vanhaa ja vielä melko hyväkuntoista naalinpesää. Kettuja näiltä on poistettu suunnilleen sama määrä, eli 30–40 yksilöä vuosittain. Metsästyksen ovat hoitaneet paikalliset metsästääjät – lähinnä riekon ansapyytäjät. Tällä metsästyksellä ei ole onnistuttu vielä palauttamaan naalia, mutta on pystytty lähes tyystin estämään kettujen pesinnät vanhoissa naalinpesissä. Tämä on eräs perusedellytys naalin palauttamiseksi takaisin vanhoille pesimäalueille.

Naalin kannalta Paistunturit ja Finnmark ovat melko yhtenäistä aluetta, ja eläimet vaeltavat ravinnon perässä laajalti ympäri pohjoista Fennoskandiaa ja Kuolan niemimaata. Siksi Paistuntureiden naalien kohtalo liittyy lähialueiden naalitilantereeseen. Finnmarkin alueella norjalaiset ovat elvyttäneet omaa vähäistä kantaansa samoin keinoin kuin Paistunturilla. Finnmarkin alueella tavataan vuosittain muutamia asuttuja pesiä, joista lähimmat ovat vain muutaman kymmenen kilometrin päässä Suomen rajalta. On odotettavissa, että esimerkiksi myyrien ja sopuleiden lisääntyessä Paistuntureiden alueella sinne hakeutuu lähialueilta ja muualtakin Fennoskandiasta kierteleviä yksilöitä. Tämän takia pitkäjänteiset naalikannan elvytystoimet ovat erittäin tärkeitä Paistuntureidenkin alueella, ja niitä tulisi jatkaa myös **Naali Lifen** päättymisen jälkeen vuonna 2008.

Kettu ja naali seuraavat ahman jälkiä helpon haaskan toivossa. Kuva Matti Mela.

2.9 Historia

2.9.1 Perustamishistoria

Paistunturin erämaa on perustettu erämaalailla (62/1991) vuonna 1991. Vuonna 1998 Paistunturin erämaa ja soidensuojelualueet liitettiin Suomen Natura 2000 -ehdotukseen (Valtioneuvoston päätös 1998). Alpiinisen vyöhykkeen osalta Euroopan unionin komissio hyväksyi ehdotuksen vuonna 2003.

Hanhijängän–Pierkivaaranjängän (3 800 ha), Pieran Marin jängän (2 400 ha) ja Piessuo–Luomusjoen (2 300 ha) soidensuojelualueet on perustettu soidensuojelulailla (851/1988) vuonna 1988. Kaksi edellä mainittua on liitetty Natura-suojelualueverkostoon omina alueinaan, ja Piessuo–Luomusjoen soidensuojelualue on liitetty Paistunturin Natura-alueeseen.

Harjuluonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi on laadittu valtakunnallinen harjujensuojelutoimohjelma, josta valtioneuvosto teki periaatepäätöksen vuonna 1984. Ohjelmassa on 159 harjualueita, joihin Kielajoen (HSO 120142, 956 ha) ja Luomusjärven (HSO 120155, 223 ha) harjualueet kuuluvat. Ne ovat Paistunturin erämaan Natura-alueita, ja niiden suojelu toteutetaan maa-aineslain (555/1981) nojalla.

2.9.2 Kulttuuriperintö

Seuraava on tiivistelmä Paistunturi–Kevo-julkaisun (Stolt 2006) luvusta **Paistunturin muinaisjäännökset** (Valtonen 2006, s. 95–108), joka on yhteenveto Paistunturin erämaassa vuosina 1999–2006 tehtyjen arkeologisten inventointien ja tutkimusten tuloksista. Inventoinnit ovat toteutetaneet FM Taarna Valtonen ja FM Mikael A. Manninen. Luvussa 6 **Kulttuuriperinnön suojeleja ja hoito** on kuvattu kohteiden huomioon ottaminen toiminnassa.

Pohjois-Lappi on asutettu hyvin pian viimeisen jääkauden jälkeen. Alueelle on tullut asukkaita todennäköisesti niin etelästä, idästä kuin pohjoisesta, Jäämeren rannikolta. (Rankama 2003, Kankaanpää 2002, Kankaanpää & Rankama 2005) Paistunturin esihistoriaa on selvitetty hyvin puutteellisesti. Vielä historialliselta ajaltaakin sitä koskevat lähteet ovat hyvin harvinaisia. (Valtonen 2006)

Varhaisimmista historiallisista lähteistä tiedetään, että saamelaisilla oli oma organisaatiomallinsa, **siida** eli lapinkylä. Niiden rajat olivat hyvin tarkat, mutta joillakin raja-alueilla saattoi olla siidojen yhteisiä maita, joilla molempien siidojen asukkaat saivat metsästää tai kalastaa. Tällainen alue oli esimerkiksi Paistunturi, jota käyttivät sekä Tenon että Utsjoen siidat. Siidojen alueet oli jaettu sukualueiksi, mutta jotkut tärkeät kohteet – kuten hyvät kalavedet – olivat koko siidan asukkaiden yhteiskäytössä. (Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Peuranpyynti on ollut lohestuksen ohella Utsjoen tärkein elinkeino koko esihistoriallisen ajan ennen poronhoitoa ja maataloutta. Peuraa pyydettiin sisämaassa keväällä ja syksyllä. Viimeiset peurat ammuttiin Paistunturissa 1800-luvun alkupuolella. Kun peurakannat hiipuivat, alkoi kehittyä suurporonhoito, joka vakiintui Utsjoen alueella 1600-luvun loppupuolella. Se mursi lopullisesti perinteisen pyynnistä eläneen siidan rakenteet ja muutti maankäyttömallia. (Itkonen 1948, Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Porolaidunten huonontuessa sisämaassa Utsjoen siidan porosaamelaiset alkoivat juttaa kesäksi poroineen Jäämeren rannikolle. Talveksi porosaamelaiset palasivat sisämaahan, siidan vanhoille alueille. Jokirannan asukkaat, kalastajasaamelaiset sekä köyhyneet porosaamelaiset elivät vanhalla siida-alueella läpi vuoden. He saivat elantonsa kalastuksesta, metsästyksestä ja 1700-luvulta lähtien myös maataloudesta. Porosaamelaiset jutivat Norjan puolelle aina 1860-luvulle asti. (Itkonen 1948, Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Kivikausi ja varhaismetallikausi

Kivikautisia ja varhaismetallikautisia asuin- ja oleskelupaikkoja on tavallisesti hyvin vaikea tai jopa mahdoton havaita maastossa. Syynä on se, että varsinaisen muinaisjäännöksen muodostavat vain ns. **kulttuurikerros** sekä erilaiset matalat tai maansisäiset kiveykset. Vaikka kivi- ja varhaismetallikautiset asuinpaikat ovat ulkoisesti hyvin vaativatommia, se ei tarkoita, että näillä muinaisjäännöksillä olisi vähäisempi arvo kuin muilla muinaisjäännöksillä. (Valtonen 2006) (ks. luku 6 **Kulttuuriperinnön suojeleja ja hoito**)

Kvartsi oli Paistunturin alueella kivikauden tärkein kiviraaka-aine. Sitä oli saatavilla runsaasti, ja siitä saa helposti hyviä teräviä teriä monenlaisiin työkaluihin. Kvartsia tavataan neljänlaisilla muinaisjäännöskohteilla: asuinpaikoilla, iskentäpaikoilla, louhoksilla ja kätköissä. Usein on vaikea sanoa ilman kaivaustutkimuksia, mikä löytöpaikka on varsinainen asuinpaikka ja mikä vain satunnainen iskentäpaikka. Suomessa on periaatteena ollut se, että **asuinpaikoiksi** määritellään sellaiset kohteet, joilta löytyy kiviesineitä ja jotka ovat muutoin asumiseen sopivia. Eriaiset

kvartsikohteet ovat Paistunturin tavallisimpia muinaisjäännöksiä. Tämä on luonnollista, kun ajattelee, miten pitkään kvartsia on käytetty. Toisaalta hyvin pitkän käyttöajan takia on erittäin vaikeaa – ellei mahdotonta – sanoa, milloin mitäkin kohdetta on täsmälleen käytetty. (Valtonen 2006)

Paistunturissa on kolme kohdetta, joista on löydetty myös muuta kiviraaka-ainetta kuin kvartsia, nimitään kvartsiittia. Kesällä 2004 kaivetusta **Mávdnaávži 2**-kohteesta on kvartsiitin lisäksi löydetty myös useammanlaista serttiä sekä hohkakiveä. Erityisesti hohkakivi osoittaa, että koteen kiviraaka-aineet on tuotu Jäämereltä. Kyseinen kohde ajoitettiin vuoteen 5400 eKr. Se on ollut pienialainen, kerran käytetty peuranpyytäjien leiripaikka. (Valtonen 2006)

Kesällä 2006 Badjeseavttet-joen rannalla tutkittiin asumuspainannetta, jonka on uskottu olevan niin sanottu **stalotomt** eli **staalon tontti** -nimisen asumuksen jääne. Tällaiset asumusjääneet ajoittuvat vuosille 700–1400 jKr. (Mulk 1995, Rankama 1991, Valtonen 2006) Kun asumuspainannetta kartoitettiin, löydettiin toinenkin ihmisen tekemä suuri asumuspainanne ja sen yhteydestä epäselvämpi, pienempi painanne. Löydökset todistavat, että asumuspainanteet ajoittuvatkin kivikaudelle tai varhaismetallikaudelle. (Valtonen 2006)

Pyyntikuopat ovat kuoppia, joihin on ajettu tai houkuteltu peuroja. Pyyntikuopat ovat suuria (noin 3–4 m halkaisijaltaan), ja niitä on tavallisesti ollut useita – joskus jopa useita kymmeniä, niin että niistä on muodostunut pyyntikuoppajärjestelmä. Järjestelmään ovat lisäksi kuuluneet jonkinlaiset johdinaidat, joiden avulla eläimet on johdettu kuoppiin. Kuopat on sijoiteltu peurojen luontaisille kulkureiteille – kuten harjuille tai niiden välisiin soliin. Pyyntikuoppia on käytetty ainakin kivikaudella ja varhaismetallikaudella. Pyyntikuoppien ajoitusta tutkittaessa on huomattu, että on erotettavissa kaksi selkeää tiivistymää, jolloin valtaosa kuopista on tehty. Ensimmäinen käyttöpiikki on noin vuoden 3000 eKr. tienoilla ja toinen noin 1000 eKr. Pyyntikuoppia on Paistunturissa vain pehmeillä, hiekkaisilla mailla – kuten jokien varsilla ja vedenjakajaseuduilla. Paistunturin alueella on muutama hyvin edustava pyyntikuoppajärjestelmä. Todella laajaan pyyntikuoppajärjestelmään voi tutustua Koappelasjärven autiotuvan eteläpuolella sijaitsevan Sirddaávžin itäreunalla. (Valtonen 2006)

Rautakausi ja historiallinen aika

Rautakauden ja historiallisen ajan raja on Pohjois-Lapissa liukuva. Usein on ilman tarkempia tutkimuksia vaikea sanoa, ovatko muinaisjäännökset rautakautisia vai historialliselta ajalta. Syynä on se, että historiallisen ajan määritelmä ei perustu konkreettisiin muutoksiin alueen kulttuurissa tai elämäntavassa. (Valtonen 2006)

Liedet ovat selkeästi tunnistettava muinaisjäännös. Oleellisinta liesissä ei ole se, millaisia ne ovat, vaan se, että lieden ympärillä on tavallisesti asumus ja asumuksessa on ollut ihmisiä. Nuoremman rautakauden yksi merkittävimmistä muinaisjäännöstyyypeistä on ns. **Siuttavaarantyypin liesilatomus**. Ne ovat yksi varhaisimmista muinaisjäännöstyyypeistä, joita voidaan pitää saamelaisina. On esitetty, että suojaissa metsäalueilla sijaitsevat suuret liesilatomuskeskittymät olisivat ensimmäisten siidojen eli lapinkylien talvipaikkoja. Koska tällaisia latomuksia tavataan kuitenkin myös ylätunturiympäristössä – kuten Paistunturissa, on syytä olettaa, että tällaiset liedet ovat olleet omana aikanaan joka paikan perusliesityyppi, ei vain talvikylissä käytetty malli. Tavallisimpien liesityyppi Paistunturissa on suorakaiteen muotoinen kehäliesi. Niitä on käytetty kodissa ja laavuissa, ja ne sijaitsevatkin usein hyvillä laavustelupaikoilla. **Permukkaliedet** ovat muuten tavallisia suorakaiteen muotoisia kehäliesiä, mutta niiden toisen päädyyn kulmista lähtee kaksi rinnakkain

kulkevaa kivijonoa eli **permukkaa**. Permukoista on kirjoitettu, että kivet laitettiin tulisijan ja ovi-aukon väliin (permukat), jotta kota pysyisi siistinä. Se, milloin tällaisten liesien käyttö on loppunut Paistunturissa, ei ole selvää. (Valtonen 2006)

Kodansijat ovat sortuneiden ja maatuneiden turvekotien jäänteitä. Paistunturissa on paljon kotasijoja, koska tunturissa on yövytty heinänteon, kalastuksen ja riekostuksen yhteydessä. Kotasijoja onkin eniten juuri suurilla soilla sekä kaukana kylistä olevilla tärkeillä riekostusmailla ja kala-vesien äärellä. Koska kodissa on asuttu yleensä vain hyvin lyhyitä aikoja, ne ovat tavallisesti olleet melko pieniä. Davimuš Mádjohsuorgissa on kuitenkin muutamia suurempien kotien pohjia. Ne liittyvät läheisen Juovvaskáidin rinteellä pidettyihin poroerotuksiin ja riekostukseen.

Poronhoito ja muu ylätunturien käyttö

Poronhoitoalueena Paistunturi on ollut 1600-luvulta lähtien. Utsjoen ja Tenon jokisaamelaiset ovat käyttäneet myös tunturialuetta aktiivisesti. Jo ennen kuin nämä kaksi elinkeinoryhmää olivat erottavissa, Paistunturi oli Utsjoen ja Tenon siidojen yhteisenä pyyntimaana. (Solbakk 2001, Valtonen 2006) Koska poro ja peura ovat lähtökohtaisesti sama eläinlaji ja käyttäytyvät samalla tavalla, on joskus vaikea sanoa, liittyykö jokin muinaisjäännös niiden pyyntiin vai paimentamiseen. Monessa tapauksessa voidaan sanoa, että ne saattavat liittyä molempien. (Valtonen 2006)

Paistunturissa on useita vanhoja puisia sekä ainakin kaksi kivistä **erotus- ja lypsykaarretta**. Niiden yhteydessä on tavallisesti myös tulisijoja ja joskus kodansijoja. Puiset kaarteet liittyvät kaikki poronhoitoon, ja ovat tavallisesti melko myöhäiseltä ajalta. Kivikaarteet ovat vanhempia, ja niitä on käytetty pitkän aikaa. Paistunturissa on ainakin kaksi suurta kivikaaretta: Erttetvárrissa ja Bádošoavissa. (Valtonen 2006)

Paistunturin erämaassa on muutama **tupasija** eli paikka, jossa on ollut hirsitupa. Hirret olivat ai-koinaan kalliita, joten kun asuinpaikkaa muutettiin, talo purettiin ja hirret vietettiin muualle uuden tuvan rakentamista varten – tai sitten hirret voitiin myydä. Puretun tuvan paikalle jäi tavallisesti alin lahonnut hirsikerta, tulisia, kellarikuoppa, piisin tai muun tulisijan kivet ja joskus kivijalka. Paistunturista on dokumentoitu kaksi vanhaa tupasijaa ja yksi aitansija. Toinen on Gádjá-Nillán eli Nils-Vuolabin kesäpaikka Njiljoen sivupuron Stohposaiájan rannalla. Toinen on erotusten yhteydessä sekä muutoin porotöissä ja heinänteossa käytetty pieni tupa Erttetvárjogajeaggilla. Ainoa tähän mennennessä dokumentoitu aitansija on Duottar-Mávnnan rinteellä. (Valtonen 2006)

Purnut ovat lyhytaikaiseen säilömiseen tarkoitettuja, tavallisesti rakkakivikkoon kaivettuja säilytystiloja. Ne ovat yksi Paistunturin yleisimmistä muinaisjäännöstyyppiestä. Purnuja on käytetty sekä pyyntikulttuurin että suurporonhoidon yhteydessä. Paistunturissa tavataan purnuista myös maan päälle rakennettuja versioita. (Valtonen 2006)

Urrat ovat kivistä rakennettuja patsaita, ja niitä on käytetty merkitsemään rajoja ja polkuja; osa on rakennettu muistomerkeiksi. Uuria on käytetty apuna myös peuroja ja poroja ajettaessa. Porot välttäävät urran lähelle menemistä, sillä ilmeisesti se muistuttaa kauempaa ihmistä. Paistunturissa on monenlaisia ja moneen tarkoitukseen rakennettuja urria. Osan ovat rakentaneet virkamiehet – erityisesti maanmittarit. Paikalliset ihmiset ovat merkinneet urilla erityisesti kulkureittejä. Sellaisia urria, jotka varmasti liittyvät peuranpyyntiin, ei tunneta, mutta esimerkiksi Erttetvárrin kivi-kaarteen siuloissa on käytetty pieniä urria. (Valtonen 2006)

Saamelainen mytologia ja perinteinen uskonto

Paistunturissa on monenlaisia pyhiä paikkoja, jotka liittyvät saamelaisten perinteiseen uskontoon tai mytologiaan. Tunnetuimpia näistä ovat pyhät tunturit: (Gáregas) Áilegas, Nuvvos Áilegas ja Guivi. Joissakin lähteissä pyhiksi tuntureiksi mainitaan lisäksi mm. Áite(joh)čohkka ja Áhkovárri. Perimätiedon mukaan Paistunturissa on pyhien tuntureiden lisäksi myös uhri- ja palvospaikkoina toimineita lähteitä. Tunnetuimmat näistä ovat Seitalan Seaideájan lähdealue ja Suttesájan eli Sulaojan lähde. Erityisesti Sulaojan lähteellä on perimätiedon mukaan ollut parantavia vaikutuksia. Lisäksi on olemassa tietoja, joiden mukaan Paistunturin alueella on ollut myös pienempiä seitoja – esimerkiksi seitakiviä; mutta niiden tarkkaa sijaintia ei tunneta. Perimätieto kertoo myös Paistunturin järvistä, jotka olisivat ns. **saivojärviä** tai **loktajärviä** eli kaksipohjaisia järvia. Tämä liittyy alun perin saamelaisten perinteisen uskonnnon maailmankuvaan, jossa tämän maailman maanpinnan alla on toinen maailma. Sittemmin toiseen maailmaan liittyvät merkitykset ovat kadonneet ja jäljelle on jäänyt vain kaksipohjaisuus, joka ilmenee esimerkiksi kalojen omituisina ilmestymisissä ja katoamisina.

2.10 Nykyinen käyttö

Paistunturin alue kuuluu pääosin Paistunturin paliskunnan laidunalueeseen. Paliskunnan kokonaispinta-ala on 280 900 ha, ja siitä lähes puolet (45 %) sijaitsee erämaa-alueella. Itäosassa aluetta laiduntaa porojaan Kaldoaivin paliskunta sekä eteläosassa Muddusjärven ja Muotkatunturin paliskunnat (ks. luku 8 **Poronhoito**).

Alueen järvillä harjoitetaan kotitarvekalastusta, jolla on merkitystä osana luontaiselinkeinojen harjoittamista. Vuoden 1998 alusta myös turistikalastajat ovat päässeet tunturivesille kalastamaan, kuten muualla Suomessa.

Riekkoa pyydetään edelleen perinteiseen tapaan ansoilla. Syksyisin alueella liikkuu myös virkistysmetsästääjiä. Selvityksen (Gröndahl 2004) mukaan 33 % Utsjoen ja Inarin kuntien alueella metsästääneistä lupametsästäjistä liikkui juuri Paistunturin alueella. Haastatelluista paikallisista metsästäjistä 8 % ilmoitti olevansa ansiometsästääjiä. Sama määrä ilmoitti pyytävänsä riekkoa ansoilla. Alueelta pyydetään myös hirviä.

Retkeily keskittyy lähinnä Kevon luonnonpuiston alueelle, Kevon reitille (ks. luku 7 **Luonnon virkistyskäyttö ja luontomatkailu**). Erämaa-alueella on varsinaisesti yksi vaellusreitti, noin 25 km:n mittainen **Utsjoen retkeilyreitti**.

Pysyvää asutusta erämaassa ei ole. Porotalouden, kotitarvemetsästyksen ja -kalastuksen sekä luontaiselinkeinojen tukikohtia alueella on parisenkymmentä (ks. luku 16 **Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus**).

2.11 Maankäyttöanalyysi

Erämaalaki (62/1991) on säädetty osin porotalouden turvaksi, ja siksi porotalouden ympäristövaikutukset ovat hyväksytäviä niin kauan, kuin laiduntaminen on kestävä. Erämaat on tarkoitettu porolaitumiksi, mutta erämaalaki säättää laidunten käytöstä vain tavoitteellisella tasolla. **Luontaiselinkeinojen turvaamisella** tarkoitetaan myös, että laidunten kunto tulee säilyttää hyvinä pitkällä tähtäimellä. Kyseessä on kestävän käytön periaate.

Poronhoitolaisissa (848/1990) laiduntamisen kestävyyden vaatimus on sidottu talvilaitumien tilaan. Lain perustana on ollut se seikka, että talvilaitumien kantokyky on yleensä poronhoidon minimitekijä, joka sanelee myös luonnonlaitumilla laidunnettavien porojen enimmäismäärän. Poronhoito on kuitenkin muuttunut viime vuosikymmeninä monin eri tavoin. Talvinen lisäruokinta ja loisrakotukset ovat parantaneet porokannan selviytymis- ja elinkykyä. Vasantuotto ja vasojen teuras painot ovat lisäruokinnan avulla nousseet. Periaatteessa nykyisillä poronhoitomenetelmillä on mahdollista elättää niin suurta porokarjaa, että kesälaidunten tilassa saattaa tapahtua alueellisesti selvää heikkenemistä.

Laiduntaminen tapahtuu koko erämaa-alueella ja soidensuojelualueilla, joten ympäristövaikutukset kohdistuvat laajalle alueelle. Laiduntaminen kohdistuu pohja-, kenttä- ja pensaskerrokseen sekä nuoreen puustoon. Porojen laidunnus on yksi bioottinen tekijä, joka on muokannut kasvillisuutta. Selvimmin se näkyykin kasvipeitteen – lähinnä jäkälököiden – kulmisena. Pai-kotitellen laidunnus on haitannut koivun uudistumista tunturimittarihuon jälkeen. (Sihvo 2002) Paliskuntien väliset raja-aidat ja paliskuntien laidunkiertoaidat ohjaavat porojen kulkua sekä kulttavat yleensä kasvillisuutta aitojen lähellä. Lisäksi ne ohjaavat myös muiden suurempien nisäkkäiden – kuten hirvien – kulkua.

Suomen luontotyyppeiden uhanalaisuuden arvointihanke valmistui kesäkuussa 2008 (Raunio ym. 2008). Arvioinnin mukaan tunturiluontotyypeistä on lukumääräisesti uhanalaisia 15 %, mikä vastaa reilua kymmenesosaa pinta-alasta (Norokorpi ym. 2008). Uhanalaisia luontotyyppejä ovat mm. kuivimmat tunturikoivikot ja osa tunturikankaiden luontotyypeistä, joita esiintyy laajasti Paistunturin erämaa-alueella. Laadultaan heikentyneitä – mutta ei kuitenkaan vielä uhanalaisia – on noin puolet tunturien luontotyypeistä. Näiden silmälläpidettävien luontotyyppeiden pinta-alasuuus on peräti 77 %. Tärkeimpänä uhanalaistumisen syynä on voimakas, pitkäkestoinen porolaidunnus.

Ylilaidunnuksen vaikutukset näkyvät selvimmin kesälaidunalueiden tunturikoivikoissa ja karuilla tunturikankailla, missä varsinkin jäkälien määrä on vähentynyt voimakkaasti ja koivun uudistuminen paikoin estynyt. Porot syövät halukkaasti koivun taimia ja vesuja. Tunturikoivikoista yli puolet sijaitsee kesälaidunalueilla, joissa koivu ei käytännössä uudistu.

Karuista tunturikankaista ja tunturikoivikoista noin puolet kuuluu jäkälikköjen ekologisen tilan luokituksen mukaan **voimakkaasti kuluneisiin** alueisiin. Näillä alueilla pintakasvillisuuden biomassaa on vähentynyt keskimäärin neljäsosaan tavoitetasosta **hyvin uudistuva**, ja tuotos on vastaavasti noin kolmasosa siitä. Muotkatunturin erämaa-alueesta suurin osa kuuluu luokkaan **voimakkaasti kulunut** ja pieni osa luokkaan **hitaasti uudistuva**. Kohtuullisella porolaidunnuksella voi myös olla luontotyyppejä ylläpitäviä myönteisiä vaikutuksia, kun osa tunturien heinäkankaista säilyy siten pensoittumiselta. (Norokorpi ym. 2008)

Luontaiselinkeinoista **kalastuksella** ja **riekonpyynnillä** on vaikutuksia alueiden kala- ja riistakantoihin. Kesällä sekä kalaan että hiljoja keräämään mennään usein koneellisesti joko maastoautoilla tai mönkijöillä. Myös **virkistyskalastuksella** ja **-metsästyksellä** on vaikutuksia alueiden kala- ja riistakantoihin.

Retkeily erämaa-alueella kohdistuu pääasiassa alueen koillisosaan – Kuoppilasjärven alueelle, Luomusjärven harjun alueelle sekä kylien läheisyyteen, joissa sillä on vaikutusta alueen luonnontilaisuuteen.

Kesääikainen maastoliikenne jättää jälkiä maaperään. Hattavaikutuksia pyritään vähentämään sillä, että Metsähallitus myöntää kesääikaisia maastoliikennelupia vain paikkakuntalaisille – ja heillekin vain tietyille vakiintuneille kulku-urille (ks. tarkemmin luku 11.2 **Maastoliikenne**).

Paikkakuntalaiset voivat ajaa **moottorikelkilla** koko alueella, mutta heidänkin liikkumisensa loppuu tai ainakin vähenee merkittävästi kelirikon myötä ennen lintujen pesimäaikaa ja porojen vasomisaikaa. Villi moottorikelkkailu voi aiheuttaa kevättalvella haittaa ja vahinkoa poronhoidolle laukottamalla kantavia vaativia upottavassa hangessa sekä hajottamalla tokkia. Ulko-paikkakuntalaisten moottorikelkkailu on hyvin vähäistä (ks. tarkemmin luku 11.2 **Maastoliikenne**).

Lentoliikenne alueella on vähäistä verrattuna esimerkiksi Kaldoaivin erämaa-alueella tapahtuvaan lentoliikenteeseen. Tämä johtuu mm. siitä, että sopivia laskeutumisjärviä on vähän. Lentoliikenne säästää maastoa kulumiselta, mutta toisaalta saattaa häiritä esimerkiksi laskeutumisjärvillä pesiviä vesilintuja. Lentoliikenne vähentää alueen erämaisuutta tuomalla helposti ihmisiä alueille, jotka sijaitsevat kaukana teistä.

Tunturimittari aiheutti tunturikoivikoissa vuosien 1964–1966 massaesiintymisellään tuhoja noin 500 000 ha:n alueella Ylä-Lapissa. Tuhoalueeksi (yli puolet puustosta on tuhoutunut) luokiteltiin vielä vuonna 1998 yhteensä 235 400 ha, josta täysin puutonta oli 68 200 ha. Utsjoella tuhoalueutta on yhteensä 101 500 ha (62 % koivikoiden kokonaispinta-alasta 164 000 ha). Tästä puuttomaksi on muuttunut 59 200 ha (58 % tuhoalasta ja 36 % koivikoiden kokonaosalasta). (Sihvo 2002, Metsähallitus & Utsjoen kunta 2003) Tunturimittarien massaesiintymät ovat normaaleja populatiota kannanvaihteluihin liittyviä ilmiöitä. Poikkeavaa 1960-luvun tuhoissa olivat mm. peräkkäiset keskimääräistä paljon kylmemmät kesät sekä sen jälkeen voimakas laidunnuspaine kyseisillä alueilla.

Tunturikoivu on metsänrajapuu ja ekosysteemin avainlaji Tunturi-Lapissa. Se muodostaa suurimman osan kasvillisuusvyöhykkeen biomassasta ja tuotannosta. Suurin osa kasvi- ja eläinlajeista on riippuvainen koivusta. Tuhojen seurauksena tunturikoivuvyöhykkeen tuotantokyky väheni, ja ekosysteemin kasvi- ja eläinlajisto yksipuolistui. Pintakasvillisuuden heikkeneminen jatkuu edelleen. Koivikoiden tuhoutumisen myötä alueen lähi- ja kaukomaisema muuttuvat.

Tunturikoivikoiden tuhoutumisella oli vaikutuksia laajalti myös luontaiselinkeinojen harjoittamismahdollisuksiin ja sitä kautta koko paikallisyrteisöön. Kotitarvepuun määrä ja otto-mahdollisuus vähennivät, porolaitumien arvo heikkeni, metsästettävä riista väheni ja kalakannat heikkenivät. Tämä on vähentänyt luonnon käytön mahdollisuksia sekä siten muuttanut Utsjoella luontais- ja saamelaislinkeinojen toimintaympäristöä. Kesällä 2004 havaittiin paikoin tunturimittarin syömiä alueita. Lämpimän kesän ansiosta koivikot näyttivät kuitenkin toipuvan ja tuottavan uudet lehdet kesän aikana.

Erämaa-alueella **kalavesien hoito** on perustunut kalastuksen säätelyyn ja kalojen luontaiseen lisääntymiseen sekä ennen vuotta 1987 myös kalanistutuksiin. Kalanistutukset on käsitelty luvussa 9 **Kalavesien hoito ja kalastus**.

Pohjois-Amerikasta peräisin oleva minkki levisi **turkistarhauksen** kautta luontoon viime vuosisadan puolivälistä lähtien ja on levinnyt koko maahan – myös Paistunturiin. Minkkiä voidaan tavata kaikkien vesistöjen varrelta ympäri erämaata.

Ihmisen vaikutus kasvilajistoon on ollut melko vähäinen. Muutokset ovat rajoittuneet enimmäkseen suppeille alueille. Selvimmin alkuperäinen kasvillisuus on väistynyt poroerotuspaikoilla ja kämppien ympäristössä. Tilalle on tullut mm. nurmilauha (*Deschampsia caespitosa*), punanata (*Festuca rubra*), pohjannurmikka (*Poa alpigena*), niittysuolaheinä (*Rumex acetosa*), heinä- ja pihatätimö (*Stellaria graminea* ja *S. media*). Alkuperäisistä kasvilajeista töppövilla (*Eriophorum scheuchzeri*) on selvästi hyötynyt ihmisen maastoon jättämistä jäljistä. Kulkureittien varrella esiintyy usein myös polkusaraa (*Carex brunnescens*). Varsinkin alueen kuivilla ja karuilla tunturikankailla sekä tunturikoivikoissa pintakasvillisuus on kulunut porolaidunnuksen seurauksena.

Vuosisatojen aikana ihminen on hakannut puuta sekä **poltto-** että **rakennuspuuksi**. Puunotolla on vaihtelevia vaikutuksia metsiköiden latvuspeittävyyksiin ja puulajisuhteisiin. Mittavimmat puunot rajoittuvat kuitenkin asuttuihin jokilaaksoihin.

Useimpien tämänhetkisten mallien tai skenaarioiden mukaan **ilmasto lämpenee** voimakkaimmin pohjoisilla alueilla. Lämpötilan nousu koskee kaikkia vuodenaikojaa, erityisesti kuitenkin talvea. Pitkällä aikavälillä seurausena on kasvillisuusvyöhykkeiden siirtyminen kohti pohjoista. Sateisuuden on ennustettu myös lisääntyvä, mikä merkitsee pohjoisilla alueilla lisääntyvää lumimäärästä lähi vuosikymmenien aikana. Erityisen haavoittuvina pidetään levinneisyysensä äärirajoilla esiintyviä arktisia luontotyyppejä ja lajeja (mm. palsasuot, rautu, naali). Kylmään ilmastoona sopeutuneista lajeista vaarassa ovat erityisesti ne, joiden luontainen leviämiskyky on heikko tai sopeutumiskyvyn sietorajat ovat ahtaat. Ilmastonmuutos luo edellytykset myös täysin vieraan lajiston leviämiseen alueelle. Lapissa tulokaslajien määrä ja vaikutus alkuperäiseen lajistoon on toistaiseksi ollut varsin vähäinen. Tulokaslajien leviämiseen liittyy kuitenkin yleensä myös muita syitä kuin ilmaston lämpeneminen. (Itkonen 2006, Helle 2006)

Suomen luontotyyppien uhanalaisuusarvioinnin mukaan **ilmastonmuutos** on tunturiluontotyyppien kannalta toiseksi tärkein uhkatekijä poron ylilaidunnuksen jälkeen (Norokorpi ym. 2008). Sen arvioidaan vaikuttavan lähes kahteen kolmasosaan tunturiluontotyypeistä kohtalaisten tai merkittävästi muuttaen luontotyypin laatuominaisuksia tai pienentäen pinta-alaa vielä tämän vuosisadan kuluessa. Puuttomana tunturipaljakan osuus tulee ennusteiden mukaan vähennemään voimakkaasti. Jäljelle jäävät paljakka-alueet olisivat voimakkaasti pirstoutuneita ja koostuisivat suurelta osin vyörysorarinteistä sekä lohkareikoista. Siitä, kuinka nopeasti tällaiset muutokset voivat tapahtua, ei ole kuitenkaan luotettavaa arvointia. Ilmastonmuutokseen liittyvät myös sääniä ääri-ilmiöiden voimistuminen ja toistumisen tihentyminen, millä voi olla hyvinkin haitallisia vaikutuksia luonnon kannalta. Ilmaston lämpeneminen edistää toisaalta tuhohyönteisten – kuten tunturi- ja hallamittarin – esiintymistä tunturikoivulla. Tuhot voivat olla entistä laajempia ja useammin toistuvia. (Norokorpi ym. 2008)

Ilmastonmuutos vaikuttaa myös luonnon hyödyntämiseen, ja ensimmäiseksi muutos kohtaa pohjoisilla alueilla perinteisiä, arktiseen ilmastoona sopeutuneita luontaiselinkeinoja. Jossain määrin muutos voi olla positiivinen, kun alueiden tuotoskyky esimerkiksi riistan ja porojen ravinnon suhteenvaihtoa kasvaa. (Itkonen 2006) Talvisateiden kasvaessa lumipeite vahvistuu lähitulevaisuudessa, ja talvi-ilmoston lämmetessä riski suojasäään jälkeen hangen pintaan muodostuvasta jäätikerroksesta kasvaa, mikä vaikeuttaa porojen ravinnon saantia. Luminen aika voi toisaalta lyhentää sekä syksystä että kevästä, mikä helpottaa porojen vihreän ravinnon saantia alkukesästä. Kesälämpötilojen nousu voi myös lisätä verta imevien hyönteisten määriä ja aktiivisuutta, mistä seuraa porojen kunnon heikkeneminen. (Helle 2006) Toistaiseksi tieto eri lajien reagoinnista ilmastonmuutokseen on riittämätöntä (ks. luku 5 **Luonnonsuojelu ja -hoito; 5.3 Seuranta**).

2.12 Yhteenveto tärkeimmistä arvoista suojelemaan ja käytön kannalta

Paistunturin erämaa-alueen luonnonsuojelullinen tila on tällä hetkellä melko hyvä, ja suunnitelman lähtökohtana on, että tila säilyy tai paranee. Mahdollisia ilmastonmuutoksen tuomia muutoksia on vielä vaikea ennustaa. Paistunturin alueella hyvän tilanteen säilyttäminen ei juurikaan edellytä aktiivista puuttumista asioihin.

Paistunturin alueen uhanalaisten kasvien esiintymät ovat usein syrjäisillä alueilla erämaassa. Uhanalaisista kasvilajeista osa on harvinainen, avoimilla paikoilla – kuten tunturikankailla tai joki- ja järven rannalla ja niityillä – esiintyviä lajeja. Jotkut lajeista esiintyvät vaikeakulkuisissa sekä pensaikkoisissa jokien ja ojien varissa. Paistunturin erämaassa eri maankäyttömuotojen vaikutus uhanalaisten kasvilajien esiintymäpaikkoihin on vähäinen.

Tämän suunnitelman tavoitteena on niiden luontoarvojen turvaaminen, joiden perusteella alueet on liitetty Natura 2000 -verkostoon.

Paistunturin alueella pesii huomattava osa monen pohjoisen lajin – muun muassa kiirunan, keräkurmitaan, punakuirin, suosirrin, lapinkirvisen, sepelrastaan ja pulmusen – kannasta. Koko alueen pesimälajistoon kuuluu sata lajia, joista monet ovat uhanalaisia, silmälläpidettäviä tai Suomen erityisvastuulajeja.

Suunnitelma-alueelta tunnetaan useita kymmeniä hienoja esihistoriallisen ja historiallisen ajan muinaisjäännöksiä, jotka kertovat menneistä elinkeinoista ja ihmisen tavoista selvitää pohjoisen ankarissa olosuhteissa. Paistunturin erämaa-alueella ei ole kuitenkaan inventoituu kokonaan, ja on todennäköistä, että sieltä löytyy vielä runsaasti uusia muinaisjäännöskohteita. Myöskään alueen muinaisjäännösten kunnosta ei ole tehty tutkimuksia. Jos tuhoutumisvaarassa olevia kohteita havaitaan, päätetään mahdollisista toimenpiteistä kohteille tehtyjen tarkastuskäyntien jälkeen yhdessä Museoviraston kanssa.

Virkistyskäytön näkökulmasta Paistunturin erämaa on varsin erämainen. Virkistyskäyttö painottuu alueella erämaan ulkopuolelle Kevon luonnonpuiston merkitylle reitille. Erämaa-alueen puolella retkeilyn rakenteita ja reittejä on niukasti – pääasiassa Utsjoen ja Karigasniemen lähialueella.

Paistunturin erämaa-alue on tärkeää poronhoitoalueutta pääasiassa Paistunturin paliskunnalle, sekä paikallisille ihmisille tärkeää metsästys-, kalastus- ja hillastusaluetta. Suurin osa erämaasta on syrjävyöhyykkettä, johon ei ohjata retkeilijöitä, vaan alue on pääasiassa porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen käytössä. Vyöhykkeistäminen ei rajoita porotalouden ja luontaiselinkeinojen harjoittamista alueella.

HOITO JA KÄYTTÖ

3 Hoidon ja käytön tavoitteet

3.1 Erämaalaki

Erämaalaan (62/1991) mukaan erämaa-alueet ovat Metsähallituksen hoidossa ja hallinnassa. Laissa säädetään, että ”erämaa-alueen hoidossa ja käytössä on noudatettava hoito- ja käyttö-suunnitelmaa, jonka laatii Metsähallitus ja vahvistaa ympäristöministeriö”.

Lain yksityiskohtaisissa perusteluissa kerrotaan suunnitelman tarkoituksesta:

Suunnitelmassa on tarkoitus selostaa toimet erämaa-alueen käytön edistämiseksi ja ohjaamiseksi sekä myös alueella sallittavat rakennustyöt. Alue voitaisiin suunnitelmassa myös jakaa käytön kannalta eri osiin. Suunnitelmassa ei olisi alueen käyttäjiä koskevia määräyksiä, vaan se koskisi pelkästään suunniteltuja viranomaisten toimia.

Erämaalaan 1. §:ssä todetaan erämaa-alueiden perustamistarkoitus. Siinä todetaan, että erämaa-alueet on perustettu

- alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi
- saamelaiskulttuurin turvaamiseksi
- luontaiselinkeinojen turvaamiseksi
- luonnon monipuolisen käytön ja sen edellyysten kehittämiseksi.

Tämän hoito- ja käyttösuunnitelman tavoitteena on näiden erämaalaan asettamien tavoitteiden yhteensovittaminen eri käyttäjäryhmien kesken.

Lukuun ottamatta erämaalaissa olevia alueen luovutuskieltoa (4 §) ja teiden rakentamiskieltoa (5 §) aluetta käytetään pääsääntöisesti kutakin toimintaa säätelevän lainsäädännön mukaisesti. Esimerkiksi poronhoitoa (848/1990), metsästystä (615/1993), kalastusta (286/1982) ja maasto-liikennettä (1710/1995) säädellään niistä annetuin säädöksin. Lisäksi yleistä merkitystä on esimerkiksi ns. **Rion sopimuksella**, joka velvoittaa kestävyyteen myös erämaa-alueilla. Tällä tarkoitetaan Rion sopimuksessa muun muassa sitä, että luonnon käytössä sekä sen ohjauksessa tulee ottaa huomioon taloudelliset, sosiaaliset, ekologiset ja kulttuuriset näkökohdat. Kestävän käytön velvoite on erikseen lausuttu myös Metsähallituksesta annetussa laissa (1378/2004).

3.2 Soidensuojeluasetus

Tarkemmat säännökset soidensuojelulain (851/1988) täytäntöönpanosta on annettu asetuksella (852/1988). Soidensuojelualueilla on kielletty ojitus, maa-ainesten ottaminen sekä maa- ja kallio- ja rakenneperän vahingoittaminen. Samoin on kielletty turvemailla olevan puiston hakkaaminen sekä rakennusten, teiden ja rakennelmien rakentaminen. Tähän on kuitenkin poikkeuksia. Sallittua on rakentaa ja kunnossapitää sellaisia rakennuksia, rakennelmia ja polkuja, jotka ovat tarpeen yleisön opastamista, tutkimustoimintaa ja luonnonharrastusta varten. Asetus ei rajoita kalastusta, metsästystä, keräilyä tai poronhoitoa.

3.3 Natura 2000 -verkosto

Natura 2000 -verkoston avulla pyritään säilyttämään luonnon monimuotoisuus Euroopan unionin alueella. Paistunturin erämaa-alue, Piessuo–Luomusjoen soidensuojelualue sekä Luomusjärven ja Kielajoen harjalueet on liitetty EU:n komission 22.12.2003 hyväksymään Suomen Natura 2000 -suojelualueverkostoon luontodirektiivin (92/43/ETY) mukaisena kohteena **Paistunturi**-nimisenä (FI 1302003) Natura-alueena. Natura -suojelualueverkostoon on liitetty myös tähän suunnitelmaan sisältyvät Pieran Marin jänkä (FI 1300207), Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä (FI 1300206) sekä Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010). Tämän suunnitelman tavoitteena on siten myös niiden luontoarvojen turvaaminen, joiden perusteella alueet on liitetty Natura 2000 -verkostoon.

Natura 2000 -suojelualueverkostoon kuuluville alueille on Euroopan yhteisön neuvoston luontodirektiivin 6. artiklan mukaisesti tarvittaessa laadittava tarkoitukseenmukainen käytösuunnitelma.

Luontodirektiivissä on selvitetty suojeleun liittyvät keskeiset käsitteet, päämäärat ja periaatteet. Luonto- ja lintudirektiivin (79/409/ETY) liitteissä luetellaan erilaisia erityistoimia tai -huomiota vaativat Euroopan unionin tärkeinä pitämät lajit ja luontotyyppit. Tavoitteena näiden lajien ja luontotyyppejä suojeleulle on niiden suotuisan suojeleun tason säilyttäminen. Tämä tarkoittaa sitä, että lajien levinneisyys, kannan kehitys ja elinalueen luonnontila pysyvät vakaina tai paranevat, ja että luontotyypin rakenne ja toiminnot säilyvät pitkällä aikavälillä. Luontodirektiivi edellyttää lajien ja luontotyyppejä suojeleun lisäksi, että suojeleutoimenpiteissä otetaan huomioon ”taloudelliset, sosiaaliset ja sivistyselliset vaatimukset ja alueelliset ja paikalliset erityispiirteet”.

3.4 Harujensuojeluohjelma

Valtioneuvosto hyväksyi ympäristöministeriön esityksestä valtakunnallisen harujensuojeluohjelman vuonna 1984. Luomusjärven ja Kielajoen harjalueet Paistunturin erämaa-alueen lounaisosassa kuuluvat tähän ohjelmaan. Harujensuojeluohjelman ensisijainen tavoite on, että siihen kuuluvien harjalueiden luonteenomaiset geologiset, geomorfologiset ja maisemalliset piirteet eivät saa sanottavasti muuttua. Harjalueiden luonnontila ja maisemakuva olennaisesti heikentävät toimet – kuten maa-ainestenotto – ei yleensä ole mahdollista. Harjujen suojeleutoimenpiteet toteutetaan ensisijassa maa-aineslain (555/1981) ja maa-ainesasetuksen (91/1982) nojalla.

3.5 Vesipuitedirektiivi

Paistunturin erämaa -niminen Natura-alue sisältyy vesipuitedirektiivin (Euroopan unionin vesipoliitiikan puitedirektiivi 200/60/EY) 6. artiklan mukaiseen rekisteriin (ns. **suojelualuerekisteri**). Yksi vesipuitedirektiivin keinoista vesiekosysteemien turvaamiseksi on rekisteröidä sekä ottaa vesienhoidon suunnittelussa huomioon vesielinympäristöjen ja lajien suojeleun kannalta keskeiset suojelealueet.

Pääasiallinen perustelu Paistunturin erämaan Natura-alueen liittämiseksi suojeleluerekisteriin ovat alueella esiintyvät vesiluontotyyppit. Rekisteriin liittäminen ei tuo uusia juridisia lisäsuojelutavoitteita Natura 2000 -alueelle. Alueen ottaminen rekisteriin korostaa kuitenkin sen merkitystä sekä huomionottamista vesienhoitosuunnittelussa ja lupaprosesseissa. Rekisteriin liitettäviin Natura-alueisiin liittyy myös vesipoliikiin puitedirektiivin toiminnallisen seurannan velvoite, mikäli 4. artiklan mukaiset ympäristötavoitteet eivät toteudu.

3.6 Maankäyttö- ja rakennuslaki

Maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) 24. §:n mukaan

Valtion viranomaisten tulee toiminnassaan ottaa huomioon valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja edistää niiden toteuttamista. Valtion viranomaisten on myös arvioitava toimenpiteidensä vaikutuksia valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden kannalta. Maakunnan suunnittelussa ja muussa alueidenkäytön suunnittelussa on huolehdittava valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden huomioon ottamisesta siten, että edistetään niiden toteuttamista.

Valtioneuvoston päätöksen (30.11.2000) tavoitteena on mm. edistää kulttuuri- ja luonnonperinnön, virkistyskäytön ja luonnonvarojen säilymistä sekä luonto- ja kulttuuriympäristöinä erityisen merkittävien aluekokonaisuuksien säilymistä. Alueidenkäytön keskeisiä tavoitteita luonnon sekä luonnonkäytön kannalta ovat mm.

- elollisen ja elottoman luonnon kannalta arvokkaiden ja herkkien alueiden monimuotoisuuden säilymisen edistäminen
- luonnonvarojen kestävä hyödyntäminen siten, että turvataan luonnonvarojen saatavuus myös tuleville sukupolville
- ekologisesti tai virkistyskäytön kannalta merkittävien ja yhtenäisten luonnonalueiden sekä käytön ohjaaminen siten, ettei näitä aluekokonaisuuksia tarpeettomasti pirstota
- luonnon virkistyskäytön sekä luonto- ja kulttuurimatkailun edistäminen parantamalla monikäytön edellytyksiä.

Yllä olevaan luetteloon on kirjattu sekä yleis- että erityistavoitteita siltä osin, kuin ne koskevat suunnittelualuetta. Yleistavoitteet ovat luonteeltaan alueidenkäyttöä ja alueidenkäytön suunnittelua koskevia periaatteellisia linjauksia. Erityistavoitteet ovat alueidenkäyttöä ja alueidenkäytön suunnittelua koskevia velvoitteita.

Maankäyttö- ja rakennuslain keskeiset tavoitteet saamelaiskulttuurin säilymisen kannalta on kuvattu luvussa 3.8 **Saamelaiskulttuurin turvaaminen; 3.8.6 Maankäyttö- ja rakennuslaki**.

Maankäyttö- ja rakennuslain 125. §:n mukaan rakentamiselle on oltava rakennuslupa. Hoito- ja käyttösuunnitelma ei suoraan oikeuta rakentamiseen, joka edellyttää maankäyttö- ja rakennuslain mukaisia lupia (ks. luku 16 **Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus;** 16.4 **Maankäyttö- ja rakennuslaki**).

3.6.1 Kaavoitus

Maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ohjaavat kaikkea kaavoitusta. Maakuntakaavan kartalla ja kaavamääräyksillä on vahvoja oikeusvaikutuksia. Ne ovat ohjeena kuntien kaavoitukselle, ja Metsähallituksen on viranomaisena otettava maakuntakaava huomioon sekä pyrittävä edistämään sen toteuttamista ja katsottava, ettei toimenpiteillä valkeuteta kaavan toteutumista. (Lapin liitto 2006)

Pohjois-Lapin maakuntakaava

Paistunturin erämaa-alue sisältyy Pohjois-Lapin maakuntakaava-alueeseen. Ympäristöministeriö vahvisti kaavan 27.12.2007. (Liite 10) Keskeisiä painopistealueita kaavassa ovat metsien monikäyttö, maa- ja kallioperän ainesten hyödyntäminen, matkailu, liikenneyrjestelmä ja teollisuus sekä muut alueiden käytön ja yhdyskuntarakenteen kehittämisen kannalta tärkeät alueet ja kehittämisperiaatteet.

Maakuntakaavan **aluekuvauskessa** Paistunturin erämaa-alueen kehittämisperiaatteet ovat erämaalain (62/1991) mukaiset: erämaaluonne säilytetään, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen tarpeet turvataan sekä kehitetään luonnon monipuolisen käytön edellytyksiä. Hanhijängän–Pierkiavaaranjängän soidensuojelualueen kehittämisperiaatteena maakuntakaavassa on kehittää ohjattua virkistyskäyttöä ja opastusta. Piessuo–Luomusjoen soidensuojelualueen kehittämisperiaatteena on säilyttää alueen luonnonarvot, kehittää ohjattua retkeilyä sekä ottaa huomioon sijainti Kevon reitin, Jäämeren käytävän ja matkailun vetovoima-alueen yhteydessä. Pieran Marin jängän kehittämisperiaatteena on rakentaa infotaulu.

Pohjois-Lapin maakuntakaavan kaavamääräyksessä (Se) on todettu, että erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmissa tulee ottaa huomioon valtakunnallisesti ja seudullisesti merkittävät vene-retkeily-, moottorikelkkailu- ja ulkoilureitit. Valtioneuvosto toteaa päätöksessään (27.12.2007):

Kaavamääräys velvoittaa ottamaan reitit huomioon erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmissa siinä määrin kuin erämaalaki sen sallii. On myös huomattava, että maakuntakaavaa on näiltäkin osin tulkittava yleispiirteisesti, joten määräyksen maankäyttö- ja rakennuslain 32 §:n ohjeena oleminen jättää yksityiskohtaisemmalle suunnitelmalle liikkumavaraa.

Kaavamääräyksissä Paistunturin erämaa-alueen pohjososaan on kohdistettu matkailun vetovoima-alue, matkailun ja virkistyskäytön kehittämisen kohdealue (Liite 10). Aluetta tulee kehittää matkailukeskusten, maaseutumatkailun, palvelujen ja reitistöjen yhteistoiminnallisena kokonaisuutena alueen pääkäyttötarkoitusten kanssa yhteen sopivalla tavalla.

Maakuntakaavassa osoittettuihin arvokkaisiin harjalueisiin ja muihin geologisiin muodostumiin suunnittelualueella sisältyvät Kielajoen harjalue sekä Luomusjärven harju. Harjujensuojeluohjelman kuuluvilla alueilla on luonnonsuojelun kannalta valtakunnallista merkitystä. Ohjelman tavoitteena on alueiden luonteenomaisten geologisten, geomorfologisten ja maisemallisten piirteiden säilyttäminen.

3.7 Laki Metsähallituksesta

Metsähallitus ohjaa tiettyjä erämaan käyttömuotoja, mutta moni toiminta on jonkin muun viranomaisen ohjauksessa. Metsähallituksen tehtävät on määritelty laissa (1378/2004) ja asetuksessa (1380/2004) Metsähallituksesta. Laki Metsähallituksesta asettaa toiminnan yleiset yhteiskunnalliset velvoitteet (4 § ja 5 §), joista hoidon ja käytön suunnittelua ohjaavat

- poronhoitolassa (848/1990) säädettyt velvoitteet täytetään
- luonnonvarojen kestävän hoidon ja käytön olennaisena osana Metsähallituksen on riittävästi otettava huomioon biologisen monimuotoisuuden suojele ja tarkoituksenmukainen lisääminen metsien ja muiden luonnonvarojen hoidolle, käytölle ja suojelelle asetettujen muiden tavoitteiden kanssa; Metsähallituksen on lisäksi otettava huomioon luonnon virkistyskäytön sekä työllisyden edistämisen vaatimukset
- Metsähallituksen toiminnassa otetaan huomioon tutkimuksen, opetuksen, – – maankäytön tarpeet.

Metsähallituksen julkisista hallintotehtävistä (1378/2004, 6 §) hoidon ja käytön suunnittelun vaikuttavat Paistunturin alueella

- luonnonsuojelulaissa (1096/1996) sekä sen nojalla perustettuja luonnonsuojelualueita koskevissa laeissa säädetty luonnonsuojelutehtävät sekä luonnonsuojelualueiden hankinta
- kalastuslaissa (286/1982), poronhoitolassa (848/1990), maastoliikennelaissa (1710/1995), metsästyslaissa (615/1993), jätehuoltolaissa (1072/1993), porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaissa (45/2000), pelastuslaissa (468/2003) ja järjestyslaissa (612/2003) säädettyt tehtävät
- luonto- ja retkeilypalvelujen tuottaminen
- erävalvonta.

Tämän suunnitelman perusteella tehdystä Metsähallituksen viranomaispäätöksistä voi valittaa asiasta riippuen Rovaniemen hallinto-oikeuteen tai maaseutuelinkeinojen valituslautakuntaan.

Lapin ympäristökeskus huolehtii toimialueellaan sille säädyistä tai määrätyistä ympäristönsuojelua, alueiden käyttöä, luonnonsuojelua, kulttuuriympäristön hoitoa, rakentamisen ohjausta sekä vesivarojen käyttöä ja hoitoa koskevista tehtävistä (Laki ympäristöhallinnosta 55/1995).

Saamelaiskulttuuriin liittyvät velvoitteet on kuvattu seuraavassa luvussa **3.8 Saamelaiskulttuurin turvaaminen**.

3.8 Saamelaiskulttuurin turvaaminen

Saamelaisen kielellistä ja kulttuurista itsehallintoa toteuttaa saamelaiskäräjät (974/1995), jonka saamelaiset valitsevat vaaleilla neljäksi vuodeksi kerrallaan. Saamelaiskäräjät hoitaa saamelaisen omaa kieltä ja kulttuuria sekä saamelaisen asemaa alkuperäiskansana koskevia asioita. Metsähallitus on pyytänyt saamelaiskäräjiltä arvion Paistunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman vaikuttuksista saamelaiskulttuuriin (Liite 2). Tällainen arvio pyydetään kaikista saamelaisen kotiseutualueella tehtävistä suojele- sekä erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmiista.

Saamelaisten oikeuksia alkuperäiskansana turvaavat sekä kansalliset että kansainväliset sopimukset ja säännökset.

Poronhoito, kalastus, metsästys ja pienimuotoinen maatalous sekä käsityöt ja luonnonvaraisten tuotteiden keräily ovat saamelaisten perinteisiä elinkeinoja. Niitä harjoitetaan myös yhdistelmä-elinkeinoina, toisinaan myös ns. **uudenaikaisten elinkeinojen** – kuten matkailun ja muiden palveluelinkeinojen – ohella.

3.8.1 YK:n KP-sopimus

Saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen harjoittamista suojaaa saamelaisten osalta YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan ihmisoikeussopimuksen 27. artikla, joka on Suomessa voimassa laintasoisesti. Sopimuksen mukainen saamelaiskulttuurin turva edellyttää viranomaisten huolehtivan päätöksenteossaan siitä, että muut käytömuodot ja käyttäjät eivät merkittävästi heikennä kulttuurin harjoittamisen edellytyksiä ja kulttuurin harjoittamisen taloudellista kannattavuutta. Näistä lähtökohdista erityisesti porolaitumien laajuuteen, yhtenäisyyteen ja laatuun sekä porojen laidunrauhaan vaikuttavat seikat vaikuttavat suoraan saamelaisten kulttuurin harjoittamis-edellytyksiin.

3.8.2 Biodiversiteettisopimus

Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus (biodiversiteettisopimus) saatettiin voimaan asetuksella 78/1994. Siinä todetaan mm., että sopimuspuolet

tunnustavat monien perinteisen elämäntavan omaavien alkuperäis- ja paikallisyhteisöjen läheisen ja perinteisen riippuvuuden biologisista luonnonvaroista, sekä sen, että on toivottavaa jakaa biologisen monimuotoisuuden suojeilua ja sen osien kestävää käyttöä koskevasta perinteisestä tietämyksestä, uudistuksesta ja käytännöstä saatu hyöty oikeudenmukaisesti.

3.8.3 Perustuslaki

Perustuslaki (731/1999) suojaa saamelaisia alkuperäiskansana. Lain 17. §:ssä todetaan, että saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää sekä kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. 121. §:ssä vahvistetaan oikeus ”saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään”.

3.8.4 Laki saamelaiskäräjistä

Paistunturin erämaa ja muut suunnitelmaan sisältyvät alueet kuuluvat saamelaisten kotiseutualueeseen. Suomen perustuslaissa on turvattu saamelaisille alkuperäiskansana omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto saamelaisten kotiseutualueella. Kulttuuri-itsehallintoa toteuttaa saamelaiskäräjälain (974/1995) 9. §:ssä tarkoitettu saamelaiskäräjät.

Laki saamelaiskäräjistä velvoittaa

viranomaisia [ja Metsähallitusta] neuvottelemaan saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualueella – – valtionmaan, suojualueiden ja erämaa-alueiden hoitoa, käyttöä, vuokrausta ja luovutusta – –. Neuvotteluvelvoitteentäytämiseksi asianomaisen viranomaisen on varattava saamelaiskäräjille tilaisuus tulla kuulluksi ja neuvotella asiasta. Tilaisuuden käyttämättä jättäminen ei estä viranomaista jatkamasta asian käsittelyä.

Saamelaiskulttuurin harjoittamiseen lasketaan kuuluviksi perinteiset elinkeinot – kuten poronhoito, kalastus ja metsästys.

3.8.5 Laki Metsähallituksesta

Metsähallitukselle on annettu yhteiskunnallinen velvoite saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytysten turvaamiseksi (Laki Metsähallituksesta 1378/2004). Lain 4. §:ssä todetaan, että yleiset yhteiskunnalliset velvoitteet edellyttävät Metsähallituksen hallinnassa olevien luonnonvarojen hoidon, käytön ja suojeleun yhteensovittamista saamelaiskäräjistä annetussa laissa (974/1995) tarkoitettuna saamelaisten kotiseutualueella siten, että saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytykset turvataan.

Hallituksen esityksessä (HE 154/2004) korostetaan saamelaisen kulttuurin ylläpitämisen ja kehittämisen merkitystä sekä Metsähallituksen velvoitteita saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaisten kotiseutualueella Metsähallituksen hallinnassa olevien luonnonvarojen hoito, käyttö ja suojeelu olisi sovitettava yhteen siten, että saamelaisille alkuperäiskansana perustuslaissa (731/1999) säädetty oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan olisi mahdollista. Saamelaisten kulttuuriin kuuluviksi katsotaan myös saamelaisten perinteiset elinkeinot – kuten poronhoito, metsästys ja kalastus. Velvoitettavuutta on korostettu nostamalla se suoraan lakiin aiemman asetuksen sijasta.

3.8.6 Maankäyttö- ja rakennuslaki

Saamelaiskulttuurin turvaamista koskevia säännöksiä on myös maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999) sekä kyseiseen lakiin perustuvissa valtakunnallisissa alueidenkäytön tavoitteissa. Valtioneuvoston periaatepäätöksen (30.11.2000) mukaisesti tulee saamelaisten kotiseutualueella turvata alueiden käytössä saamelaiskulttuurin ja -elinkeinojen kehittämisedellytykset sekä sovittaa ne yhteen luonnon kestokyvyn kanssa. Lain 22. §:n mukaan ”tavoitteet voivat koskea asioita, joilla on – – merkittävä vaikutus kansalliseen kulttuuri- tai luonnonperintöön”.

Alueidenkäytön keskeisiä tavoitteita saamelaiskulttuurin säilymisen kannalta ovat mm.

- saamelaisten kotiseutualueella saamelaiskulttuurin ja -elinkeinojen kehittämisedellytysten turvaaminen sekä sovittaminen yhteen luonnon kestokyvyn kanssa
- alueiden säilyminen luonto- ja kulttuuriarvojen kannalta erityisen merkittävinä kokonaisuuksina siten, että asumisen ja elinkeinotoiminnan harjoittamisen edellytykset säilyvät
- alueiden erityispiirteiden tunnistaminen sekä alueiden käytön sovittaminen mahdollisimman tasapainoisesti yhteen poikkeuksellisten luonnonolojen ja kulttuuriarvojen turvaamiseksi
- luonnonoloihin sopeutuneiden, omaleimaisten kylä- ja kulttuuriympäristöjen säilyttäminen ehjinä.

Yllä olevaan luetteloon on kirjattu sekä yleis- että erityistavoitteita siltä osin, kuin ne koskevat suunnittelualuetta. Yleistavoitteet ovat luonteeltaan alueidenkäyttöä ja alueidenkäytön suunnitelua koskevia periaatteellisia linjauksia. Erityistavoitteet ovat alueidenkäyttöä ja alueidenkäytön suunnittelua koskevia velvoitteita.

3.8.7 Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki

Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoitustain (45/2000) tavoitteena on edistää ja monipuolistaa porotalouden ja luontaiselinkeinojen elinkeinotoimintaa, parantaa elinkeinojen rakennetta ja toimintaedellytyksiä, edistää uusiutuvien luonnonvarojen kestävää käyttöä, kehittää poronhoito- ja luontaiselinkeinoalueita sekä tukea haja-asutusalueiden ja yhdyskuntien kehittämistä poronhoitoalueella ja luontaiselinkeinojen harjoittamisalueella.

Lain mukaisissa toimenpiteissä on kiinnitettävä erityistä huomiota saamelaisten mahdollisuksiin ylläpitää ja kehittää kulttuurimuotoonsa kuuluvia elinkeinoja saamelaisten kotiseutualueella.

3.8.8 Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma

Saamelaiskäräjät hyväksyi vuonna 1998 **Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelman**, jota se valmisti yhdessä ympäristöministeriön kanssa. Ohjelma päivitettiin vuonna 2006 (Saamelaiskäräjät 2006). Ohjelman keskeisin tavoite on saamelaistalueen luonnonvarojen käyttö ekologiselta, taloudelliselta, sosiaaliselta ja kulttuuriselta kannalta kestävästi saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamiseksi. Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelmassa esitettyillä toimenpiteillä on tarkoitus turvata saamelaisten asema maankäytössä sekä perinteisten ja uusien elinkeinojen harjoittamisessa saamelaista lähtökohdista, ja edistää saamelaisten perinteisen tietämyksen asemaa sekä saamelaisten sosiaalista hyvinvointia. Ohjelma on otettu huomioon 2006 hyväksytyssä kansallisessa kestävän kehityksen strategiassa (Valtioneuvoston kanslia 2006).

3.8.9 Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuuslakia (21/2004) sovelletaan sekä julkisessa että yksityisessä toiminnassa mm. silloin, kun kysymys on itsenäisen ammatin tai elinkeinon harjoittamisen edellytyksistä tai elinkeinon tukemisesta. Lain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, suku- puolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Yhdenvertaisuuslain eduskuntakäsittelyssä työelämä- ja tasa-arvovaliokunta lausui mietinnössään (TyVM 7/2003 vp – HE 44/2003 vp) viranomaisten velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta:

Erityistä huomiota tulee kiinnittää saamelaisten oikeuksiin alkuperäiskansana ja saamelaikulttuurin tärkeimmän aineellisen perustan eli poronhoidon turvaamiseen. Viranomaisten tulee suunnitelmallisesti edistää saamelaisten mahdollisuksia harjoittaa poronhoitoa ja hankkia sillä toimeentulonsa.

3.8.10 Yhdenvertaisuussuunnitelma

Metsähallituksen yhdenvertaisuussuunnitelmassa 3.5.2006 (Metsähallitus 2004) on otettu huomioon työministeriön suosituksset (9.9.2004) yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimisessa ja sen erityiskysymykset saamelaisten kotiseutualueella. Suunnitelmassa huomioidaan henkilökunnan erityisosaamisen kehittäminen ja siinä tiedostetaan, että samanlainen kohtelu ei aina takaa yhdenvertaisuutta. Yleinen periaate on, että Metsähallituksen tavoitteena on toteuttaa saamelaisten positiivista erityiskohtelua Metsähallitus-lain (1378/2004) saamelaisten kulttuurin harjoittamis-edellytysten turvaamisvelvoitteen lähtökohdista voimassa olevan lainsääädännön sallimissa rajoissa.

Suunnitelman strategia linjailee luontaiselinkeinojen huomioimisen: ”Metsähallitus ymmärtää luontaiselinkeinot sekä niiden ja saamelaiskulttuurin kytkennän ja turvaa niitä yleisillä sekä toimintokohtaisilla säädöksiin perustuvilla menettelyillä.” Saamelaisten erityinen positiivinen huomiointi luontaiselinkeinoissa on perustuslain (731/1999) ja YK:n KP-sopimuksen 27. artiklan mukaan huomioitu siten, että porojen laidunrauhaan, kulkureitteihin ja laitumiin kohdistuvia toimenpiteitä sekä niiden haitallisten vaikutusten tasoa saamelaiskulttuuriin arvioidaan erikseen. Näiden tason turvaamiseksi tulee arvioida nykytilaa ja kehittämistarpeita. Neuvotteluvollisuudet on esitetty muissa säädöksissä.

3.8.11 Saamen kielilaki

Saamen kielilain (1086/2003) tarkoituksena on osaltaan turvata perustuslaissa (731/1999) säädetty saamelaisten oikeus ylläpitää sekä kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Tavoitteena on, että saamelaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta sekä saamelaisten kielessiset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota.

3.9 Poronhoitolaki

Poronhoitolain (848/1990) mukaan poronhoitoa ”saadaan tässä laissa säädetyn rajoituksin harjoitetaa poronhoitoalueella maan omistus- tai hallintaoikeudesta riippumatta”. Paistunturin erämaa-alue ja soidensuojelualueet kuuluvat erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettuun alueeseen, johon poronhoitolaki viittaa. Kyseisessä laissa todetaan, että ”tällä alueella olevaa maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle”.

3.10 Metsähallituksen asettamat hoidon ja käytön tavoitteet

Lainsäädännössä erämaa-alueen keskeisimmät tavoitteet hoidon ja käytön suunnittelussa ovat erämaaluonteen säilyttäminen, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen sekä luonnon monipuolisen käytön – kuten retkeilyn ja virkistyskäytön – edellytysten kehittäminen. Näiden tavoitteiden toteuttamisen avaintoimenpiteitä ovat:

1) Erämaaluonteen säilyttäminen

- suurin osa erämaa-alueesta on syrjävyöhykettä
- rakentamisen sääntely
- ylläpidetään tehokasta valvontaa
- säännelty, selkeä maastoliikennelupakäytäntö

2) Saamelaiskulttuurin, porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen turvaaminen

- suurin osa erämaa-alueesta on syrjävyöhykettä, pääkäyttömuotona luontaiselinkeinot
- opastus- ja esittelyaineiston tuottamisessa tuodaan esille saamelaiskulttuurin erityispiirteet
- säännelty, selkeä maastoliikennelupakäytäntö

3) Luonnon monipuolisen käytön edellytysten turvaaminen

- luonto-opastuksen kehittäminen ja ajantasaisen materiaalin ylläpito
- kehitetään Utsjoen luontotuvan toimintaa
- Karigasniemen luonto-opastuksen kehittämisenä verkostoperiaatteella ollaan mukana mahdollisuksien mukaan
- retkeilyn ja muun omin voimin tapahtuvan virkistäytymisen edellytysten turvaaminen
- nykyinen retkeilyn palveluvarustus pidetään kunnossa.

4 Vyöhykealuejako

4.1 Vyöhykkeitämisen tavoitteet ja lähtökohdat

Vyöhykkeitämisen päämääränä on sovittaa yhteen erämaalain (62/1991) tavoitteet sekä ohjata erämaan nykyistä ja tulevaa käyttöä siten, että nämä toteutuvat. Erämaalain kolme ensimmäistä tavoitetta – erämaaluonteen säilyttäminen sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen – ovat keskeisiä koko erämaassa. Lisäksi erämaalaki edellyttää alueen monipuolisen käytön edellytysten kehittämistä, mikä tarkoittaa lain yksityiskohtaisten perusteluiden mukaan tässä tapauksessa lähinnä virkistyskäytön ja luontomatkailun edellytysten järjestämistä. Tämä pyrkimys on osin ristiriidassa kolmen ensimmäisen tavoitteen kanssa. Myös erämaaluonteen säilyttämisen, saamelaiskulttuuriin kuuluvan poronhoidon turvaamisen ja muiden luontaiselinkeinojen turvaamisen kesken esiintyy ristiriitoja.

Vyöhykkeitämisellä pyritään erämaa-alueen maankäytön pitkäjänteiseen ohjaukseen. Vyöhykkeitämisellä pyritään minimoimaan ympäristön kulumista, lajiston häiriintymistä ja käyttäjien välistä ristiriitoja. Erityisesti tavoitteena on minimoida virkistyskäytön aiheuttamia haittoja luontaiselinkeinoille ja saamelaiskulttuurille. Vyöhykejako kuvailee erämaan monipuolisen käytön tavoitteen painottumista erämaan eri osissa, jotta erämaalain kaikki tavoitteet toteutuvat.

Vyöhykkeitämisestä riippumatta on poronhoidon ja luontaiselinkeinojen harjoittaminen turvattu kaikkialla erämaa-alueella. Käytännössä vyöhykkeitämisellä voidaan ohjata Metsähallituksen maankäyttöratkaisuja, virkistyskäytöä ja luontomatkailua sekä niihin liittyviä reittejä, muita palvelurakenteita, lupapolitiikkaa ja hyväksyttäviä toimintoja olemassa olevan lainsäädännön puitteissa.

Soidensuojelualueilla on kielletty ojitus, maa-ainesten ottaminen sekä maa- ja kallioperän vahingoittaminen. Samoin on kielletty turvemalla olevan puiston hakkaaminen sekä rakennusten, teiden ja rakennelmien rakentaminen. Tähän on kuitenkin poikkeuksia. Sallittua on rakentaa ja pitää kunnossa sellaisia rakennuksia, rakennelmia ja polkuja, jotka ovat tarpeen yleisön opastamista, tutkimustoimintaa ja luonnonharrastusta varten. Asetus (852/1988) ei rajoita kalastusta, metsätystä, keräilyä tai poronhoitoa.

4.2 Vyöhykkeitämisen perusteet Paistunturin erämaa-alueella ja siihen liittyvillä soidensuojelualueilla

Paistunturin erämaa on tärkeä alue poronhoitajille, muille luontaiselinkeinon harjoittajille, paikallisille asukkaille ja paikallisille matkailuyrittäjille. Luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaaminen sekä alueen erämaaluonteen säilyttäminen – käsittäen paikallisen väestön kotitarvekalastuksen, metsätystksen ja hillastuksen – on keskeisintä. Paikkakuntalaisten virkistyskäyttö erämaa-alueella on tärkeää alueen kylien lähistöllä, Utsjoen retkeilyreitillä sekä kevättalvella koko erämaa-alueella. Erämaa-alueen kaakkosisosassa Utsjoen ja Inarin kunnanrajalla tuntumassa on yksi moottorikelkkaura, jonne ulkopaiikkakuntalaisille myönnetään moottorikelkkauralupia.

Näillä perusteilla suurimman osan erämaa-alueesta ja soidensuojelualueista tulee olla syrjävyöhykettä. Virkistysvyöhykkeellä turvataan sekä omatoimisen että ohjatun luontomatkailun edellytykset ja ohjataan erämaan virkistyskäytöä siten, että erämaan muulle käytölle koitava haitta olisi mahdollisimman vähäinen. Vyöhykkeitämisestä riippumatta on poronhoidon ja luontais-

elinkeinojen harjoittaminen turvattu kaikkialla erämaassa ja soidensuojelualueella myös virkistysvyöhykkeellä; ja toisaalta jokamiehenoikeuksilla saa liikkua kaikkialla erämaassa – myös syrjävyöhykkeellä.

Erämaa-alueella on mahdollista porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) mukaisten tukikohtien rakentaminen. Soidensuojelualueilla sallittua on rakentaa ja pitää kunnossa ainoastaan sellaisia rakennuksia, rakennelmia ja polkuja, jotka ovat tarpeen yleisön opastamista, tutkimustoimintaa ja luonnonharrastusta varten.

Vyöhykejako perustuu olemassa olevan tilanteen kartoitukseen ja arvioon tulevaisuuden tarpeista eri käyttömuotojen osalta. Vyöhykeistäminen turvaa porotalouden harjoittamisen edellytykset pitkällä aikavälillä vähintäänkin nykyisellä tasolla, sillä se säätlee muun muassa virkistyskäytön rakenteiden sijoittumista ja maastoliikennettä. Vyöhykkeet eivät rajoita paikallisten ihmisten perinteisiä oikeuksia – kuten poronhoitoa, metsästystä ja kalastusta.

4.3 Vyöhykejako

Alue vyöhykeistetään kahteen vyöhykkeeseen, jotka ohjaavat sen käyttöä, rakenteiden sijoittamista, liikkumista ja lupapolitiikkaa (kuva 2, taulukko 2):

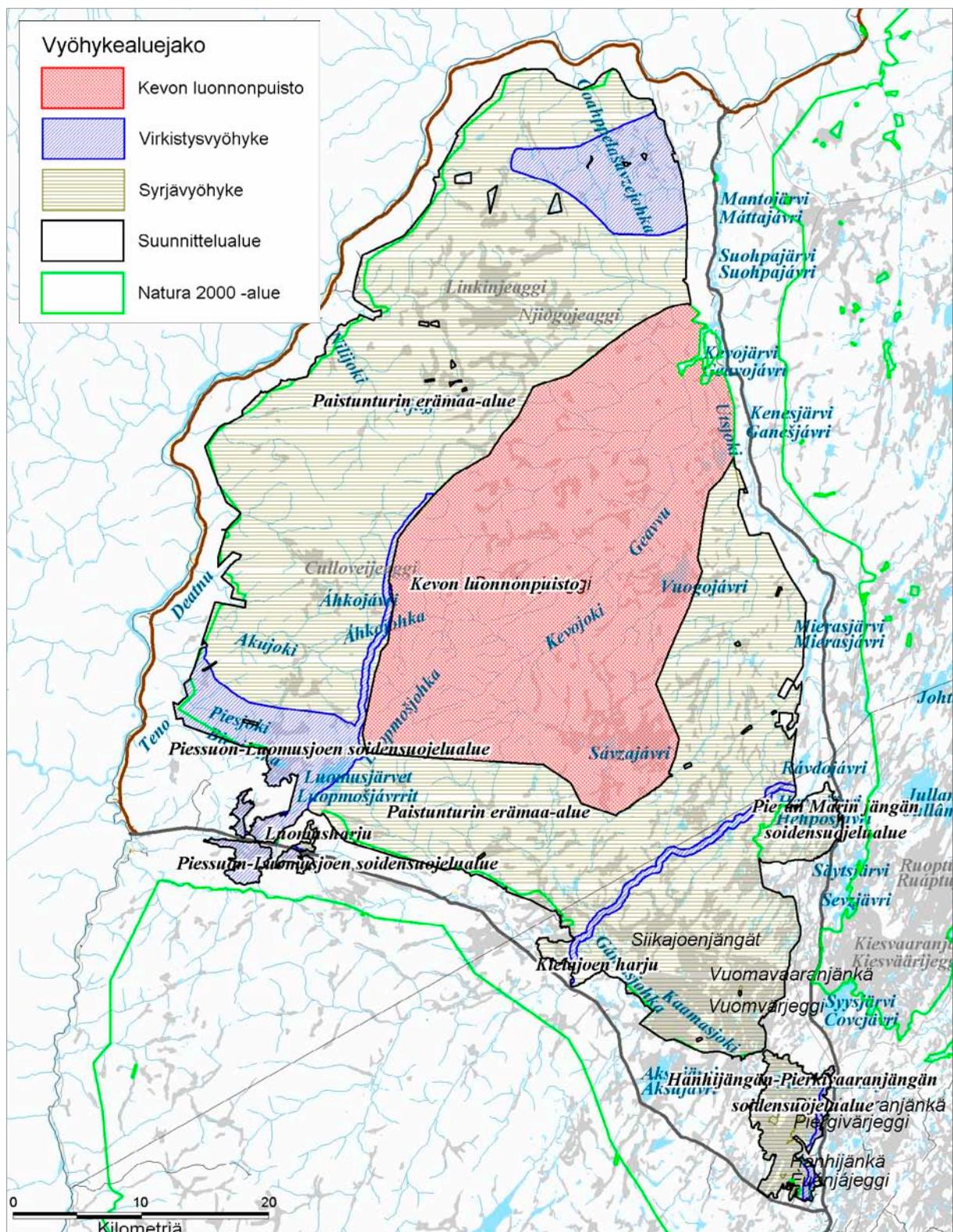
- 1) syrjävyöhykkeeseen (148 791 h)
- 2) virkistysvyöhykkeeseen (18 981 ha).

4.3.1 Syrjävyöhyke

Syrjävyöhykkeen pinta-ala suunnittelualueella on 148 791 ha (88,7 % pinta-alasta). Se on suurelta osin alueen vähiten liikuttua, rauhallisinta, vaikeimmin saavutettavaa ja luonnontilaisinta osaa, vaikka se ei ole aina maantieteellisesti syrjässä. Syrjävyöhykkeen tavoitteena on mahdollisimman luonnontilainen alue, minne ei rakenneta uutta palveluvarustusta. Vyöhykkeellä ei sijaitse merkityjä reittejä tai retkeilyn rakenteita, eikä niitä ole tarkoitus rakentaakaan. Luontaiselinkeinoista porotalous on keskeisin käyttömuoto tällä vyöhykkeellä. Kotitarve- ja virkistyskalastajia liikkuu jonkin verran sekä kesällä että talvella. Alueella voidaan järjestää erämaaluonteeseen soveltuivia opastettuja retkiä, mutta sinne ei sijoiteta ohjelmapalveluyritysten tilapäisiäkään taukopaikkoja. Vyöhykkeellä on kesäaikaisia maastoliikenneria ja luontaiselinkeinolain (45/2000) mukaisia tukikohtia. Soidensuojelualueilla luontaiselinkeinojen rahoituslain mukaisten tukikohtien tai kalastus- ja metsästystukikohtien rakentaminen ei ole mahdollista.

4.3.2 Virkistysvyöhyke

Virkistysvyöhykkeen pinta-ala suunnittelualueella on 18 981 ha (11,3 % pinta-alasta). Tämä on se alue, jolle suuntautuu suurin osa virkistyskäytöstä sekä kesällä että talvella. Etenkin moottorikelkkailu ja muu virkistyskäyttö keskittyvät tälle vyöhykkeelle. Ohjelmapalveluyrittäjille voidaan myöntää lyhytaikaisia lupia taukopaikkojen pitämistä varten virkistysvyöhykkeelle. Merkityt polut ja vaellusreitit sijoittuvat ja sijoitetaan jatkossa tälle vyöhykkeelle. Vyöhykkeellä sijaitsevat alueen kaikki autiotuvat, ja sille keskittyvät kaikki virkistyskseen palvelurakenteet. Virkistysvyöhykkeelle voidaan rakentaa Metsähallituksen huollon tarvitsemia rakenteita. Virkistysvyöhyke on polkujen ja moottorikelkkaurien ympärillä enimmillään 0,5 km:n levyinen. Käytännössä se sijoittuu olemassa olevien reittien ja rakenteiden ympärille.

Kuva 2. Paistunturin erämaan vyöhykejako. © Metsähallitus 2008, © Genimap Oy, Lupa L5293, © Suomen ympäristökeskus 2008.

Taulukko 2. Paistunturin erämaan suunnitelmassa esitetyn vyöhykejaon mukaiset sallitut ja kielletyt rakenteet ja toiminnot. mk = moottorikelkka. * = olemassa olevia moottorikelkkailuuria voidaan muuttaa moottorikelkkareiteiksi.

Rakenne/Toiminto	Syrjävyöhyke	Virkistysvyöhyke
Autiotuvat	Ei	Kyllä
Metsähallituksen uudet huolto- ja valvontatuват	Ei	Ei
Yrittäjille tarkoitettu varauskohteet (tulipaikka/rakennus)	Ei	Kyllä, Kuoppilasjärven ja Luomusjärven alueelle
Ohjelmapalveluiden tilapäiset taukopaikat	Ei	Kyllä, tapauskohtaisesti enintään 2 kuukaudeksi
Jokamiehenoikeudet yliittävään leiriytymiseen myönnnettävät leiriytymisluvat yleishyödyllisille yhteisöille (esim. partiolaissille, seurakunnalle tai leirikouluille)	Kyllä, tapauskohtaisesti	Kyllä, tapauskohtaisesti
Porotalouden tukikohdat ja rakenteet	Kyllä	Kyllä
Muut luontaiselinkeinojen tukikohdat, metsästys- ja kalastustukikohdat	Kyllä erämaa-alueella, ei soidensuojelualueella	Kyllä erämaa-alueella, ei soidensuojelualueella
Jokamiehenoikeudet yliittävään leiriytymiseen paikallisille myönnnettävät leiriytymisluvat hirvenmetsästystä varten	Kyllä, tapauskohtaisesti	Kyllä, tapauskohtaisesti
Retkeilyn rakenteet (mm. leiriytymis- ja tulipaikat sekä niiden varusteet, opasteet)	Ei	Kyllä
Merkityt polut	Ei	Kyllä
Hihtoreitit	Ei	Kyllä
Kesääikaiset maastoliikenneurat paikkakuntalaissille	Kyllä	Kyllä
Moottorikelkkaurat/reitit	Ei uusia*	Ei uusia*
Moottorikelkkasafariluvat ohjelmapalveluyrittäjille	Pienille ohjatuille ryhmillle, erikseen sovittaville kulku-urille	Valtakunnallisella mk-uralla ei rajoituksia; muualla pienille ohjatuille ryhmillle, erikseen sovittaville kulku-urille
Kelkkaluvat ulkopaikkakuntalaissille moottorikelkkaurien ulkopuolella	Talviaikaisen maastoliikenne-lupakäytännön mukaisesti (ks. luku 11.2 Maastoliikenne)	Talviaikaisen maastoliikenne-lupakäytännön mukaisesti (ks. luku 11.2 Maastoliikenne)
Koiravaljakkoreitit	Ei	Ei, paitsi Inarin kunnan puolella sijaitsevia moottorikelkkauria kyllä
Helikopterin laskeutuminen	Kyllä	Kyllä
Pitkospuut ja sillat	Ei	Tarvittaessa
Metsästys	Kyllä	Kyllä
Kalastus	Kyllä	Kyllä
Keräily	Kyllä	Kyllä
Tilapäinen leiriytyminen (enintään 3 vrk) jokamiehenoikeudella	Kyllä	Kyllä
Tulenteko	Kyllä. Sallittu oksista, risuista ja pienistä juurakoista	Kyllä. Sallittu oksista, risuista ja pienistä juurakoista

Pohjois-Lapin maakuntakaavassa on mainittu **moottorikelkkareitin** yhteystarve välille Karigasniemi-Utsjoki (ks. luku 11 **Maastoliikenne ja muu liikkuminen; 11.1.2 Tavoitteet ja toimenpiteet**). Mikäli edellä mainittu moottorikelkkareitti nähdään tarpeelliseksi sekä vaadittavat selvitykset ja suunnitelmat tehdään, reitin rakentaminen voi olla mahdollista.

5 Luonnonsuojelu ja -hoito

5.1 Nykytila

5.1.1 Luonnonsuojelu ja erämaalaki

Erämaat eivät ole varsinaisia luonnonsuojelualueita – eli niitä ei ole perustettu luonnonsuojelulain (1096/1996) perusteella. Erämaalain (62/1991) yleisperusteluissa sanotaan:

Luonnonsuojelualueet eivät käytännössä tyydytä kaikkia erämaiden luontaistalouteen ja monipuoliseen käyttöön liittyviä tarpeita. Lisäksi on tarpeellista perustaa sellaisia alueita, jotka eivät ole normaalissa talouskäytössä, mutta jotka eivät liioin olisi niin tiukasti suojeiltuja kuin luonnonsuojelulain (71/1923) [nyk. 1096/1996] mukaiset suojealueet.

Erämaalaki estää tiettyt voimakkaasti luontoa muuttavat toimet, mutta muuten erämaat ovat lain-sääädännön suhteessa samassa asemassa kuin niitä ympäröivät alueet. Luonnonsuojelulaki ei nostaa erämaa-alueita erikseen esille, vaan lakkia sovelletaan erämaassa samoin kuin muillakin alueilla.

5.1.2 Paistunturin erämaa-alueen ja sitä ympäröivien soidensuojelualueiden asema luonnonsuojelussa

Luonnonsuojelua ohjaa luonnonsuojelulaki (1096/1996). Lain tavoitteena on luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen, luonnonkauneuden ja maisema-arvojen vaaliminen sekä luonnonvarojen ja luonnonympäristön kestävän käytön tukeminen. Luonnonsuojelussa tavoitteena on maamme luontotyyppejen sekä luonnonvaraisten eliölajien suotuisan suojeleun tason saavuttaminen ja säilyttäminen.

Euroopan yhteisöjen neuvoston päätöksellä on vuodesta 1992 lähtien kehitetty yhtenäistä eurooppalaista ekologista verkostoa. Tämän Natura 2000 -verkoston tavoitteena on taata eurooppalaisen luonnon monimuotoisuuden säilyminen (Ympäristöministeriö 1999).

Natura 2000 -verkosto koostuu yhteisön tärkeinä pitämistä alueista, joilla on luontodirektiivin (92/43/ETY) liitteessä I lueteltuja luontotyypejä (ks. luku 2.4 **Natura-luontotyypit**) ja liitteessä II lueteltujen lajien elinympäristöjä. Näitä alueita sanotaan **SCI**-alueiksi. Luontodirektiivin perusteella ehdotettujen alueiden lisäksi Natura 2000 -verkostoon on ilmoitettu lintudirektiivin (79/409/ETY) säännösten mukaisesti luokiteltuja linnustonsuojelualueita, joita nimitetään **SPA**-alueiksi.

Luontodirektiivin liitteen I luontotyypeistä 69 esiintyy Suomessa. Luontodirektiiviin sisältyy myös noin 600 eliölajia, joista Suomessa tavataan noin 130 lajia. Lintudirektiivin liitteessä I on lueteltu noin 200 lajia, jotka vaativat suojeleutoimia. Suomessa näistä tavataan noin 60 lintulajia.

Soidensuojelualueiden tarkoituksena on suojella arvokkaita suokokonaisuuksia ja säilyttää soil-lamme tavattavat eläin- ja kasvilajit sekä näytteet niiden muodostamista eliöyhteisöistä, elottoman luonnon muodostumista ja maisemakokonaisuuksista. Soidensuojelun rungon muodostaa **suo-yhdistymien** suojelu. Suoyhdistymä muodostaa ekologisen kokonaisuuden, jonka säilymisen perusedellytyksenä on, ettei sen vesi- ja ravinnetaloutta muuteta.

Valtioneuvosto hyväksyi ympäristöministeriön esityksestä valtakunnallisen **harjujensuojeluohjelman** vuonna 1984. Luomusjärven ja Kielajoen harjualueet Paistunturin erämaa-alueen lounaisosassa kuuluvat tähän ohjelmaan.

5.1.3 Perinnemaisemat

Paistunturin erämaa-alueella ei ole yhtään valtakunnallisesti, maakunnallisesti eikä paikallisesti arvokkaaksi luokiteltua perinnemaisemakohdetta (Kalpio & Bergman 1999).

5.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Metsähallitus jatkaa Utsjoen tuhoutuneiden tunturikoivikoiden ennallistamisen mahdollisuusien selvittämistä yhdessä paliskuntien ja Utsjoen kunnan kanssa. Tuhoalueille on laadittu ennallistamissuunnitelma.

Metsähallitus vastaa maa- ja merikotkan, muutto- ja tunturihaukan, kiljuhanhen sekä naalin kantojen seurannasta ja suojelusta. Tässä tehtävässä Metsähallitus toimii yhteistyössä tutkijoiden, luonnonsuojelujärjestöjen, paliskuntien ja muiden sidosryhmien kanssa.

Naalien pesimääalueilla pyritään pitämään kettukantaa rajallisena. Metsähallitus voi hakea jatkossakin maa- ja metsätalousministeriältä erikoisluvan metsästää naalin pesäalueilta kettuja käyttämällä apuna moottorikelkkaa ja ampuma-asetta. Metsästäjinä toimivat alueen hyvin tuntevat paikalliset henkilöt. Asiasta informoidaan vuotuisissa kokouksissa sidosryhmä (paliskunnat, luonnonsuojeluyhdistykset, riistanhoitoyhdistykset ja kunta).

Metsähallitus osallistuu alueen riekkokantojen seurantaan ja järjestää pyynnin ohjausta kestävän käytön periaatteella.

Kalakantojen luontainen lisääntyminen turvataan kalastusta säätelemällä. Rautujen siirtoistutuksia tehdään harkitusti ja kontrolloidusti.

Uhanalaisten kasvien esiintymisiä tarkistetaan säännöllisesti ja otetaan seurantaan tarvittaessa. Esiintymätiedot tallennetaan ympäristöhallinnon **Hertta**-tietojärjestelmän **eliölajit**-osioon. Uhanalaisten lajien suojeleussa toimitaan yhteistyössä Suomen ympäristökeskuksen, Lapin tutkimuslaitos Kevon, Turun yliopiston kasvimuseon, Luonnontieteellisen keskuskoneeon kasvimuseon ja Oulun yliopiston kasvimuseon sekä paikallisten asukkaiden ja kasviharrastajien kanssa.

Metsähallitus opastaa luontokeskuksissa, luontotuvilla ja internetsivuilla (**luontoon.fi**, **lundui.fi**) kävijöitä ympäristöä säästävään retkeilyyn.

Metsähallitus pyrkii säätelemään maastoliikennettä sekä turvaamaan alueen luonnontilaisuuden ja erämaisuuden säilymisen sekä uhanalaisten eläinten pesimärauhan.

5.3 Seuranta

Metsähallituksen tehtävänä on seurata hallinnoimien alueiden luonnontilaan ja luonnonosaan tapahtuvia muutoksia sekä uhanalaisten ja harvinäistuneiden kasvi- ja eläinlajien kantoja. Metsähallitus ryhtyy tarvittaviin suojeleutoimenpiteisiin ja informoi tästä päättäjiä. Tämä on osa sen luonnon suojeleutehtävää. Metsähallituksen tulee seurata myös riistakantojen kehitystä ja pyrkiä yhteis- työssä riistanhoitopiirin ja riistanhoitoyhdistyksen kanssa turvaamaan ne. Näiden tavoitteiden toteuttamiseksi Metsähallitus mm. laatii hoito- ja käyttösuunnitelmia, kouluttaa henkilöstöä, toimii sertifoidun ympäristö- ja laatuojärjestelmän mukaisesti, ylläpitää uhanalaisten lajien rekisteritää, seuraa säännöllisesti suurpetojen määrää sekä suorittaa riistakolmiolaskentoja.

Tärkeä työkalu luonnontilan seurannassa on Metsähallituksen **SutiGis**-tietokanta, josta löytyvät kuviokohtaiset tiedot luontotyypeistä. Luontotyypitiedot Paistunturin erämaan luontotyypeistä ovat peräisin vuosina 1996–2000 tehdyistä Ylä-Lapin ja UKK-puiston luontokartoituksesta (Sihvo 2001, 2002) (Liite 5).

Uhanalaisten kasvien ja sienten esiintymisiä tarkastetaan maastossa, ja Metsähallitus toteuttaa sille vastuutetut kasvilajiseurannat. Luonnon suojeeluasetuksen (160/1997) mukaan ympäristöministeriön on järjestettävä luonnonvaraisten eliölajien seuranta Suomessa siten, että sen pohjalta voidaan arvioida eri lajien suojeletaso. Erityisesti täytyy huomioida uhanalaiset lajit. Uhanalaisia lajeja seuraavat maassamme useat eri tahot, ja monilla lajiryhmillä on oma seuranta- tai työryhmä. Näistä lajeista osa on sellaisia, joiden esiintymisalueen painopiste on Pohjois-Suomessa.

Metsähallitus edistää ja kehittää kasvilajien seurantaa yhdessä Suomen ympäristökeskuksen, alueellisten ympäristökeskusten [nyk. elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset], yliopistojen kasvimuseoiden ja tutkimuslaitosten sekä Metsäntutkimuslaitoksen kanssa. Metsähallituksen luontopalvelut on mukana kehittämässä EU:n luontodirektiivin (92/43/ETY) lajien ja luontotyyppeiden suojeleua sekä seurantaa. Luontopalvelut osallistuu Suomen ympäristökeskuksen vetämään luontodirektiivin liitteen I Suomessa esiintyvien lajien ja luontotyyppeiden suotuisan suojeleun tason arviontityöhön kaudella 2001–2006. Arvioitavista lajeista Paistunturin erämaassa esiintyvät tundrasara ja lapinleinikki.

Metsähallituksen koordinoimana seurataan maakotkan, merikotkan, muuttohaukan ja tunturihaukan kantojen kehitystä. Metsähallitus pitää kotkanpesistä pesärekisteriä ja tarkastaa pesät vuosittain. Paliskuntien edustajia tavataan säännöllisesti, ja heiltä saadut pesävihjeet tarkastetaan. Lisäksi alueen petolintujen pesimistä ja kantojen kehitystä ovat seuranneet ja pesiä tarkastaneet lukuisat alan harrastajat.

Edellä mainittujen petolintujen lisäksi ympäristöministeriön Metsähallitukselle vastuuttamia lajeja ovat naali ja kiljuhanhi, joita Metsähallitus seuraa vuosittain. Metsähallitus pitää tunnetuista naalinpesistä rekisteriä ja seuraa yhdessä naalityöryhmän kanssa naalin esiintymistä alueella.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos on tutkinut alueen kalastoa ja porolaitumien tilaa. Vuonna 1997 valmistui tutkimus Pohjois-Lapin paliskuntien talvilaitumien tilasta ja vuonna 1999 tutkimus koko poronhoitoalueen kesälaitumien tilasta (Kumpula ym. 1997, 1999).

Ilmastonmuutoksen mahdollisesti aiheuttamia muutoksia alueen lajeihin ja luontotyyppeihin on vielä vaikea ennustaa (ks. luku 2.11 **Maankäyttöanalyysi**). Ilmastonmuutosta, sen vaikutuksia ja niihin sopeutumista on Suomessa tutkittu viime vuosina runsaasti – esimerkkinä **SILMU-** ja **FINADAPT**-tutkimusohjelmat. Vuonna 2005 laadittiin maa- ja metsätalousministeriön johdolla ilmastonmuutoksen kansallinen sopeutumisstrategia, jossa esitetään toimenpiteitä myös luonnon monimuotoisuuden suojelemiseksi (Maa- ja metsätalousministeriö 2005).

Ilmastonmuutos on uhka eikä sitä voida kokonaan torjua, mutta luonnon ja ihmisen sopeutumista voidaan edesauttaa tai ainakin muutokseen voidaan varautua edes jossain määrin lisäämällä ilmastonmuutoksen vaikutusten tutkimusta ja seurantaa, lisäämällä suojealueverkon yhtenäisyttä, ottamalla ilmastonmuutos huomioon suojealueiden suunnittelussa, rajoittamalla ilmastonmuutoksen vaikutuksia edistäävää toimintaa sekä pyrkimällä estämään vieraiden lajien leväminen alueille. Koska ilmastonmuutoksen vaikutuksia ei tunneta tarpeeksi tai niitä on vaikea ennustaa, luonnonsuojealueilla tullaan panostamaan entistä enemmän luonnon seurantaan ja tutkimukseen sekä pyritään varautumaan myös yllättäviin muutoksiin. Suomen luontotyyppien uhanalaisuusarvointihanke valmistui kesäkuussa 2008 (Raunio ym. 2008). Se loi hyvän pohjan luontotyyppien tilan seurantaan. Ympäristöministeriö tulee ohjeistamaan seurannan toteuttamisen. Myös EU:n luontodirektiivi (92/43/ETY) velvoittaa jäsenmaita direktiivilajien ja Natura-luontotyyppien tilan säädölliseen seurantaan sekä raportointiin.

6 Kulttuuriperinnön suojelu ja hoito

6.1 Nykytila

6.1.1 Saamelaiskulttuuri

Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelman mukaan saamelaissessa käsitemaailmassa ihmistä, luontoa ja kieltä ei eroteta toisistaan. Saamen kieli kuvastaa ympäröivän elollisen ja elottoman luonnon perusteellista ja täsmällistä tuntemusta sekä ihmisen ja luonnon välistä läheistä ja tarkoin erityyppiä vuorovaikutusta. Ohjelman mukaan luonnonympäristö, kulttuuriympäristö, sosiaalinen ympäristö ja kielellinen ympäristö muodostavat kokonaisuuden, ympäristökäsitteen, jota tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena, koska ne ovat riippuvaisia toisistaan. Saamelaisten elämäntapa on sopeutunut luonnonympäristön antamiin mahdollisuksiin ja rajoituksiin vuosituhansien ajan. Vahva kulttuuri voi sopeutua muuallekin, vaikkei ehkä enää onnistu siirtämään tietojaan suku-polvelta toiselle. (Saamelaiskäräjät 2006)

Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelmassa todetaan lisäksi, että saamelaisten elämäntapa, kulttuuri ja perinteiset elinkeinot ovat muuttuneet perinteisen tiedon ja taidon perustalta työtapojen ja työvälineiden kehittyessä sekä saamelaisten yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien muuttuvessa ajan myötä. Saamelaiskäräjien mukaan saamelaisten kulttuurin säilyminen ja kehittyminen edellyttää nykyisinkin perinteisten tietojen ja taitojen sekä henkisen pääoman siirtymistä tuleville sukupolville sekä saamelaisten itsemäärittelyseen perustuvaa päätöksentekoa maankäytössä. (Saamelaiskäräjät 2006)

Tenon- ja Utsjoenlaaksojen kulttuuri-inventoinnin loppuraportissa todetaan, että kulttuuriympäristön suojelu nähdään tavallisesti mieluummin maanviljelyksen ja rakennuksiin liittyvän kulttuurimaiseman suojeluna. Saamelaisten käsitys kulttuuriympäristön arvoista on enemmän sisällöllistä kuin visuaalista. Raportin mukaan saamelaisen kulttuuriympäristön ja kulttuuriperinteen määrittely on tärkeää, sillä valtakunnallisten käsitteiden mukaan suuri osa saamelaistesta kulttuuriperinteestä jää määrittelyn ulkopuolelle. Näiden käsitteiden kautta todellisuutta luokitellaan ja muodostetaan rajoja, jolla määritellään ympäristön käyttöä, alueiden suunnittelua ja suojeleua sekä muuta alueiden hallintoa. Tällä on myös merkitystä silloin, kun saamelaistalueelle halutaan lisää taloudellista toimintaa, joka vaatii laajoja alueita käyttöönsä. (Aikio 2005)

Saamelaiskäräjien mukaan saamelaisten laajasta käyttöalueesta johtuen saamelaisten asumukset ovat olleet joko siirrettäviä (kota) tai alueen eri osissa on ollut useita tilapäisiä asumuksia (turvekota). Näistä asumuksista ja luonnon käyttömuodoista ei ole jäänyt pysyviä merkkejä, joiden muukaan voisi olettaa alueiden olleen saamelaisten käytössä, vaan on voitava luottaa perinnetietoon siitä, kuka ja mitkä suvut ovat hallinneet alueita. Pääväestön kulttuuri puolestaan perustuu pysyviin rakennusten rakentamiseen sekä alueiden raivaamiseen ja viljelemiseen asuinypäristössä. Saamelaiskäräjien mielestä tällainen intensiivinen maankäyttö muuttaa luontoa pysyvästi ihmisen vaatimusten mukaiseksi. (Saamelaiskäräjät 2006)

Erämaalaain (62/1991) yksi päätarkoitus on saamelaiskulttuurin turvaaminen. Saamelaiskulttuurin asemaa säätelevät myös kansainväliset sopimukset ja lainsääädäntö, joita on jo osittain käsitelty luvussa 3 **Hoidon ja käytön tavoitteet; 3.8 Saamelaiskulttuurin turvaaminen.**

Metsähallitukselle on annettu yhteiskunnallinen velvoite saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytysten turvaamiseksi (Laki Metsähallituksesta 1378/2004). Lain 4. §:ssä todetaan, että yleiset yhteiskunnalliset velvoitteet edellyttävät Metsähallituksen hallinnassa olevien luonnonvarojen hoidon, käytön ja suojojen yhteensovittamista saamelaiskäräjistä annetussa laissa (974/1995) tarkoitettulla saamelaisten kotiseutualueella siten, että saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytykset turvataan.

Saamelaisilla on vuodesta 1995 lähtien perustuslakiin perustuva oikeus harjoittaa kulttuuriaan kotiseutualueellaan. Kulttuurin harjoittamiseen lasketaan kuuluviksi perinteiset elinkeinot – kuten poronhoito, kalastus ja metsästys. Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa on toteuttanut Suomessa vuodesta 1996 lähtien saamelaiskäräjät, jonka kanssa viranomaisilla on kuulemis- ja neuvotteluvelhoite asioissa, jotka vaikuttavat merkittävästi saamelaisten asemaan.

Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) tavoitteena on edistää sekä monipuolistaa porotalouden ja luontaiselinkeinojen elinkeinotoimintaa, parantaa elinkeinojen rakennetta ja toimintaedellytyksiä, edistää uusiutuvien luonnonvarojen kestävää käyttöä, kehittää poronhoito- ja luontaiselinkeinoalueita sekä tukea haja-asutusalueiden ja yhdyskuntien kehittämistä poronhoitoalueella ja luontaiselinkeinojen harjoittamisalueella. Lain mukaisissa toimenpiteissä on kiinnitettävä erityistä huomiota saamelaisten mahdollisuksiin ylläpitää ja kehittää kulttuuri-muotoonsa kuuluvia elinkeinoja saamelaisten kotiseutualueella.

Poronhoitokulttuuri on säilynyt vahvana perinteinen Paistunturin erämaa-alueella ulkoisista muutoksista huolimatta. Poronhoito on edelleen eräs alueen keskeisin luontaiselinkeino. Paistunturin erämaa-alueella hoitavat porojaan mm. Utsjoella, Karigasniemellä ja Kaamasessa asuvat, Paistunturin, Kaldoaivin, Muddusjärven ja Muotkatunturin paliskuntiin kuuluvat poronhoitajat. Kotitarvekalastus ja -marjastus, marjojen poimiminen myyntiin sekä metsästys on osa näiden porotaloudesta pääasiallisen toimeentulonsa saavien perheiden elinkeinokokonaisuutta. Luontaiselinkeinojen harjoittamisella on pitkät historialliset perinteet tällä alueella.

6.1.2 Kiinteät muinaisjäännökset

Paistunturin aluetta ei ole systemaattisesti inventoitu ennen vuotta 1999, ja alueelta tunnettiinkin vain muutamia muinaisjäännöksiä. FM Taarna Valtonen ja FM Mikael A. Manninen tekivät alueella ensimmäisen inventointinsa vuonna 1999, ja he ovat jatkaneet alueen tutkimista sekä tehneet pienimuotoisia kaivauksia kahdella muinaisjäännöskohteella vuosina 2000–2006 (Valtonen 2006). Paistunturin erämaa-alueita ei ole kuitenkaan inventoitu kokonaan. Tällä hetkellä tiedossa olevien kohteiden maantieteellinen sijainti kuvastaa ensi sijassa alueella liikkuneiden tutkijoiden omia intressejä, ja erämaa-alueella on useita alueita, joista uusien muinaisjäännöskohteiden löytyminen on todennäköistä. Museoviraston mukaan lisäinventointeja tulisikin tehdä erityisesti Erttetvárrin pohjoispuolella, Luomusjärvien ja Piesjoen ympäristöissä sekä Kaamasjoen yläjuoksulla.

Nykyään Paistunturin erämaa-alueelta tunnetaan 70 muinaisjäännöskohdetta, joissa on satoja erilaisia muinaisjäännöksiä (taulukko 3, Liite 11). Alueelta tunnetaan muun muassa eri-ikäisiä asuinpaikkoja, purnukohteita ja pyyntikuoppia. Esimerkiksi Sirddaluoppallammen lähellä on 70 pyyntikuopan järjestelmä, ja alueen eteläosassa Suddesvárrin luoteisrinteellä 21 pyyntikuopan ketju. Muita Paistunturin muinaisjäännöksiä ovat pienet kvartslouhokset, erilaiset kuopat, liedet, kivi-esineiden ja kvartsin löytöpaikat sekä historialliselta ajalta erotus- ja lypsykaarteet. Ainoa muinaisjäännösrekisteriin muinaisjäännöskoodeksi merkitty seita on Sulaojan eli Suttesájan (Hannujoja) lähde Kevon reitin eteläpäässä.

Kiinteät muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain (295/1963) nojalla rauhoitettuja, ja niitä koskevista hoito- ja käyttösuunnitelmista tulee pyytää lausunto Museovirastosta tai Lapin maakuntamuseosta.

Taulukko 3. Muinaisjäännösrekisterissä olevat Paistunturin erämaa-alueen muinaisjäännöskohteet.

Kohde	Muinaisjäännöstyyppi	Ajoitus
Áhkojávrgielas 1	Kivirakenteet	historiallinen
Áhkojávrgielas 2	raaka-aineen hankintapaikat	esihistoriallinen
Áhkojávrgielas 3	raaka-aineen hankintapaikat	esihistoriallinen
Áhkojávrin kenttä	asuinpaikat	ajoittamaton
Akukammi	Kivirakenteet	historiallinen
Akukamminvaara	Kivirakenteet	ajoittamaton
Alempi Tsuoggakohtejavri	asuinpaikat	kivikautinen
Aslakolbmoceavi	Kivirakenteet	ajoittamaton
Báðošoaiivi 1	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Báðošoaiivi 2	Kivirakenteet	ajoittamaton
Báðošoaiivi 3	Kivirakenteet	ajoittamaton
Bajit Divgaája	Kivirakenteet	ajoittamaton
Báktévarri	Kivirakenteet	ajoittamaton
Bissocuollanvárri	Kivirakenteet	esihistoriallinen
Cársejohka	asuinpaikat	esihistoriallinen
Duottar-Mávdna 1	asuinpaikat	historiallinen
Eartnavaðða	Kivirakenteet	ajoittamaton
Erttetvárjogajeaggi	asuinpaikat	historiallinen
Erttetvárri	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Fanasjávri	työ- ja valmistuspaikat	esihistoriallinen
Gállovárrí 1	Kivirakenteet	ajoittamaton
Gállovárrí 2	Kivirakenteet	ajoittamaton
Gállovárrí 3	Kivirakenteet	ajoittamaton
Gállovárrí 4	Kivirakenteet	ajoittamaton
Gállovárrí 5	Kivirakenteet	ajoittamaton
Gállovárrí 6	Kivirakenteet	ajoittamaton
Gállovárrí 7	työ- ja valmistuspaikat	esihistoriallinen
Girjeatnanjohka	Kivirakenteet	rautakautinen ja/tai keskiaikainen
Girjeeana	raaka-aineen hankintapaikat	ajoittamaton
Goahppelávžejávri 1	asuinpaikat	esihistoriallinen
Goahppelávžejávri 2	asuinpaikat	esihistoriallinen
Guivi	Kivirakenteet	ajoittamaton
Guovdaoaivi	Kivirakenteet	historiallinen
Hanhjänkä	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Hánnojávri	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Hannujärven Seitalampi	kultti- ja tarinapaikat	ajoittamaton
Hannujärvi	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Huihkkanjohka	asuinpaikat	historiallinen
Jeagelvijohka 1	Kivirakenteet	historiallinen
Juovvaskáidi 1	Kivirakenteet	historiallinen
Kamahpelvarri	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Leakšagoahti 1	Kivirakenteet	historiallinen
Leakšagoahti 2	Kivirakenteet	ajoittamaton
Leakšagoahti 3	Kivirakenteet	historiallinen
Leakšagoahti 4	Kivirakenteet	historiallinen
Leakšagoahti 5	Kivirakenteet	historiallinen
Lisacomat 1	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Lisacomat 2	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Luopmošjávrguotku	asuinpaikat	esihistoriallinen
Marascopma	Kivirakenteet	esihistoriallinen
Mávnnaávži 1	asuinpaikat	esihistoriallinen
Mávnnaávži 2	asuinpaikat	esihistoriallinen

taulukko jatkuu

Taulukko 3. Muinaisjäännösrekisterissä olevat Paistunturin erämaa-alueen muinaisjäännöskohteet (taulukko jatkuu edelliseltä sivulta).

Kohde	Muinaisjäännöstyyppi	Ajoitus
Mávnnaajohka 1	asuinpaikat	esihistoriallinen
Niibevári	työ- ja valmistuspaikat	esihistoriallinen
Njiljohka 1	Kivirakenteet	historiallinen
Njiljohka 2	Kivirakenteet	ajoittamaton
Njiljohka 3	Kivirakenteet	ajoittamaton
Njiljohka 4	asuinpaikat	esihistoriallinen
Padjeseävtteg	asuinpaikat	kivi- ja/tai pronssikautinen
Ráššoaivi etelä	Kivirakenteet	ajoittamaton
Roavvecohkka	Kivirakenteet	ajoittamaton
Sirddáavži	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Sirddaluoppal	muinaisjäännösryhmat	ajoittamaton
Stohpoaláš	Kivirakenteet	ajoittamaton
Stohposaicohkka	asuinpaikat	historiallinen
Stuorrahobki 2	Kivirakenteet	ajoittamaton
Suddesvári	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Tsuoggakoahtejavri	työ- ja valmistuspaikat	ajoittamaton
Ullaváráš	asuinpaikat	historiallinen
Urracohkka	Kivirakenteet	ajoittamaton

6.1.3 Rakennettu kulttuuriympäristö

Pohjois-Suomen ympäristökeskuksen johtaman **Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi** -hankkeen inventointeja on tehty myös Paistunturin erämaa-alueella, ja inventoinneissa on löydetty 25 rakennusperintökohdetta (taulukko 4), joista suurin osa on hajoamistilassa olevia kammeja. Kohdeissa on myös useita mökkejä tai kämppiä, mutta ne ovat yleensä uudehkoja. Lisäksi erämaa-alueella on seitsemän poroerotuspaikkaa tai niiden jäännöstä. Erotuspaikoista merkittävimmät ovat kivistä rakennetut Badošoaivin ja Erttetvárrin aidat. Poroaidat sisältyvät **kulttuuriympäristön ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeinä alueina** vahvistettavana olevaan Pohjois-Lapin maakuntakaavaan. Lapin kulttuuriympäristöohjelmassa (Lokio 1997) molemmat on luokiteltu **maakunnallisesti merkittäviksi kulttuuriympäristöiksi**. Museovirasto on valmistelemasssa uutta luetteloaa valtakunnallisesti merkittävistä kulttuuriympäristöistä, ja on mahdollista että Badošoaivin ja Erttetvárrin poroerotuspaikat tulevat sisältyvästi luetteloon.

Alueella ei ole rakennussuojelulain (60/1985) perusteella tai asetuksella 480/85 suojeiltuja eikä Metsähallituksen ja Museoviraston välisellä sopimuksella varjeltuja rakennuksia. Siellä ei ole myöskään vuonna 1993 listattuja valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (Museovirasto 1993).

Taulukko 4. Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeessa inventoidut kulttuuriperintökohteet Paistunturin erämaa-alueella (Magga 2007). Osa kohteista saattaa sijaita yksityismaalla.

Kohteen nimi	Tyyppi
Nuortajávri 1 / Itäjärvi 1	kammien pohja ja mökki
Guhkesnjárga	vanha asuinpellon pohja
Luopmošjávri 1 / Luomusjärvi 1	kaksi kamminpohjaa
Ristenašoaiivi	kolme vasanmerkitysaitaa
Aldočohkka	vanha erotusaita
Goahteluokta / Kotalahti	kaksi maatunutta kammia ja kämppä
Bađošoaiivi / Baadusoivo	vanha vasanmerkkiaita
Ravdójávri / Rautujärvi	yksi romahtanut kammi, yksi uusi kammi
Erttetvárri	kesämerkkiaita
Luovvemaras ája	2 kammia (1 runko vielä pystyssä, 1 romahtanut); lähellä uusi kammi
Ljinkinjohka	1980-luvulla kunnostettu kammi
Jehkuljohka	
Eardnavárrí	kamminpohja
Luopmošjávri 3 / Luomusjärvi 3	kaksi mökkiä sekä kolmen maatuneen kammin paikat
Nuortajávri 2 / Itäjärvi 2	kamminpohja
Áhkojávri / Akujärvi	useita kamminpohjia
Njiljohka / Nilijoki	vanha kamminpohja ja viisi uudehkoa mökkiä
Stáloleaksa	kahden kammin jäänteet
Nuvvosjohka / Nuvvusjoki	kammin runkorakenteet
Gukčajohka 1 / Kuktsajoki 1	kahden kammin jäänteet ja muutamia mökkejä
Njiljomatjeaggi / Niljoen jänkä	eräkämppä
Gukčajohka 2 / Kuktsajoki 2	useita kammin jäänteitä ja mökki
Námmáčohkka / Nammatsocka	käytöstä poistunut poroaita
Goahppelašjávri / Kuoppilasjärvi	maatumassa oleva kammi
Birkejohka	kammin jäänteet

Erttetvárrin vanha kivikaarre on rakennettu 1800-luvun alkupuolella. Kuva Matti Mela.

6.1.4 Saamelainen kulttuurimaisema

Lapin ympäristökeskuksen hallinnoimaan **Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi** -hankkeeseen sisältyy arkeologinen ja saamelaiskulttuuriosio. Hankkeen suunnitteluvaiheessa oli päädytty ratkaisuun, että saamelaisalueita käsitellään yhtenä ja itsenäisenä osiona. Koska **saamelaisen kulttuuriympäristön** käsite on vielä uusi ja vakiintumaton, nähtiin tarvetta asian yhteiselle pohdinnalle ja alustuksille. Seminaarien alustuksista ja luennoista koottiin julkaisu (Magga 2007).

Julkaisussa tarkastellaan monitahoisesti saamelaisen kulttuuriympäristön määrittymistä. Saamelaisten kulttuurimaisemakäsityksen erityinen piirre on se, että ihmistä ei painoteta luonnon muokkaajana ja manipuloijana, vaan maisema voi näyttää luonnonmaisemalta – mutta silti kantaa kulttuurimaisemaan liitettyt arvot ja merkitykset. (Magga 2007)

Sellaiset kiinteät muinaisjäännökset, jotka joko kokonaan tai osin ovat maagstossa nähtävissä, on helppo mieltää osaksi kulttuuriympäristöä. Suuri osa muinaisjäännöksistä kuitenkin kätkeytyy luontoon näkymättömiin. Tämän kätkössä olevan arkeologisen perinnön esiintuominen tapahtuu näitä kohteita koskevan tiedon välittämisellä ja kertomisella. (Sarkkinen 2007)

6.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Alueen kulttuuriarvojen suojeleminen päätavoitteena on saamelaisen kulttuuriperinnön vaaliminen sekä muinaisjäännösten suojeelu.

Saamelaiskulttuurin asemaa sätelevät tietyt kansainväiset sopimukset ja lainsäädäntö, jotka on käyty läpi luvussa 3 **Hoidon ja käytön tavoitteet; 3.8 Saamelaiskulttuurin turvaaminen**.

Metsähallituksen luontopalveluiden kulttuuriperintöstrategian (Metsähallitus 2006) mukaisesti luontopalvelut mm. vaalii **Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi** -hankkeen saamelaisosion kohteita, edistää perinteisen saamelaisten paikannimistön tallentamista, tunnistaa ja ymmärtää hallinnassaan olevien saamelaisten pyhien paikkojen arvon ja merkityksen sekä tekee yhteistyötä saamelaismuseo **Siidan** kanssa ja pyrkii yhteistyöhön saamen kielit, kulttuuria ja historiaa opettavien ja tutkivien yliopistojen laitosten kanssa. Muita tärkeitä yhteistyötahoja ovat saamelaiskäräjät ja paikalliset saamelaishdistykset. Lisäksi Metsähallituksella ja Museovirastolla on kulttuuriperintöyhteistyötä koskeva sopimus.

Kulttuuriympäristöjä säilyttävä ja muu perinteinen käyttö sekä tietämys ovat itsessään säilyttäviä kulttuuriarvoja. Näin ollen muualla tässä suunnitelmassa olevat saamelaiskulttuuria, luontaiselinkeinoja ja paikallista perinteistä luonnonkäyttöä turvaavat sekä perinteisen tietämyksen säilymistä edistävät esitykset ovat kulttuuriarvojen suojeleua.

Saamelaiskulttuurin turvaamisen kannalta tärkeimmät kysymykset hoito- ja käyttösuunnitelmassa koskevat poronhoitomahdollisuuksien turvaamista. Poronhoito on alueen saamelaiskulttuurin tärkeä henkinen perusta. Se pitää yllä kielellistä ja kulttuurista jatkuvuutta. Muutokset poronhoidossa heijastuvat muutoksesta porosaamelaisten elämäntapaan. Tänä päivänä saamelaiskulttuuriin vaikeuttavat myös monet muut tekijät – kuten mm. markkinatalouden vaatimukset porotalouden kautta tai sen ohella, sekä taloudelliset ja poliittiset paineet. Saamelaiskulttuurin turvaamista hoito- ja käyttösuunnitelmassa on tarkasteltava suhteessa näihin kehityspiirteisiin.

Alueen eri käyttömuotojen sovittaminen yhteen luonnon kantokyky huomioon ottaen erämaa-alue jaetaan suunnitelmassa vyöhykkeisiin. Tällä pyritään minimoimaan maastoliikenteen ja virkistyskäytön tuomat poronhoidolle aiheutuvat haitat. Vyöhykeistämällä ei rajoiteta porotalouden ja luontaiselinkeinojen harjoittamista alueella.

Metsähallituksen luontopalveluille on laadittu kulttuuriperintöstrategia vuosiksi 2007–2015 (Metsähallitus 2006) ja toimenpide-esitykset sen toteuttamiseksi. Tavoitteena on, että luontopalveluiden hallinnassa olevan kulttuuriperinnön suojelu on turvattu. Suojelulla tarkoitetaan sitä, että alueen kulttuuriperintö tunnetaan, kiinteä kulttuuriperintö on arvotettu ja hoitotarve määritetty. Kohteiden (ks. luku 2.9 **Historia**) säilyminen on turvattu. Kulttuuriperintöstrategian mukaan luontopalvelut tekee yhteistyötä saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi.

Kaikista alueen hoitoa tai käyttöä koskevista toimenpidesuunnitelmista pyydetään lausunto Museovirastolta tai Lapin maakuntamuseolta.

6.2.1 Muinaismuistojen huomioon ottaminen toiminnassa

Muinaismuistolain (295/1963) mukaan kaikki kajoaminen kiinteään muinaisjäännökseen ilman lain perusteella annettua lupaa on kielletty (1 §). Tällaisina toimenpiteinä laissa mainitaan kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu kajoaminen. Kielto koskee myös maanomistajia, joille pyritään ilmoittamaan heidän mailtaan todetut muinaisjäännökset. Käytännössä kaikkia maanomistajia ei kohtuullisena pidettävässä ajassa tavoiteta. On kuitenkin huomattava, että muinaismuistolaki rauhoittaa luettelemansa kiinteät muinaisjäännökset (2 §) ilman erityistoimenpiteitä.

Osa muinaisjäännöksistä (pyyntihaudat, seidat jne.) sopii nähtävyyskohteiksi, mikäli niiden säilyminen voidaan turvata nähtävyyskäytöstä huolimatta. Jos muinaisjäännöskohteille opastetaan retkeilijöitä, kiinnitetään erityistä huomiota siihen, että kulku ja muu käyttö ohjataan suojelun turvaamiseksi riittävän etäälle muinaisjäännöksistä. Ne voidaan varustaa opastein ja tarvittaessa suojata. Kohteita vahingoittavaa kasvillisuutta poistetaan. Muinaisjäännösten mahdollinen hoito, merkitseminen ja esittely suunnitellaan yhdessä Museoviraston kanssa. Hoitotoimenpiteet ja niiden seuranta tehdään Metsähallituksen voimassa olevan ohjeistuksen (Metsähallitus 2002) mukaisesti. Yhteistyötä tehdään myös Lapin maakuntamuseon kanssa. Jos muinaisjäännösten sijaintialueilla tehdään ennallistamistöitä tai muita ympäristöä muuttavia toimenpiteitä, muinaisjäännökset suojataan riittävällä suojayöhykkeellä Metsähallituksen ohjeiden mukaisesti.

Metsähallitus tutkituttaa Museovirastolla kaikki erämaassa sijaitsevat rakentamattomat paikat, joihin suunnitellaan virkistyskäytön rakennelmia, ennen yksityiskohtaisten rakennussuunnitelmien laatimista ja toteuttamista, mikäli näkyy viitteitä muinaisesta asumuksesta. Myös luontotyypitiedon keruun ohessa tehdyt havainnot mahdollisista muinaisjäännöksistä kirjataan muistiin.

6.3 Seuranta

Metsähallitus seuraa alueen kulttuuriarvojen suojelun ja hoidon toteutumista osana Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelman (Sandström ym. 2000) sekä Metsähallituksen ympäristö- ja laatu-järjestelmän seurantaa. Luonnonvarasuunnitelman mukaisena mittarina on Metsähallituksen Utsjoen ja Inarin kuntia koskevan yhteistyöryhmän jäsenten arvio Metsähallituksen toiminnasta.

7 Luonnon virkistyskäyttö ja luontomatkailu

7.1 Käsitteistöä

Luontomatkailulla tarkoitetaan tässä muiden kuin utsjokelaisten ja inarilaisten harjoittamaa alueelle suuntautuvaa luontoon tukeutuvaa matkailua. **Luonnon virkistyskäyttö** on hieman luontomatkailua laajempi käsite. Ero on siinä, että virkistyskäyttö pitää sisällään myös paikallisten ihmisten virkistäytymisen, kun taas luontomatkailu viittaa kohdealueen ulkopuolelta tuleviin ihmisiin, jotka matkustavat alueelle. Luonnon virkistyskäyttö voidaan siten jakaa (paikallisten ihmisten) **lähivirkistyskäyttöön** ja (ulkopaikkakuntalaisten) **kaukovirkistyskäyttöön** eli luontomatkailuun.

Virkistäytyminen luonnossa voi Suomessa tapahtua joko omin voimin, moottoroidusti tai näitä kulkumuotoja eri tavoin yhdistäen. Tällaiseen luonnon virkistyskäytön laajaan määritelmään on päättynyt muun muassa luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämistyöryhmä (Ympäristöministeriö 2002). Omin voimin liikkuminen voi tapahtua huolletusti. Tällöin ryhmän varusteet ja muonat kuljetetaan maastossa tauko- ja yöpymispaiikoille esimerkiksi moottorikelkalla. Perinteinen jokamiehenoikeuskiin perustuva luonnossa liikkuminen tapahtuu kuitenkin omin voimin huoltamattomasti, jolloin kyse on yleensä ns. **perinteisestä eräretkeileystä**. Liikkuminen luonnossa voi tapahtua joko itsenäisesti ryhmässä tai yksin tai ohjatusti ryhmässä.

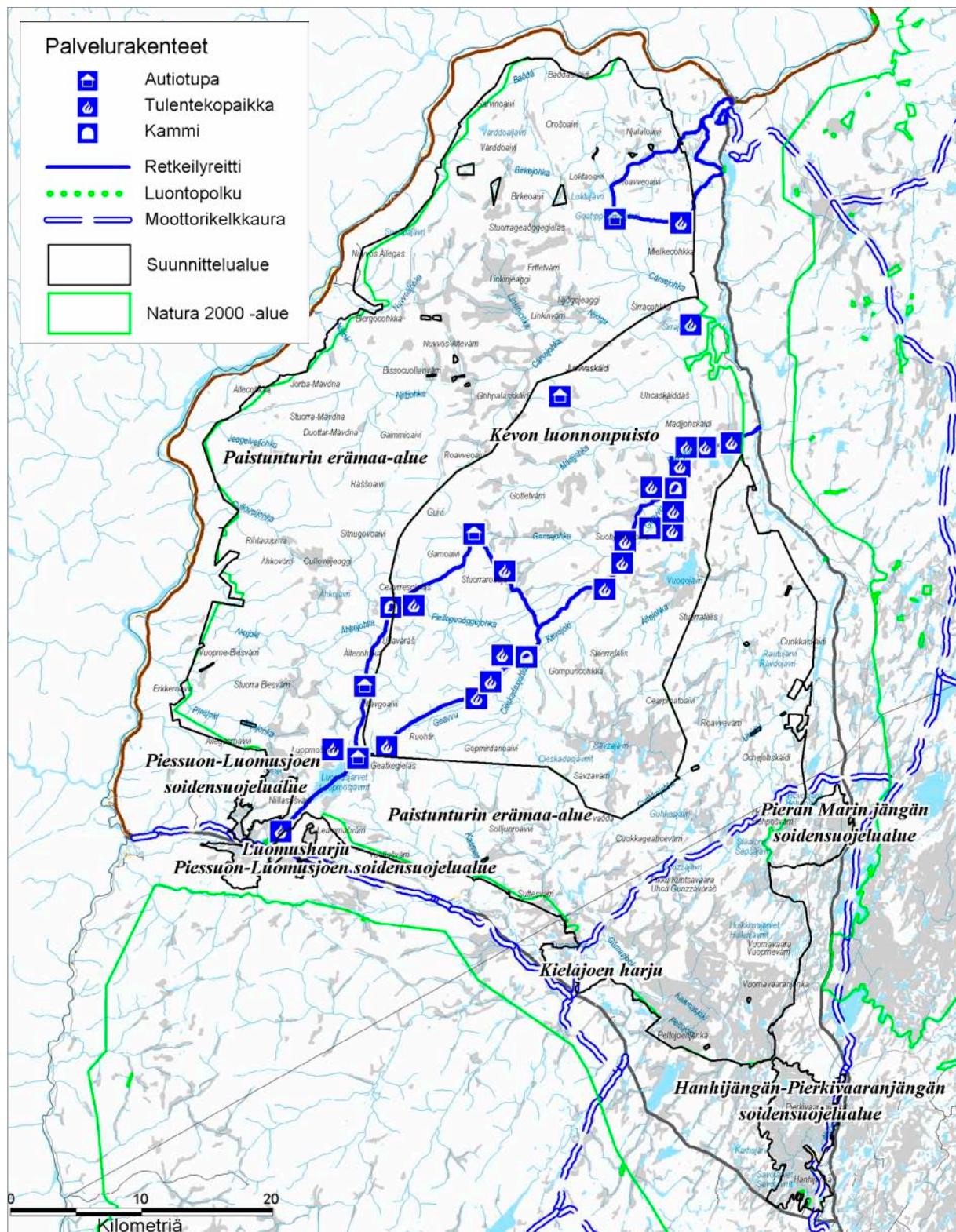
Ohjattu liikkuminen ja virkistäytyminen luonnossa voi olla joko **liiketoiminnallista** tai **ei liiketoiminnallista**. Jyrkän rajan vetäminen liiketoiminnallisen ja ei liiketoiminnallisen virkistäytymisen välille on tulkinnanvaraista. Periaatteessa kyseessä on liiketoiminta, mikäli ohjattuja luontomatkoja markkinoidaan suurelle yleisölle tai niitä myydään muillekin kuin yhdistyksen omille jäsenille.

Ohjelmapalveluyrittäjillä tarkoitetaan matkailuyrittäjiä ja -organisaatioita, jotka myyvät ohjattuja retkiä ja **lähikuljetuksia** eli kuljetuksia alueella. **Ohjelmapalveluita** – esimerkiksi kuljetusta, ohjelmallista toimintaa ja pienimuotoista majoitusta erämaa-alueella – voivat tarjota ohjelmapalveluyrittäjien lisäksi luontaiselinkeinotukikohtiin tukeutuen alueen luontaiselinkeinon-harjoittajat, joille näin hankittu matkailutulo on osa heidän elinkeinokokonaisuuttaan, mutta ei kuitenkaan päälinkeino.

Autiotupa on aina avoin, puukaminalla, laverilla, pöydällä ja penkeillä sekä joskus kaasukeittolevyllä varustettu vaativaton tupa. Tupa on tarkoitettu yhden, korkeintaan kahden yön yöpymiseen omin voimin erämaassa kulkeville. Paikalliset ihmiset yöpyvät tuvissa myös moottorikelkalla liikkuessaan.

7.2 Virkistyskäytön ja luontomatkailun määrä ja luonne

Kuntalaisten moottorikelkkaretket ajoittuvat suurimmaksi osaksi kevätkaudelle maalis–huhtikuulle ja kelien salliessa myös toukokuulle. Tällöin kuntalaiset käyvät pääasiassa pilkkiretkillä alueiden kalavesillä. Kelkkaretkillä liikutaan pääsääntöisesti vakiintuneita kulkuuria pitkin. Pääosa ulkopaikkakuntalaisten virkistyskäytöstä suuntautuu tällä alueella Kevon luonnonpuistoon (kuva 3).

Kuva 3. Paistunturin erämaan nykyiset retkeilypalvelurakenteet. Kuvassa näkyvät myös Kevon luonnonpuiston palvelurakenteet, sillä alueen retkeilystä pääosa suuntautuu luonnonpuiston retkeilyreiteille. © Metsähallitus 2008, © Genimap Oy, Lupa L5293, © Suomen ympäristökeskus 2008.

Paikkakuntalaisten virkistyskäyttö Paistunturin alueelle ajoittuu pääosin kevättalvelle. Kuva Pirjo Seurujärvi.

Ulkopaikkakuntalaisten virkistyskäyttö erämaa-alueella painottuu pääasiassa syksyn. Ulko-paikkakuntalaiset retkeilijät, metsästäjät ja kalastajat ostavat myös palveluita paikallisilta ohjelma-palveluyrittäjiltä (ks. luku 7.5 **Luontomatkailu ja muu matkailun yritystoiminta**).

Moottoroitu liikenne on supistanut erämaita sosiaalisessa mielessä ja mahdollistanut niiden syrjäisimpienkin kolkkien tavoittamisen päivässä tai parissa. Toisaalta moottorikelkkailu mahdolistaa erämaan tavoittamisen myös heille, joiden voimat tai taidot eivät riitä omin voimin alueella liikkumiseen.

7.3 Virkistyskäyttö

7.3.1 Virkistyskäytön rakenteet ja reitit

Retkeily ja virkistyskäyttö alueella painottuvat valtakunnallisesti tunnetulle **Kevon reitille**. Reitin toinen pää on Sulaojalla ja toinen Kenestuvalla. Reitti kulkee Sulaojalta lähettääessä ensin Luomusjärvien harjua erämaa-alueella ja Luomusjärvien jälkeen Kevon luonnonpuistossa Kevojoen kanjonia seuraten. Kevon reitiltä erkanee **Guivin reitti** Ruktajärvellä (Ruktajávri) kohti pohjoista. Se yhtyy taas Kevon reittiin Fiellun putouksen koillispuolella. Reittien varrella on autiotupia ja tulipaikkoja. Autiotuvista Ruktajärvi ja Njávgoaivi sijaitsevat erämaa-alueella (kuva 3).

Utsjoen lähistöllä retkeily painottuu erämaassa Kuoppilasjärven alueelle, **Utsjoen retkeilyreitille**. Se on 25 km:n mittainen ja kulkee pääasiassa avotunturissa. Reitin pohjoinen lähtöpiste on Utsjoen luontotuvalla, eteläinen pääteli on Mantomäen (Máttajávri) kirkolla. Reitin voi kulkea myös rengasreittinä. Se on käytännössä Utsjoen retkeilyreitti, johon liittyy Mantomäen ja Utsjoen yhdistävä polkuosuuus. Rengasreittinä matkaa kertyy 35 km. Kuoppilasjärvellä on yksi autiotupa ja reitin varrella kaksi tulipaikkaa (kuva 3).

Karigasniemen kylän läheisyydessä ei ole tällä hetkellä merkittyjä kesäreittejä.

Suunnittelalueella sijaitsee kaksi Metsähallituksen merkityä moottorikelkkauraan alueen koillisosassa. Toinen ura kulkee erämaa-alueella sekä Kielajoen harjualueella ja toinen Hanhijängän–Pierkiavaaranjängän soidensuojaalueella (kuva 3).

7.3.2 Virkistyskäyttö ja erämaalaki

Erämaalaissa (62/1991) ei mainita sanoja **luontomatkailu** tai **virkistyskäyttö**. Erämaalain perusteluista selviää kuitenkin, että yksi lain keskeinen tarkoitus on edistää virkistyskäyttöä ja kestävää luontomatkailua. Lain yleisperusteluissa sanotaan: ”Lapin luonnon tarjoamien retkeily- ja virkistysmahdollisuuksien turvaamiseksi ja kehittämiseksi sekä niiden matkailuvetovoiman säilyttämiseksi tarvitaan erämaita.” Kohta viittaa erämaalain 1. §:än, jossa todetaan, että ”erämaa-alueita perustetaan – luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi.” Sama asia esitetään myös lain yksityiskohtaisissa perusteluissa: ”Erämaa-alueiden perustamisella pyritään myös kehittämään luonnon monipuolista käyttöä ja sen edellytyksiä kuten esimerkiksi alueiden retkeily- ja virkistyskäyttömahdollisuksia ja metsien monipuolista käyttöä.”

Koska erämaalaki kielää valtionmaan tai siihen kohdistuvan käyttöoikeuden luovuttamisen tai vuokraamisen yksityisille muuhun kuin porotalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin, on virkistysmahdollisuuksien kehittäminen Metsähallituksen tehtävä. Muille tahoille maan luovuttaminen muuhun kuin poratalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin edellyttää valtioneuvoston poikkeuslupaa.

Erämaalaki velvoittaa virkistyskäytön edellytysten kehittämiseen – ja toisaalta edellyttää erämaaluoneen säilyttämistä sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamista. Tämä vaatii osittain ristiriitaisten tavoitteiden yhteensovittamista.

Metsähallitus ohjaa virkistyskäyttöä rakentamallaan palveluvarustuksella, vyöhykkeistämällä ja luvanvaraisen toiminnan osalta myös luvanmyöntöperusteilla. Moottoroitu liikkuminen, kalastus ja metsästys sekä muutoin kuin omin voimin tapahtuva matkailu on joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta luvanvaraista toimintaa. Kesä- ja talviaikaisen maastoliikenteen periaatteet on kuvattu tämän hoito- ja käyttösuunnitelman luvussa 11 **Maastoliikenne ja muu liikkuminen**.

7.3.3 Virkistyskäyttö ja soidensuojaelusetus

Soidensuojaalueilla soidensuojaelusetus (852/1988) ei aseta rajoituksia metsästykselle, kalastukselle, luonnontuotteiden keräilylle tai jokamiehenoikeudella tapahtuvalle liikkumiselle. Asetus mahdollistaa myös virkistyskäytön rakenteet. Sallittua on ”sellaisen rakennusten, rakennelmien ja polkujen rakentaminen ja kunnossapito, jotka ovat tarpeen yleisön opastamista, tutkimustoimintaa ja luonnonharrastusta varten”.

7.3.4 Tavoitteet ja toimenpiteet

Metsähallituksen strategian mukaisesti virkistyskäytön edellytyksiä kehitetään painopistealue-luokituksen mukaisesti Utsjoen lähialueella virkistysvyöhykkeellä.

Metsähallitus voi perustaa uusia merkityjä, jalkaisin kuljettavia retkeilyreittejä erämaa-alueen virkistysvyöhykkeelle (kuva 2, s. 49). Pohjois-Lapin maakuntakaavaan (Liite 10) on kirjattu ulkoilureitin yhteystarve Utsjoelta Kevon reitille. Mikäli reitti tulevaisuudessa rakennetaan, se voidaan linjata erämaa-alueen ulkopuolelle. Olemassa olevat reitit pidetään kunnossa ja merkitynä.

Erämaa-alueen syrjävyöhykkeelle ei rakenneta uusia tupia virkistyskäyttöä varten. Mahdolliset uudet virkistyskäytön rakenteet (mm. tuvat ja tulipaikat) keskitetään jatkossakin virkistysvyöhykkeelle. Virkistyskäytön ja luontomatkailun ohjaaminen esitettyllä tavalla ei rajoita poronhoitoa ja paikallisten ihmisten perinteisiä oikeuksia – kuten metsästystä ja kalastusta.

Alueen nykyiset palvelurakenteet säilytetään määrällisesti. Metsähallitus ylläpitää ja huoltaa virkistyskäytön rakenteet, reitit ja kelkkauran siten, että laatutaso säilyy. Vanhoja tupia voidaan korvata uusilla ja tupia voidaan kunnostaa, muuttaa niiden käyttötarkoitusta sekä siirtää virkistysvyöhykkeen sisällä tarkoituksenmukaisempaan kohtaan. Muutoksista neuvotellaan alueen paliskunnan ja kuntakohtaisten yhteistyöryhmien kanssa.

Pohjois-Lapin maakuntakaavassa on mainittu moottorikelkkareitin yhteystarve välille Kariganiemi–Utsjoki (ks. luku 11 **Maastoliikenne ja muu liikkuminen**; 11.1.2 **Tavoitteet ja toimenpiteet**). Mikäli edellä mainittu reitti nähdään tarpeellisiksi sekä vaadittavat selvitykset ja suunnitelmat tehdään, se voidaan linjata siten, että se kulkee myös erämaa-alueen syrjävyöhykkeen kautta.

Tulenteko huollettujen tulipaikkojen ulkopuolella on sallittu käyttäen risuja, kuivia oksia ja pieniä juurakoita – ei kuitenkaan alle 0,5 km:n etäisyydellä rakennetusta ja huolletusta tulipaikasta.

7.3.5 Seuranta

Kävijätutkimus tehdään säännöllisesti, toimintasuunnitelmien mukaisesti. Tavoitteena on tehdä perusteellinen kävijätutkimus noin 10 vuoden välein.

Metsähallitus seuraa alueen virkistyskäytön ja luontomatkailun kehitystä Ylä-Lapin luonnonvara-suunnitelmassa (Sandström ym. 2000) sekä Metsähallituksen ympäristö- ja laatu-järjestelmässä sovituin mittarein. Näistä alueelle soveltuivia mittareita ovat polttopuu kulutus, jätekertymä ja kävijämäärät sekä Utsjoen ja Inarin kuntien yhteistyöryhmien arviot.

7.4 Luonto-opastus ja opetuskäyttö

7.4.1 Nykytila

Paistunturin erämaa-alueen virkistyskävijöiden opastuksesta vastaa Inarissa sijaitseva Ylä-Lapin luontokeskus **Sienda**. Utsjoen luontotupa tarjoaa opastusta kesä- ja syyssesonkina. Metsähallituksen verkkosivulta (**luontoon.fi**, **lundui.fi**) saa ajantasaista tietoa alueiden käyttöön liittyen. Luonto-opastus pohjautuu luonto-opastuksen periaatteisiin, asiakaspalvelupisteiden laatu- ja palvelutaso luokitusseen sekä Metsähallituksen ohjeisiin luonnonsuojelualueiden hoidosta ja käytöstä (Metsähallitus 2010 ym.). Luonto-opastuksen avulla ohjataan alueilla kävijöitä ja tarjotaan heille luontotietoa. Asiakaspalveluun kuuluu myös Metsähallituksen toiminnasta kertominen sekä kalastusym. lupien myyminen.

Paistunturin erämaa-alueella on yksi merkitty retkeilyreitti, Utsjoen retkeilyreitti. Lisäksi Kevolle johtavan reitin eteläinen lähtöpiste sijaitsee erämaa-alueella. Merkittyjä talvireittejä ovat Metsähallituksen valtakunnalliset moottorikelkkaurat (kuva 3), joita on yksi erämaa-alueella alueen kaakkoisosassa, kulkien Kielajoen harjualueen kautta, sekä yksi noin 10 km:n matkalla Hanhijängän–Pierkiavaaranjängän soidensuojelualueella. Luonto-opastuksen nykytilanne sopii hyvin erämaa-alueen luonteeseen, eikä muutostarpeita ole – päivitys- ja ylläpitotarpeita lukuun ottamatta.

7.4.2 Tavoitteet

Paistunturin erämaa-alueen luonto-opastuksen tavoitteena on tukea erämaalain (62/1991) ja suojeleutavointeen toteutumista kannustamalla kävijöitä luontoa säästävään ja muita käyttömuotoja kunnioittavaan virkistäytymiseen.

Tehokkaalla opastustoiminnalla ja viestinnällä saatetaan parhaiten ajan tasalle kävijöiden tietämys erämaan luonnosta ja käytöstä, saamelaiskulttuurista sekä virkistyskäytön reiteistä, rakenteista, säännöistä ja varustautumisesta. Tällöin kävijöiden tietämys, odotukset ja todellisuus saadaan paremmin vastaamaan toisiaan, mikä osaltaan vähentää ristiriitoja ja lisää kävijättyyväisyyttä. Tiedottaminen ja palautteen aktiivinen vastaanottaminen edistäävät alueen kestävää ja turvallista käyttöä sekä ympäristöä säästävää retkeilyä.

Opastusmateriaalia tuotetaan suomen- ja saamenkielellä, sekä tarpeen mukaan myös muilla kielillä. Perinnetietoa ja -taitoa vaalitaan sekä kehitetään opastuksessa ja opetuksessa.

7.4.3 Toimenpiteet

Alueen asiakasneuvonnasta ja opastuksesta vastaa jatkossakin Ylä-Lapin luontokeskus sekä osan vuodesta auki oleva Utsjoen luontotupa. Myös muut Metsähallituksen luontokeskuksit, -tuvat ja asiakaspalvelupisteet sekä Metsähallituksen verkkosivut (**luontoon.fi**, **lundui.fi**, **metsa.fi**) antavat tietoa alueen luonnosta, käytöstä ja virkistysmahdollisuuksista. Ylä-Lapin luontokeskuksen opastusmateriaalia uusittaessa Paistunturin erämaa-alue tuodaan esille osana Utsjoen ja Inarin alueiden erämaa- ja luonnonsuojelualueiden kokonaisuutta.

Suomen- ja saamenkielisiä Metsähallituksen verkkosivuja ylläpidetään ja kehitetään keskittymällä sivujen päivittämiseen ja ajantasaisuuteen. Esitteiden sisältötuotantoa kehitetään, ja laaditaan tarpeellisia kieliversioita mm. saamenkielellä. Saamelaismuseon kanssa tehdään tiivistä yhteistyötä.

7.4.4 Seuranta

Metsähallitus seuraa luonto-opastusta ja asiakaspalvelua Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmassa (Sandström ym. 2000) sovituin mittarein. Näistä alueelle soveltuivia mittareita ovat uusien opastaulujen ja kohdetaulujen määärä, niihin käytetty vuotuinen työpanos ja rahamääärä, vuotuisten asiakaskontaktien määärä asiakaspalvelupisteittäin sekä asiakastyytyväisyys.

Luontokeskuksissa ja luontotuvilla vierailevien kävijöiden määrä seurataan laskureilla, vieraskirjoilla ja muilla tarkentavilla seurantamenetelmissä vuosittain. Metsähallituksen saamaa asiakaspalautetta seurataan, ja ilmenneisiin ongelmuihin reagoidaan tilanteen mukaan.

7.5 Luontomatkailu ja muu matkailun yritystoiminta

7.5.1 Nykytila

Matkailijoille on tarjolla ohjelma- ja opaspalveluiden lisäksi mm. majoituspalveluita, ruokaa ja maastoruokailupalveluita, polttoainetta, matkamuistoja, retkitarvikkeita sekä kuljetuspalveluita.

Vuonna 2003 tehtiin yrittäjäkysely Kaldoaivin ja Paistunturin erämaa-alueiden vaikutuspiirissä toimiville yrityksille (Stolt 2003). Kyselyn mukaan haastatteluun osallistuneista yrittäjistä tai toisen yrittäjän palveluksessa olleista 47 henkilöstä kahdeksan ilmoitti ainoaksi toimialakseen matkailun ohjelmapalvelut. Suurimmalla osalla haastatelluista oli lisäksi tai päätoimialanaan mm. majoituspalvelut tai ravintola-kahvilatoimintaa, matkamuistojen myyntiä, luonnontuotteiden jalostusta sekä lentotoimintaa.

Erämaa-alueita liiketoiminnassaan käyttäneistä yrityksistä ($n = 28$) kuusi ilmoitti ainoaksi toimialakseen matkailun ohjelmapalvelut. Matkailun ohjelmapalveluun keskittyneiden yritysten päätuotteita olivat majaus, soutupalvelut, metsästys, kalastus, kelkkailu, vaellus, moottorikelkkasafarit ja erämatkailu.

Yrityksistä 22 oli käyttänyt Paistunturin erämaa-alueutta liiketoiminnassaan viimeisen 12 kk:n aikana. Paistunturin erämaata oli käytetty eniten metsästykseen (21), kalastukseen (17), moottorikelkkailuun (16), retkeilyyn (13), marjastukseen (9) ja luonnon tarkkailuun (8). Paistunturin erämaata käyttäneistä yrityksistä kahdeksan ilmoitti käyttävänsä aluetta kerran viikossa tai useammin, neljä kerran kahdessa viikossa, viisi kerran kuukaudessa ja viisi harvemmin. Erämaa-alueiden käytöstä ajoittuu syksyllé keskimäärin noin 40 %, kesällé noin 29 % ja talvella noin 6 %.

Yritysten käyntikohteita Paistunturin alueella olivat mm. Kuoppilasjärvi (suosituin kohde), Vardojärvi (Várddoaijávri), Loktajärvi (Loktajávri), Luomusjärven ympäristö, Nuvvus Ailigas (Nuvvos Áilegas), Rautujärvet (Rávdojávri), Akuvaara (Áhkovárri) ja Linkinjänkä (Lijnjeaggi).

Alueen tarjoamat puitteet vastasivat keskimäärin melko hyvin yritysten tarpeita. Rakenteiden ja huollon osalta parhaan arvosanan saivat rakenteiden laatu, huonoimman arvosanan niiden riittävyys. Polku- ja latuverkostoa sekä moottorikelkkareittejä toivottiin lisää etenkin Paistunturin erämaa-alueelle.

Saamelaisuuden näkyminen yrityksissä koettiin pääsääntöisesti myönteisenä asiana. Saamelaiskulttuuri ja poronhoito kiinnostavat matkailijoita eksoottisuutensa vuoksi. Toisaalta joissakin kommenteissa poronhoito koettiin matkailun kehittämistä rajoittavaksi tekijäksi. Muutamissa kommenteissa toivottiin, että saamelaisuuus näkyisi matkailun yritystoiminnassa enemmän.

Paistunturin alueella noudatetaan Metsähallituksen luontopalvelujen 23.10.2003 hyväksymää kestävän luontomatkailun periaatteita. Kestävää luontomatkailua harjoitetaan hallinnassamme olevilla suoju-, erämaa- ja suojuohjelma-alueilla siten, että

- 1) luontoarvot säilyvät ja toiminta edistää luonnon suojeleua
- 2) ympäristöä kuormitetaan mahdollisimman vähän
- 3) arvostetaan paikallista kulttuuria ja perinteitä
- 4) asiakkaiden arvostus ja tietämys luonnosta ja kulttuurista lisääntyvät
- 5) asiakkaiden mahdollisuudet luonnossa virkistymiseen paranevat
- 6) asiakkaiden henkinen ja fyysinen hyvinvointi vahvistuvat
- 7) vaikutetaan myönteisesti paikalliseen talouteen ja työllisyhteeseen
- 8) viestintä ja markkinointi on laadukasta ja vastuullista
- 9) toimintaa suunnitellaan ja toteutetaan yhteistyössä.

7.5.2 Tavoitteet

Luontomatkailun edellytyksiä tuetaan Utsjoen ja Karigasniemen virkistysvyöhykkeillä.

Matkailutoiminnan erämaa-alueella tulee olla pienimuotoista ja ohjattua. Toiminta ei saa haitata erämaalain (62/1991) eikä luonnon suojeleulain (1096/1996) tavoitteiden toteutumista. Metsähallituksen tavoitteena on, että saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytykset turvataan sekä poronhoitolaisissa (848/1990) säädetysti velvoitteet täytetään (laki Metsähallituksesta 1378/2004).

Metsähallitus pyrkii tekemään yhteistyösopimukset kaikkien Paistunturin alueella toimivien yrittäjien kanssa. Palveluvarustuksen käyttö edellyttää sopimuksen tekemistä, kun yritystoiminta ylittää tavanomaisen jokamieskäytön. Sopimukset laaditaan Metsähallituksen kestävän luontomatkailun periaatteiden mukaisesti.

7.5.3 Toimenpiteet

Ohjelmapalveluyrittäjät voivat käyttää autiotupia taukopaikkoina esimerkiksi ruokailuun tai tulisteluun edellyttäen, että heillä on lupa tai sopimus Metsähallituksen kanssa. Yritystoiminnassa autiotupia ei voi käyttää yöpymiseen. Yritystoiminta ei sulje pois jokamiesretkeilijän tupien käytötä. Palveluvarustuksen käyttö yritystoimintaan edellyttää aina erillistä lupaa tai sopimusta. Yrittäjältä peritään erämaa-alueen tarjoamista palveluista (esim. kämpät, huolletut tulipaikat, jätehuolto) omakustannushintaan perustuva maksu.

Ohjelmapalveluyrittäjille voidaan myöntää jokamiehenoikeudet ylittävään leiriytymiseen lupia tapauskohtaisesti lyhyeksi ajaksi (enintään 2 kuukaudeksi) kerrallaan ennalta sovittuihin paikkoihin virkistysvyöhykkeelle. Luvassa määritellään leiriytymisen ehdot. Leiriytymispaikat eivät saa sijaita uhanalaisten lajien kannalta aroilla tai muuten kulumisherkillä paikoilla, eikä niistä saa koitua haittaa porotaloudelle, retkeilijöille tai muille alueella liikkuville. Luvan päätyttyä leiri-paikka tulee siivota entiselleen. Kuoppilasjärven ja Luomusjärven alueille voidaan rakentaa lähinnä yrittäjien käyttöön varauskota tms.

7.6 Palvelurakenteiden huolto

7.6.1 Nykytila

Paistunturin erämaa-alueen hoidosta vastaa Metsähallituksen Lapin luontopalvelut. Esimerkiksi Pohjois-Lapin puistoalueen henkilöstö vastaa virkistyskäytön palveluista, suojaribiologit ja erikoissuunnittelijat vastaavat lajien suojaelun seurannasta ja erätarkastaja erävalvonnasta. Viranomaisasiat (mm. lupa-asiat sekä erilaiset porotalouteen ja muihin luontaiselinkeinoihin liittyvät asiat) käsittelee aluejohtajan ja aluepäälliköiden linjausten sekä ohjeiden mukaisesti tehtävästä vastaava henkilö.

Alueen huolto perustuu Metsähallituksen ympäristö- ja laatuojarestelmän sekä rakentamisen ja rakennuttamisen periaatteisiin. Paistunturin alueen huollosta vastaa puistomestari oman tiiminsä alueella. Utsjoella työ- ja kenttätiimissä on (tilanne vuonna 2007) kolme vakinaista luontovalvojaa. Tämän lisäksi toimintaa pyöritetään työministeriön rahoittamien tukityöllistettyjen voimin. Luontovalvojat suorittavat huollon lisäksi mm. valvontaa ja lajiseurantaa.

7.6.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Huoltotoimet pyritään toteuttamaan niin, että toimenpiteistä aiheutuva haitta tai häiriö alueen luonnonlle ja kävijöille olisi mahdollisimman vähäinen. Huoltoliikenne keskittyy talveen, jolloin liikutaan moottorikelkoilla. Kesäaikana maastoajoneuvoja käytetään niin vähän kuin mahdollista.

8 Poronhoito

8.1 Nykytila

Porot liikkuvat suurimman osan vuodesta suhteellisen vapaina paliskuntien alueilla. Poroja pyritään pitämään kuitenkin laidunten säätämiseksi kesällä ja talvella eri alueilla.

Porotalouden merkitystä arvioitaessa ei riitää pelkkä rahamääräinen arvio. Poronhoidolla on taloudellisten vaikutusten lisäksi suuri kulttuurinen merkitys. Poronhoito on alueen saamelaiskulttuurin perusta. Paistunturin, Kaldoaivin, Muddusjärven ja Muotkatunturin paliskuntien osakkaista lähes kaikki ovat saamelaisia (tilanne vuonna 2007). Poronhoidolla on myös laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Esimerkiksi Lapin matkailu tukeutuu vahvasti poroon ja poronhoitoon liittyviin mielikuviin.

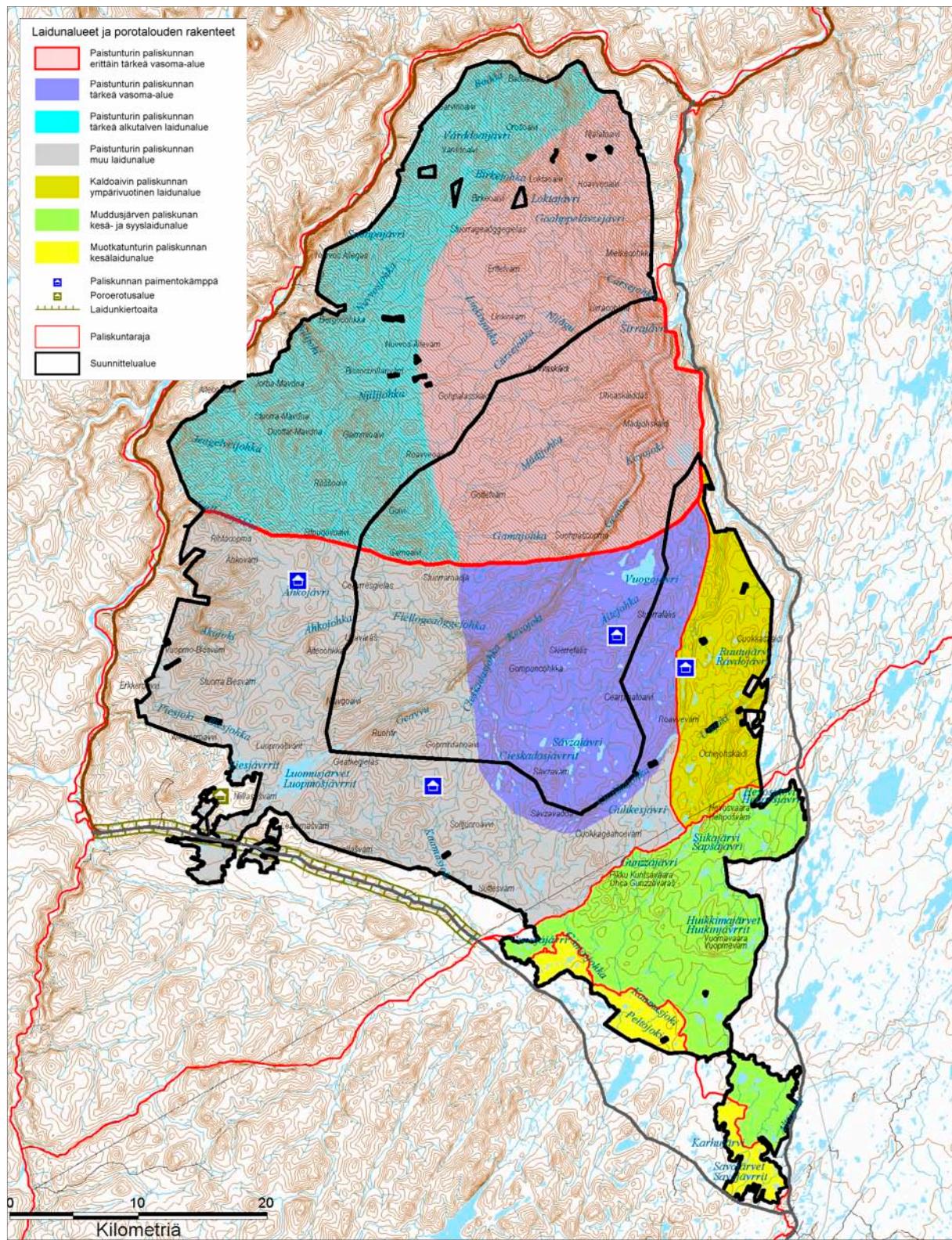
8.1.1 Paistunturin paliskunta

Paistunturin paliskunnan kokonaispinta-ala on 280 900 ha. Paliskunnan laidunalueista noin 45 % sijaitsee Paistunturin erämaa-alueella (lähes 125 000 ha) ja 25 % Kevon luonnonpuistossa (noin 70 000 ha). (kuva 4)

Kaikki Paistunturin paliskunnan poromiehet ovat saamelaisperheistä. Alueella toimii 10–14 tokkakuntaa, joiden määrä vaihtelee vuosittain sen mukaan, miten porot saavat kaivettua ruokaa lumen alta. Paistunturin paliskunnan eri osia ei ole nimetty erikseen kenellekään poromiehelle eikä millekään tokkakunnalle. Vuosittaiset sääolosuhteet vaikuttavat siihen, missä poroja paimennetaan. Tokkakunnat pyrkivät kuitenkin paimentamaan porojaan vuodesta toiseen samoilla tottuuilla alueillaan. (Antti Piera Valle 12.6.2006) Paliskunnan porojen liikkumista ja hyvinvointia seurataan ympäri vuotisesti, myös kesällä (Paistunturin paliskunta 2005).

Syys–tammikuussa suoritetaan porojen eroteltu ja lukeminen, joita varten porot kootaan Ailikkaan poroerotusaidalle. Erotuksen jälkeen noin 2/3 poroista siirtyy Kaamanen (Kaamâs) –Karigasniemi-tien varressa olevan laidunkiertoaidan eteläpuolelle (Muotkatunturin erämaa-alueelle) ja 1/3 paliskunnan pohjoisosaan. Tammi–helmikuun vaihteessa paliskunnan pohjoisosassa palkivat (laiduntavat) porot tuodaan uudestaan erotukseen. Niiden erottelemisen jälkeen myös paliskunnan eteläosassa palkivat porot tuodaan erotukseen. Tässä yhteydessä paliskunnan kaikki porot erotellaan tokkakuntiin. (Valle 2006)

Huhti–toukokuussa porot kerääntyvät itsekseen Kevon kanjonin rotkoalueelle, lähelle vasomaalaisuksia (kuva 4). Vasominen tapahtuu touko–kesäkuun aikana. Vasomisen jälkeen porot kerääntyvät tokkiin sääskien takia. Laumat nousevat ylös tuulisempaan ja viileämpään tunturiin (Kuivi), missä sääskiä on vähemmän. Heinä–elokuun vaihteessa paarmojen ilmestyminen hajottaa tokat, jolloin porot laskeutuvat tunturista alas ojien varsille hajotien ympäri paliskuntaa. (Valle 2006)

Kuva 4. Paistunturin erämaa-alueen porotalouden järjestelyt ja rakenteet. © Metsähallitus 2008, © Genimap Oy, Lupa L5293.

Paliskunnan mukaan riekonmetsästyksen alettua syyskuussa osa Karigasniemi–Utsjoki-tien sekä Utsjoen varrella olevista poroista pakenee metsästyksessä apuna käytettäviä koiria Kevon luonnonpuiston alueelle. Tämä aiheuttaa Kevon luonnonpuiston laitumille normaalialia suurempaa kulutusta. Tämän lisäksi hirvenmetsästyksessä käytettävät koirat aiheuttavat syksyllä porojen siirtymistä Angeli–Karigasniemi-tien varren (Muotkatunturin erämaa-alue) tärkeiltä alkutalven alueilta itää kohti, mikä puolestaan aiheuttaa idempänä oleville laidunalueille normaalialia suurempaa kulutusta (kuva 4). (Valle 2006)

Paistunturin erämaa-alue sijoittuu pääosin Paistunturin paliskunnan laidunalueille. Osalla aluetta laiduntavat porojaan myös Muddusjärven, Kaldoaivin ja Muotkatunturin paliskunnat. Kuva Pirjo Seurujärvi.

8.1.2 Muddusjärven paliskunta

Muddusjärven paliskunnan kokonaispinta-ala on 182 700 ha. Paliskunnan laidunalueista noin 17 000 ha eli 9 % sijaitsee Paistuntunturin erämaa-alueen kaakkoisosassa. Se on 11 % erämaa-alueen pinta-alasta. (kuva 4)

Kaikki paliskunnan poromiehet ovat saamelaisperheistä.

Kevällä puolet poroista vasotetaan aidassa ja toinen puoli vasoo vapaana. Alkukesästä porot kulkevat Iijärven seudulle Kaldoaivin erämaan puolelle ja siitä pohjoiseen, jolloin laidunaita suljetaan. Porot liikkuvat vapaasti kesälaitumella. Syksyllä porot kerätään pääerotuspaikalle, Siuttajoen erotusaidalle, ja vasat merkitään erotuksen yhteydessä. Erotusten jälkeen porot päästetään paliskunnan eteläosaan talvilaitumilleen. Talvi- ja kesälaitumen välillä on aita. Talvella poroja laidunetaan paimentaen. Tammi–helmikuussa pidetään pohjaerotukset, joissa tokkakunnat ottavat porot omille alueilleen paimennukseen. Joka talvi tokat pyritään viemään eri alueelle laidunnukseen. Poroja paimennetaan useassa tokassa ja ruokitaan lisärehulla paimennuksen helpottamiseksi. Paimennus jatkuu huhtikuuhun asti.

Muddusjärven paliskunnan Paistunturin puoleinen alue on porojen kesä- ja syyslaidunaluetta. Paliskunnan laidunkiertoaita kulkee väillä Kaamasjoki–Kiellajoki–Iijärven tienristeys. (Pentti Valle, suullinen tiedonanto 2004) (kuva 4)

8.1.3 Kaldoaivin paliskunta

Kaldoaivin paliskunnan pinta-ala on 233 500 ha. Paliskunnan läntisestä laidunalueesta noin 12 000 ha eli noin 5 % sijaitsee Paistunturin erämaa-alueen itäosassa. Tämä on 8 % erämaa-alueen pinta-alasta. (kuva 4)

Kaikki paliskunnan poromiehet ovat saamelaisperheistä.

Kesäisin porot ovat vapaana koko paliskunnan alueella. Porot merkitään syksyn ja alkutalven kuluessa, kesäerotuksia eli -merkityksiä ei enää järjestetä. Syksyllä porot kootaan Annivaaran syöttöaitaan, joka sijaitsee Skalluvaaran (Kaldoaivin erämaa-alueen rajalla) erotusaidan yhteydessä. Erotusten jälkeen porot viedään tokkakunnittain omille laidunalueilleen. Paliskunnassa ei ole laidunkiertoaitoja. Vaikka varsinaista laidunkiertoa ei ole, poroilla on oma luontainen laidunkertonsa.

8.1.4 Muotkatunturin paliskunta

Muotkatunturin paliskunnan kokonaispinta-ala on 250 900 ha. Paliskunnan laidunalueista noin 2 500 ha eli noin 1 % sijaitsee Paistunturin erämaa-alueen eteläosassa.

Kaikki paliskunnan poromiehet ovat saamelaisperheistä.

Paliskunnan laitumet on jaettu kesä- ja talvilaidunalueisiin. Laidunalueet on erotettu toisistaan laidunkiertoaidalla. Aidan pohjoispuolella sijaitsevat kesälaidunalueet ja eteläpuolella talvilaidunalueet. (Siekkinen 2002) Muotkatunturin paliskunnan Paistunturin erämaa-alueeseen sisältyvä osa kuuluu paliskunnan kesälaidunalueisiin (kuva 4).

8.2 Porotalous ja erämaalaki

Erämaalaki (62/1991) tukee porotaloutta. Erämaalain tarkoituksesta on muiden tehtävien ohella luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaaminen. Lisäksi se antaa mahdollisuuden poronhoiton tarvitsemien käyttöoikeuksien luovuttamiseen. Erämaalaki ei kuitenkaan sisällä poronhoitoa yksityiskohtaisesti ohjaavia säädöksiä. Ne ovat poronhoitolaisissa (848/1990).

Erämaat on tarkoitettu porolaitumiksi, mutta erämaalaki säättää laidunten käytöstä vain tavoitteellisella tasolla. **Luontaiselinkeinojen turvaamisella** tarkoitetaan myös, että laidunten kunto tulee säilyttää hyvänä pitkällä tähtäimellä. Kyseessä on kestävän käytön periaate.

Poronhoitolaisissa laidunten kestävää käyttöä ohjataan eloporojen enimmäismäärällä. Poronhoitolain mukaan ”paliskunnan eloporojen enimmäismäärää määritetessään maa- ja metsätalousministeriön on kiinnitettävä huomiota siihen, että talvikautena paliskunnan alueella laidunnettavien porojen määrä ei ylitä paliskunnan talvilaitumien kestävää tuottokykyä”.

Erämaalain tavoitteena on myös alueen erämaaluonteen säilyttäminen. Kuten edellisistä kappaleista ilmenee, **erämaaluonne** ei kuitenkaan voi tarkoittaa täydellistä luonnontilaan koko alueella, koska erämaalaki hyväksyy porotalouden ympäristövaikutukset – kunhan porotalous toimii kestävästi. Jäkäliköt ja muut porojen ravintokasvit tulevat siten olemaan jatkuvasti porotalouden käytössä. Poroaidat, kämpät ja muut porotalouden rakenteet kuuluvat erämaahan, poromiehet voivat liikkua erämaassa maastoajoneuvoilla kesällä ja talvella, ja he voivat ottaa sieltä polttopuunsa.

Erämaalain kanta surpetoihin on jossain määrin ristiriitainen. Lain tavoite **erämaaluonteen säilyttäminen** pitää sisällään ajatuksen, että erämaassa on myös petoeläimiä. Tavoite **luontaiselinkeinojen turvaaminen** merkitsee kuitenkin, että petojen määrä ei voi olla kovin suuri, sillä poronhoidon edut on sovitettava yhteen surpetojen esiintymisen kanssa. Käytännössä asiaa ohjaamaan on laadittu valtakunnallinen peto-ohjelma, jossa määritellään petokantojen tavoitesuuruudet eri osissa Suomea (Suurpetotyöryhmä 1996). Valtio maksaa korvausta petojen tappamista poroista. Suden ja karhun kantoja säädellään myös metsästyksellä.

8.3 Porotalous ja soidensuojelulaki

Soidensuojelulaki (851/1988) ja -asetus (852/1988) eivät rajoita poronhoitoa. Asetuksen 3. §:n kohdassa 8 todetaan, että soidensuojelualueella on 1. §:n säännösten estämättä sallittu ”poronhoito ja sen edellyttämät toimenpiteet”. Poromiehet voivat liikkua soidensuojelualueilla maastoajoneuvoilla kesällä välittämättömässä poronhoitotehtävissä ja talvella poronhoitoon kuuluvissa töissä (Maastroliikennelaki 1710/1995, 4 §) ja he voivat ottaa sieltä poronhoitoa varten ilman erityistä lupaa poltto- ja kotapuunsa (Poronhoitolaki 848/1990, 40 §).

8.4 Tavoitteet ja toimenpiteet

Metsähallitus ottaa huomioon poronhoidon harjoittamisen edellytykset toimissaan sekä maankäyttöön liittyvissä suunnitelman esityksissä ja suosituksissa. Metsähallitus pyytää paliskunniltalausunnot maankäyttöön liittyvissäasioissa. Poronhoidon yksityiskohtainen ohjaus ei kuitenkaan kuulu Metsähallitukselle. Metsähallitus ei tee tässä yhteydessä porotalouden järjestelyitä – kuten rakenteita, laidunnusta ja poromääriä – koskevia esityksiä.

9 Kalavesien hoito ja kalastus

9.1 Kalastuksen merkitys

Tunturivesien tärkeimmät saalislajit olivat 1950-luvun lopulle asti alkuperäiseen lajistoon kuuluvat rautu, taimen, siika ja harjus. Muiden – kuten hauen, ahvenen ja mateen – merkitys on ollut vähäisempää. Kalastus keskitti etupäässä isoimpiin järviihin ja jokivarsiin.

Kalastuksen luonne muuttui 1960-luvulla. Verkot kehittyivät ja istutuksia oli tehty. Myös kuljetaminen tunturijärville helpottui moottorijoneuvojen myötä. 1980-luvulla kalastuksen ansio-merkitys väheni, ja kalastuksesta tuli yhä enemmän kotitarve- ja virkistyskalastusta. Kalastuksen merkitys on säilynyt kuitenkin osana luontaiselinkeinojen harjoittamista.

Ulkopaikkakuntalaiset ovat voineet kalastaa tunturijärvillä lähinnä omistamiensa kiinteistöjen kalastusoikeuksien puitteissa. Tunturivesien virkistyskäyttö lisääntyi 1970-luvulla, jolloin turisteille alettiin myydä virkistyskalastuslupia muutamille rajoitetuille virkistyskalastusalueille. Vuoden 1998 alusta turistikalastajat ovat päässeet kalastamaan tunturivesille kuten muuallakin Suomessa.

Erämaa-alueen tunturijärviltä kalastetaan rautua, joka kuuluu alkuperäisiin kalalajeihin. Kuva Pirjo Seurujärvi.

9.2 Kalastusoikeus ja kalastusrajoitukset

Vuoden 1998 alusta lähtien Ylä-Lapin kalastusta ovat säädelleet kalastuslaki (286/1982) ja -asetus (1364/1997) sekä niiden perusteella annetut määräykset.

Kalastusta koskeva yleinen ohjaus kuuluu kalastuslain mukaiselle kalastusalueelle. Kalastusalueen hallintaan kuuluu kalataloudellisesti yhtenäinen alue. Paistunturin erämaa-alue kuuluu kahteen kalastusalueeseen: Inarin ja Utsjoen. Kalastusalueiden rajat noudattavat kuntien rajoja, ja niihin kuuluvat kaikki vesialueet omistus- tai hallintaoista riippumatta. Jäseninä ovat vesialueen omistajat sekä alueella toimivat ammattikalastus- ja virkistyskalastusjärjestöt. Kalastuslaki edellyttää, että kalastusalue laatii käyttö- ja hoitosuunnitelman, joka sisältää selvityksen kalastusalueen kalakantojen tilasta sekä hoitoa ja kalastuksen järjestämistä koskevat yleiset suuntaviivat. Kalastusalueet ovat laatineet alueilleen käyttö- ja hoitosuunnitelmat vuonna 2002 (Seppänen 2002). Hoitosuunnitelmat on päivitetty kummassakin kalastusalueessa vuonna 2007 (Inarin kalastusalue 2007).

Huolimatta kalastusalueen kalastuksen säätely- ja ohjaustehtävistä sekä velvoitteista kalastuksen järjestäminen ja lupien myöntäminen kuuluvat vesialueen omistajalle. Alueen vesistä yli 90 % kuuluu valtiolle, ja niiden hallinnasta vastaa siten Metsähallitus. Valtionvesien kalastusta ja kalavesien hoitoa ohjaavat lakisääteiset, kunnittain toimivat kalatalousneuvottelukunnat. Kalatalousneuvottelukuntien ohjeiden mukaisesti Metsähallitus myöntää kalastusluvat ja suorittaa muut vesialueiden hoitotehtävät. Erityisistä syistä ohjeista voidaan poiketa.

Muusta Suomesta poiketen kuntalaissa on oikeus saada maksuton kalastuslupa valtionvesillä kalastamiseen. Lupa myönnetään kotitarvekalastuksen, ammattikalastuksen tai luontaiselinkeinojen harjoittamisen perusteella. Käytännössä kaikki Utsjoen ja Inarin kuntalaiset ovat saaneet maksuttoman kalastusluvan. Ulkopaikkakuntalaissille voidaan myöntää kalastuslupia, jos se ei heikennä kuntalaisten kalastusmahdollisuksia. Kuntalaisten harjoittamaa kalastusta säädelään vesialueen omistajan lupahdoilla (pyydysmäärät ym.).

Ulkopaikkakuntalaissille myydään virkistyskalastuslupia, jotka kattavat lähes koko alueen. Lupalaueeseen eivät kuulu lohennousalueet Tenojoen vesistöalueella.

Osa erämaan kalastuksesta tapahtuu muilla kuin vesialueen omistajan myöntämällä luvilla. Onkiminen, pilkkiminen ja kalastus läänikohtaisella vieheluvalla ovat yleiskalastusta, johon kaikki ovat oikeutettuja, eikä kalastaminen tarvitse vesialueen omistajan lupaa. Onkiminen ja pilkkiminen ovat maksuttomia, ja viehekalastukseen tarvitaan läänikohtainen viehelupa. Yleiskalastusoikeudet ovat voimassa muualla paitsi lohi- ja siikapitoisten vesistöjen koski- ja virtapaikoissa. Kaikki alueen vesistöt ovat lohi- ja siikapitoisia. Mikäli ulkopaikkakuntalainen haluaa kalastaa koski- tai virtapaikoissa, tarvitaan siihen Metsähallituksen virkistyskalastuslupa. Yleiskalastusoikeus ei myöskään koske vesiä, joissa kalastus ilman vesialueen omistajan lupaa on muutoin kielletty. Kielto voidaan asettaa kalakannan tavanomaista tehokkaamman hoidon tulosten turvaamiseksi ja kutualueiden suojelemiseksi. Utsjoen kunnan alueella kielto on asetettu eräisiin rautujärviin, joiden kalastoja hoidetaan siirtoistutuksin tai jotka ovat tärkeitä emokalajärviä. Siirtoistutusjärvillä sekä paikkakuntalaisten että ulkopaikkakuntalaisten kalastus on lisääntynyt vahvisiin kalakantojen myötä. Siirtoistutusjärville järjestetään kaupallisia kalastukseen liittyviä ohjelmapalveluita. Vuonna 2003 siirtoistutusjärviä on neljä ja emokalajärviä viisi.

9.3 Erityisperusteinen kalastus

Erityisperusteinen kalastusoikeus (kalastusnautinta) on kiinteistöön kuuluva oikeus kalastaa toisen kiinteistön, toisen kylän tai toisen lohkokunnan/jakokunnan vesialueella. Tällainen muuhun kuin vesialueen omistusoikeuteen perustuva kalastusoikeus perustuu yleensä uudistalon perustamis- ja katselmuskirjoihin tai ylimuistoiseen nautintaan.

Inarin ja Utsjoen kunnissa on erityisperusteiset kalastusoikeudet selvitetty ja vahvistettu isojakotoimitusten jälkeen pidetyissä vesipiirirajankäyntitoimituksissa, joissa mm. käytii eri lohkokuntiin ja valtionmaahan kuuluvien vesialueiden väliset rajat. Toimitukset aloitettiin Inarissa vuonna 1961 ja Utsjoella 1963. Molemmat toimitukset rekisteröitiin vuonna 1997.

Varsinainen vesialueiden jako oli saatu pääosin tehtyä vuonna 1984, mutta korkein oikeus palautti Inarin ja Utsjoen toimitukset toimitusmiehille erityisperusteisten kalastusoikeuksien selvittämistä ja vahvistamista varten (Inari: KKO:n tuomio 27.6.1984 no 1331 M 82/104 ja Utsjoki: KKO:n tuomio 27.6.1984 no 1330 M 82/98).

Kalastusoikeuksia ratkaistiin sen jälkeen **Inarissa** toimituksessa vuonna 1985, maaoikeudessa 1989, korkeimmassa oikeudessa 1993, toimituksessa 1995 (Inarinjärven yleiset vesialueet), maaoikeudessa 1996 ja korkeimmassa oikeudessa vuonna 1996 sekä **Utsjoella** toimituksessa vuonna 1985, maaoikeudessa 1989, korkeimmassa oikeudessa 1993, maaoikeudessa 1996 ja korkeimmassa oikeudessa vuonna 1996.

Viimeiset kalastusoikeudet, joista oli valitettu, tulivat lainvoimaisesti ratkaistuksi korkeimman oikeuden tuomioilla 14.11.1996 (Inari: KKO:n päätös 14.11.1996 no 4315, diaarino M 96/138 ja Utsjoki: KKO:n päätös 14.11.1996 no 4314, diaarino M 96/54).

Toimitus- ja oikeudenkäytäsiakirjoissa on vahvistettu talolle kalastusoikeus tiettyihin järviihin tai järven osiin, joihin sekä pato- ja nuottapaikkoihin, joista suurin osa sijoittuu valtion vesialuelle. Päätöksissä ei ole otettu kantaa kalastusoikeuden sisältöön tai omistajan ja erityisperusteisen kalastusoikeuden haltijan välineen suhteeseen. Käytännössä ei siten tiedetä, kuinka monta ja minkälaisia pyydyksiä nautinnan haltijat voivat käyttää.

Aikojen kuluessa tilat ovat perinnöönjaon tai kiinteistökauppojen myötä jakaantuneet useiksi tiloiksi, jotka käyttävät nyt yhdessä talolle vahvistettua kalastusoikeutta. Kunkin lohkotilan oikeus riippuu siitä, mitä esimerkiksi kiinteistökaupassa on sovittu. Utsjoella on käynnistetty ensimmäiset kiinteistömääritystoimitukset, joissa selvitetään, mille kiinteistölle talon oikeus on siirtynyt ja millaisilla osuuksilla nämä saavat kalastaa. Osakasluetteloon mukaisten kiinteistöjen omistajat muodostavat yhteisaluelain (758/1989) mukaisen osakaskunnan, joka päättää yhdessä kalastusoikeuden käytämisestä. Toimituksista on saatu korkeimman oikeuden tuomiot vuosina 2002 ja 2006. Korkeimman oikeuden viimeimmän päätöksen perusteella osakasluettelot laaditaan kalastuspaikoittain. Korkein oikeus totesi myös, että kiinteistömääritystoimituksessa ei voida ratkaista kalastusnautintojen sisältöä.

Yhteisen kalaveden osakaskunta (entinen kalastuskunta) ei siten päättää kalastusnautinnasta, vaan kalastusoikeuden käytöstä sopiminen kuuluu yhden talon muodostamalle osakaskunnalle.

Erityisperusteinen kalastusoikeus ei anna yksinoikeutta kalastukseen, vaan vesialueen omistajalla on rinnakkainen kalastusoikeus niillä vesialueilla, joihin erityisperusteinen kalastusoikeus kohdistuu.

9.4 Kalanistutukset

Yksi laajimmin vesistöjen kalastoa muuttanut tekijä on kalanistutukset. Niiden päätavoitteena on ollut lisätä vesien kalantuottokykyä. Istutusten seurauksena alkuperäisiä kalakantoja tuhoutui. Istutukseen käytettiin siikaa, joka syrjäytti jopa avotunturissa olevissa tunturijärvissä alkuperäisen rautukannan. Luontaisten kalakantojen palauttaminen aloitettiin 1980-luvun loppupuolella. Alkuperäisten kalakantojen palauttaminen edellyttää vieraan kalalajin poistamista. Eniten työtä on tehty rautukantojen palauttamiseksi.

9.5 Kalastus ja erämaalaaki

Erämaalaaki (62/1991) ei sisällä kalastusta eikä kalavesien hoitoa ohjaavia säädöksiä. Ne löytyvät kalastuslaista (286/1982) ja -asetuksesta (1116/1882). Erämaalaain tavoitteet **saamelaiskulttuurin turvaaminen** ja **luontaiselinkeinojen turvaaminen** asettavat kuitenkin kalastuksen niiden käyttömuotojen joukkoon, joiden vuoksi erämaa on perustettu. Lain tavoitteesta **erämaaluonteen säilyttäminen** voidaan myös vetää joitakin linjoja, jotka olisi otettava huomioon kalavesien hoidosta ja käytöstä päättääessä.

9.6 Kalastus ja soidensuojelulaki

Soidensuojelulaki (851/1988) ja -asetus (852/1988) eivät rajoita kalastusta. Asetuksen 3. §:n kohdassa 3 todetaan, että soidensuojelualueella on 1. §:n säännösten estämättä sallittu kalastus.

Kalastus ja erämaaluonteen säilyttäminen, eivätkä kalastus ja luonnonsuojelu ole ristiriidassa keskenään. Kalassa kuljetaan kuitenkin usein moottorikäyttöisellä ajoneuvolla. Tiettömyyden vuoksi elinkeinollisen kalastuksen ja kotitarvekalastuksen harjoittaminen alueen vesistöissä edellyttää talvi- ja kesäaikaista maasto- ja lentoliikennettä. Vaikka kalastus ei sinänsä vaaranna erämaaluonnetta tai luonnontilaisuutta, siihen liittyvät toiminnot voivat sen tehdä. Kalastusoikeus ei anna oikeutta koneellisella kulkuneuvolla maastossa liikkumiseen.

9.7 Tavoitteet ja toimenpiteet

Tilapäisiä kalastustukikohtia voidaan myöntää kalastuksen tarpeisiin luvussa 16 **Käytö-oikeuksien vuokraus ja luovutus** esitetyjen periaatteiden mukaisesti. Veneenpitoon voidaan myöntää lupia.

Metsähallitus osallistuu Utsjoen ja Inarin kalastusalueiden kalavesien käytö- ja hoitosuunnitelmiin päivittämiseen.

Kalakantojen luontainen lisääntyminen turvataan kalastusta säätelemällä. Utsjoen kalastusalueella varsinaisia kalojen istutuksia kalanviljelylaitoksista ei siten suoriteta. Istutuksia voidaan suorittaa kuitenkin vesistöalueen sisällä siirtämällä kaluja tai mätiä järvestä toiseen. Luonnontilaisuuden säilyttämiseksi siirtoistutusten tavoitteena tulee ensisijaisesti olla alkuperäisten kalakantojen palauttaminen vesiiin, joista ne ovat hävinneet. Istutuksia ei suoriteta jokivesiin eikä lohen nousualueelle.

Siirtoistutusten koordinointi ja siitä vastaaminen kuuluvat vesialueen haltijalle, joten kaikille alueella tapahtuville istutuksille tulee olla Metsähallituksen lupa, ja ne tulee tehdä harkitusti ja kontrolloidusti mielellään viranomaistyönä. Kalastusrajoitusten tarpeellisuutta tulee seurata tarkoin koko ajan, ja tarvittavat muutokset tehdään kolmen vuoden välein.

Perusteet edellä mainituille esityksille ovat lakien ja asetusten lisäksi kalatautien torjuminen, kala-kantojen säilyttäminen geneettisesti puhtaina sekä vieraiden lajien aiheuttamien ekologisten muutosten torjuminen.

9.7.1 Kalatautien leviämisen estäminen

Gyrodactylus salaris on yleinen lohien iholoinen koko Suomessa Jäämereen laskevia vesistöjä lukuun ottamatta. Loinen on noin 0,5 mm:n pituinen, jota ei voi havaita paljain silmin. *G. salaris* kykenee elämään ja lisääntymään myös kirjolohen pinnalla, ja voi lyhytaikaisesti elää myös monien muiden kalojen pinnalla.

Loinen on erittäin yleinen mm. Tornionjoen vesistön lohenpoikasilla, joille loisen ei ole todettu aiheuttavan näkyvää vahinkoa tai kuolleisuutta. Loisen kulkeutuminen Norjaan 1970-luvulla on sen sijaan aiheuttanut suurta lohen jokipoikasten kuolleisuutta lähes 40 joessa, mikä on romahduttanut myös saaliit. Syynä pidetään sitä, että Atlanttiin laskevien jokien lohikannoilla ei ole vastustuskykyä *G. salaris*-loisen liiallista lisääntymistä vastaan. Sama on todettu myös Venäjän puolella mm. Kierettijoessa. Loisen leviämisen estäminen Teno- ja Näätämöjoen on siten ensiarvoisen tärkeää.

Lohiloisen ja kalatautien leviäminen voidaan estää desinfioimalla tai kuivattamalla kalastusvälineet, jos niitä on käytetty muissa vesistöissä. Desinfointimahdollisuus on useissa matkailurytyksissä, jotka myyvät kalastuslupia. Elävien kalojen ja mädin siirto Jäämereen laskeviin vesistöihin muualta Suomesta on kielletty.

Maa- ja metsätalousministeriön asetusta Tenojoen, Näätämöjoen, Paatsjoen, Tuulomajoen ja Uutuanjoen vesistöalueiden suojaamisesta *Gyrodactylus salaris*-loisen leviämislta (1376/2004) sovelletaan Suomessa Itämereen ja Vienanmereen laskevien vesistöjen alueella esiintyvän *Gyrodactylus salaris*-loisen leviämisen estämiseksi Suomen puolella olevien, asetuksessa mainittujen vesistöjen kalakantoihin ja kalanviljelylaitoksiin. Asetuksessa rajoitetaan mm. kalojen ja mädin siirtoa, syöttikalojen siirtoa ja käyttöä, kalojen perkaamista sekä kalastusvälineiden ja veneiden käyttöä.

9.8 Seuranta

Metsähallitus seuraa alueen kalakantojen kehitystä Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmassa (Sandström ym. 2000) sekä Metsähallituksen ympäristö- ja laatuojarestelmässä sovituin mittarein. Näitä ovat kalastuslupatilastot, istutusraportit sekä raportit hoito- ja koekalastuksista.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos seuraa alueen lohikantojen tilaa. Luonnontilaisten vesien käyttö ja hoito edellyttää ympäristön tilan seurantaa ja siinä tapahtuvien muutosten rekisteröimistä. Ympäristöviranomaisten tulee seurata vesien happamoitumiskehitystä. Seurantaa tulee tehdä eri puolilla aluetta ja samoissa vesissä, jolloin nähdään pitkän aikavälin muutokset. Erityisen tärkeää on seurata matalien tunturijärvien tilaa, joissa happikato voi vaikuttaa hyvinkin vaarantavasti kalakantoihin.

10 Riistanhoito ja metsästys

10.1 Nykytila

10.1.1 Metsästysoikeus

Suomessa metsästystä säädellään metsästyslalla (615/1993) ja -asetuksella (666/1993). Lain soveltamisalan piiriin on otettu lisäksi metsästykseen kiinteästi liittyvät toiminnot. Niinpä soveltamisalaan kuuluvat riistanhoito, riistaeläinten aiheuttamien vahinkojen korvaaminen sekä koiran pitäminen (HE 300/1992, yksityiskohtaiset perustelut 1 §). Metsästyslain lisäksi metsästystä harjoitettaessa on otettava huomioon myös, mitä luonnon- (1096/1996) ja eläinsuojelulaissa (247/1996) säädetään. Luonnonsuojelulaissa määrätään riista- ja rauhoittamattomiin eläimiin kuumattomien eläinten suojelesta ja hoidosta. Eläinsuojelulla edistetään eläinten hyvinvointia ja hyvää kohtelua.

Valtion alueilla metsästysoikeuden käytämisestä ja riistanhoidosta päättää se viranomainen, jonka hallinnassa alue on (MetsästysL 44 §). Metsästyslain 8. §:n mukaan kuntalaisella on metsästysoikeus kotikuntansa valtionmailla.

Metsähallituksen hallinnassa olevien valtionmaiden perinteinen metsästyskäytön tavoite on turvata kansalaisten metsästysmahdollisuudet kestävän käytön periaatteiden mukaisesti.

Metsästyslain 46. §:n mukaan metsästyslupa valtion alueille on aina annettava kirjallisena – johduen valtion alueiden laajuudesta ja valvonnan vaikeudesta (HE 300/1992, 26, yksityiskohtaiset perustelut 45 §). Jos jollakin valtion alueella on tarpeen rajoittaa lupien määrää, lupia myönnnettäessä etusijalle on asetettava sellaiset metsästäjät, joilla muutoin ei olisi kohtuullista metsästysmahdollisuutta.

10.1.2 Riistanhoito ja metsästys Paistunturin erämaa-alueella

Metsästysessä on noudatettava kestävän käytön periaatetta. Metsästysoikeuteen liittyvkin kiinteästi velvollisuus riistanhoitoon. (HE 300/1992, yksityiskohtaiset perustelut 1 §)

Metsähallitus ohjaa metsästyslupatuloja riistanhoitotoimiin – mm. pienpetopyyntiin ja riistakannan arviointiin.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos (RKTL) on antanut vuonna 1989 riistanhoitopiireille ohjeelliset riistakolmioiden määrät. Suosituksen mukaan Paistunturin erämaa-alueella ja sitä ympäröivillä soidensuojelualueilla tulisi olla vähintään viisi riistakolmiota. Vuonna 2007 laskettiin Utsjoen riistanhoitoyhdistyksen alueelta (Pulmankijärvi, Koahppeloaiivi, Johttijavri ja Pesemälampi [uusi] sekä välittömästi Inarin kunnan puolelta Jullamojärvi ja Kuoddoveäiskaidi) yhteensä kuusi riistakolmiota. Näistä neljä sijaitsee Paistunturin erämaa-alueella tai sen läheisyydessä.

Hirvikannan koon laskemiseen ja arviointiin käytetään hirvenmetsästäjien täyttämiä hirvihavaintokortteja ja riistanhoitoyhdistyksen organisoimaa lentolaskentaa.

Vuoden 2004 arviot karhun, suden, ahman ja ilveksen runsaudesta sekä lisääntymistuloksesta perustuvat pääasiallisesti vapaaehtoisten kirjaamiin havaintoihin, joita kyseisenä vuonna kertyi koko valtakunnan alueelta kaiken kaikkiaan 19 326 kpl. Runsausarvioissa otetaan huomioon myös tutkimustieto lajikohtaisesta, eri sukupuolle ja ikäryhmille ominaisesta liikkuvuudesta sekä elinpiirien koosta eri vuodenaikoina. Havaintoaineistoa täydentävä tietoa saadaan myös seuraamalla GPS- ja radiolähettimillä varustettuja karhuja ja susia. (Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos 2005)

Vuonna 2003 Utsjoen riistanhoitoyhdistyksen alueelta pyydettiin 70 minkkiä ja 151 kettua (Korhonen 2004) – näistä arviolta puolet Paistunturin vaikutusalueelta (Utsjoen rhy / Veikko Porsanger suullinen tiedonanto 2005). Metsähallitus hankki vuonna 2007 pyyntiväliteitä paikallisten metsästäjien käyttöön pienpetopyynnin tehostamiseksi. Lisäksi maa- ja metsätalousministeriön myötämillä erityisluvilla on ketunpyynnin tehostamiseksi voitu naaliprojektiin aikana käyttää ketunmetsästyksessä apuna moottorikelkkaa.

Sekä Inarin että Utsjoen riistanhoitoyhdistyksen alueella maastoon viedään vuosittain 100–150 hirven nuolukiveä. Utsjoen yhdistyksen alueella arviolta puolet kivistä levitetään Paistunturin alueelle. Inarin yhdistyksen alueelle vietävien kivien sijainnista ei ole olemassa tarkempaa tietoa. (Nissilä 2005 & Porsanger 2005, henk.koht. tiedonannot)

Metsästyslaissa säädetään koiran kiinnipitovelvollisuudesta. Sen mukaan ulkona oleva koira on pidettävä kytkeettynä tai välittömästi kytkeväissä 1.3.–19.8. Tästä saadaan kuitenkin poiketa, kun muuta kuin ajavaa koiraa käytetään metsästykseen sekä silloin, kun kanakoiraa tai muuta lintukoiraa koulutetaan häiritsemättä rauhoitettuja riistaeläimiä niiden lisääntymisaikana. (615/1993, 51 §, 3 mom.)

Ilman maanomistajan tai metsästysoikeuden haltijan lupaa koiraa ei saa pitää irti toisen alueella.

Paistunturin – sekä muun poronhoitoalueen – valtionmaiden metsästysasioiden järjestelyyn voi vaikuttaa myös poronhoitolaki (848/1990). Paistunturin erämaassa sijaitsevat valtionmaat kuuluvat erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettuun alueeseen. Tällaisella alueella olevaa maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle. Valtion viranomaisten on neuvoteltava paliskuntien edustajien kanssa, kun suunnitellaan valtionmaita koskevia, poronhoidon harjoittamiseen olennaisesti vaikuttavia toimenpiteitä.

Metsästys on hyvin tärkeä osa paikallista elämäntapaa ja kulttuuria. Riekon ansapyynnillä on taloudellista merkitystä Paistunturin erämaa-alueella. Hyvinä riekkovuosina ansapyyntiä harjoitetaan myös yleisesti kotitarpeeseen. Vaikka pyytäjien määrä on pienentynyt, alueiden käyttö on laajentunut henkilöä kohden moottorikelkan myötä. (Aikio 2005) Utsjoella metsästykseen liittyvä matkailu on merkittävä painottuen kevä- ja syyskesäksiin. Paikkakuntalaisten harjoittama kanalintujen metsästys on kiintiöimätöntä, mutta riistanhoitoyhdistys ohjaa sitä suosituksin. Lisäksi riistanhoitopiiriin on rajoitettava metsästystä riistakannan säilymisen vaarantuessa (615/1993, 38 §).

Paistunturin erämaa-alueelle sijoittuu kolme lupametsästysalueetta: Paistunturi, Karigasniemi ja Kaamanen. Pienriistalupien lisäksi Metsähallitus myy Ylä-Lappiin kotikuntansa ulkopuolella metsästäville vuosittain joitakin hirven sekä karhun metsästykseen oikeuttavia lupia.

Metsähallituksen Ylä-Lappiin myöntämät pienriistan metsästysluvat eivät viime vuosina ole oikeuttaneet muiden kanalintujen kuin riekon ja kiirunan metsästykseen. Lupaohjeissa suositellaan välttämään kiirunan metsästystä. Riekon metsästyskaudelle on myynnissä erityisesti riekonmetsästykseen tarkoitettu lupatyyppi, jossa on päiväkohtainen saaliskiintiö. Metsästyskausilla 2004–2007 pienriistalupien saaliskiintiö oli Paistunturin erämaa-alueen Utsjoen puoleisella osalla kolme riekkoa ja Inarin puoleisella osalla kaksi riekkoa päivässä. Kaudelle 2007–2008 saaliskiintiö laskettiin myös Utsjoen alueilla kahteen riekkoon päivässä. Ennen kanalintujen metsästyskautta myytävissä pienriistaluvissa mainittujen riistaeläinten – vesilinnut, jänikset ja pienpedot – metsästyspaine on hyvin pieni.

10.2 Metsästys ja erämaalaki

Erämaalaki (62/1991) ottaa kantaa metsästykseen vain tavoitteellisella tasolla. Lain tavoitteet **saamelaiskulttuurin turvaaminen ja luontaiselinkeinojen turvaaminen** sisältävät metsästyksen. Paikallisen pyyntikulttuurin ja pyyntioikeuksien kunnioitus on osa alueen erämaaluonnetta.

10.3 Metsästys ja soidensuojelulaki

Soidensuojelulaki (851/1988) ja -asetus (852/1988) eivät rajoita metsästystä. Asetuksen 3. §:n mukaan metsästys on sallittu niillä soidensuojelualueilla, jotka sijaitsevat metsästyslain (615/1993) 8. §:n tarkoittamissa kunnissa, joissa kuntalaisilla on oikeus metsästää kotikunnassaan valtion omistamilla alueilla.

10.4 Tavoitteet ja toimenpiteet

Metsähallituksen tavoitteena on hoito- ja käyttösuunnitelmassa turvata sekä edistää saamelaiseen ja suomalaiseen kulttuuriin olennaisesti kuuluvia eränkäyntiperinteitä.

Metsähallitus seuraa riistakantojen kehitystä sekä pyrkii yhteistyössä riistanhoitopiirin ja riistanhoitoyhdistysten kanssa turvaamaan ne.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen vuosittaisia kannanarvioita ja saalistilastoja sekä aikaisempien vuosien lupamääriä, lupametsästäjien saalispalautteita ja muita riekonmetsästyksestä tehtyjä selvityksiä (mm. Korhonen 2004, Gröndahl 2001, Niemi 1992) käytetään apuna määritteläessä metsästyksen kestävää mitoittamista ja riistakantoja. Riistakkannan arvion luotettavuuden parantamiseksi huomioidaan riistanhoitoyhdistyksen lausunto riistakkannasta sekä kerätään havaintoja luonnossa paljon liikkuvilta (mm. virkatyötä tekevät sekä paikalliset riekonpyytäjät).

Paikallisten metsästäjien oikeuksien ja riistakantojen kestävyyden turvaamiseksi Metsähallitus määräe kiintiöpäätöksellä lupametsästyksen alueelliset kiintiot. Kiintiöpäätöksen tarkoituksesta on kiintiöidä metsästys niin, että se on ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä, ja että saamelaisen kulttuurin harjoittamisen sekä metsästyslain (615/1993) 8. §:n mukaiset oikeudet turvataan ja poronhoito huomioidaan lupametsästyksen suunnittelussa.

Hirvenmetsästykseen liittyvään, jokamiehenoikeudet ylittävään tilapäiseen leiriytymiseen voidaan myöntää lupia, ja tulenteko (käyttäen kuivia oksia, risuja ja pieniä juurakoita) on sallittu metsästyksen yhteydessä erämaa-alueella. Pystypuiden kaataminen ilman erillistä lupaa ei ole sallittu. Metsästyksen yhteydessä voidaan ottaa tilapäiseen leiriytymiseen tarvittavia muutamia ohuita laavun ruodepuita. Metsästykseen liittyen Metsähallituksen ylläpitämät rakenteet (tulipaikat, sääsuojat ja tuvat) ovat metsästäjien käytettävissä.

Metsästyslain mukaisesti kuntalaisilla on oikeus metsästää kotikuntansa alueen valtionmailla erämaassa ja soidensuojelualueilla. Kuntalaisten talviaikainen maastoliikennelupa mahdollistaa kelkan käytön riekon ansapyynnissä. Moottorikelkkää ja mönkijää voidaan käyttää riistasaaliin kuljettamiseen maastosta vakiintuneen käytännön mukaan.

Hirven (Lapin riistanhoitopiiri) ja karhun (maa- ja metsätalousministeriö) pyynti on kiintiöity seuraamaan kantojen kehitystä. Riekko- ja kanalintuluvat kiintiöidään siten, että metsästys on ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää.

Metsähallitus myy ulkopaikkakuntalaisille metsästäjille voimassa olevien valtakunnallisten periaatteiden mukaisesti kiintiöidysti metsästyslupia. Lupamyyynnillä turvataan mahdollisuus metsästykseen myös niille, joilla ei muutoin olisi kohtuullista metsästysmahdolisuutta (615/1993, 46 §). Lupien myynti turvaa saamelaisille sekä muille paikkakunnalta pois muuttaneille mahdolisuuden metsästykseen entisillä kotiseuduillaan ja siten jatkaa perinteisen elämäntavan ja eräkulttuurin harjoittamista. Lupien määrästä vuosittain päättäässä noudatetaan kestävän käytön periaatetta ja huomioidaan sosialinen kestävyys sekä paikallisten saaliin osuus. Lupametsästyksen järjestelyistä Metsähallitus neuvottelee kuntakohtaisissa sidosryhmätilaisuuksissa riistanhoitoyhdistyksen, paliskuntien, saamelaiskäräjien, kunnan, paikallisten matkailuyrittäjien ja mahdollisten ammatti-metsästäjien edustajien kanssa.

Lupametsästystä voidaan ohjata tai rajoittaa eri tavoin metsästyksestä mahdollisesti aiheutuvien häiriöiden ehkäisemiseksi. Merkittävien häiriöiden ja haittojen ratkaisemiseksi Metsähallitus järjestää neuvottelun eri osapuolten kanssa. Kuultuaan eri osapuolia Metsähallitus voi asettaa rajoituksia ulkopaikkakuntalaisten lupametsästykseen. Esimerkiksi ajavalla koiralla, ansoilla ja koira-valjakkoja hyväksi käyttävä metsästys on kielletty kaikilla Ylä-Lapin lupa-alueilla. Lisäksi voidaan asettaa lupaehtoja (esimerkiksi yhteydenottovelvollisuus paliskuntien yhteyshenkilöihin), joilla pyritään tehostamaan lupametsästäjien neuvontaa poronhoitoon liittyvissäasioissa.

Metsähallitus voi myöntää lupia koiran koulutukseen valtionmaalle.

Metsähallitus voi perustaa tarvittaessa alueelle riistakantojen arvioimiseksi riistalaskenta-alueita. Riistanhoitoyhdistykset voivat perustaa ja merkitä maastoon riistakolmioita Metsähallituksen kanssa erikseen sovittaviin paikkoihin.

Hirvikantojen hoitamiseksi nuolukivien sijoittaminen on mahdollista Paistunturin alueella. Puronvarsien pajukoiden vesominen on sallittu Metsähallituksen osoituksen mukaan hirven ravintotilanteen parantamiseksi.

Metsähallitus pitää pienpetopyyntiä (kettu, minkki) luonnonsuojelullisista ja riistanhoidollisista syistä tärkeänä. Se osallistuu soveltuvin osin mahdolisiin pienpetoprojekteihin – kuten esimerkiksi ketunmetsästykseen naalialueella – sekä ohjaamalla varoja riistanhoitotyöhön (mm. hankkimalla pyyntiväliteitä).

10.5 Seuranta

Metsähallitus seuraa alueen riistakantojen kehitystä Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmassa (Sandström ym. 2000) sekä Metsähallituksen ympäristö- ja laatuojarestelmässä sovituin mittarein. Näitä ovat vuotuiset lupakiintiöt ja saalistilastot, riistalaskennan tulokset sekä Inarin ja Utsjoen riistanhoitojhdistysten arviot. Seurantaa tehdään yhteistyössä mm. em. riistanhoitojhdistysten, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen, paliskuntien sekä Metsähallituksen henkilökunnan kanssa.

11 Maastoliikenne ja muu liikkuminen

Jokamiehenoikeudet ovat voimassa erämaa-alueella. Niiden perusteella kaikilla on oikeus liikkua omin voimin ilman aika- tai aluerajoituksia. Myös lyhytkestoinen (korkeintaan 3 vrk) leiriityminen kuuluu jokamiehenoikeuksiin. Metsähallituksen tupien käyttö ei kuulu jokamiehenoikeuksiin, vaan niiden käyttösäännöistä Metsähallituksella on oikeus päättää erikseen. Luvussa 7 **Luonnonvirkistyskäyttö ja luontomatkailu** on kerrottu autiotupien käytön säännöt.

Kulkuyhteyksiä ja liikkumista ohjaavia säädöksiä löytyy ainakin erämaalaista (62/1991), luonnonsuojelulaista (1096/1996), vesilaista (264/1961), laista yksityisistä teistä (358/1962), kiinteistöjen muodostamislaista (554/1995), maastoliikennelaista (1710/1995) ja ilmailulaista (281/1995) sekä niihin liittyviin asetuksiin.

11.1 Tiestö ja reitistö

11.1.1 Nykytila

Erämaalain (62/1991) 5. §:n mukaan ”erämaa-alueille ei saa rakentaa pysyviä teitä”. Säädös turvaa erämaalain päättarkoitukseen, alueen erämaaluonteen säilyttämisen. **Pysyvällä tiellä** tarkoittaa kaikkina vuodenaikeina ajokelpoista tietä.

Erämaalain yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan teiden rakentamisesta lisäksi: ”Teiden rakentamiskielto ei koskisi pykälän 3 momentin mukaan tien rakentamista silloin, kun erämaa-alueen rajojen sisäpuolella olevalla yksityisellä tilalla on lakiin perustuva kulttuuriperintö valtion omistaman maan halki.” Tämän lisäksi kuitenkin todetaan lain yksityiskohtaisissa perusteluissa edelleen: ”Jos alueen erämaaluonne kärsisi siitä, että tällaiseen oikeuteen perustuva tie rakennettaisiin, valtioneuvosto voisi ehdotetun lain 8 §:n nojalla määrätyn edellytyksin antaa luvan tietä varten perustetun rasite- tai käyttöoikeuden lunastamiseen.”

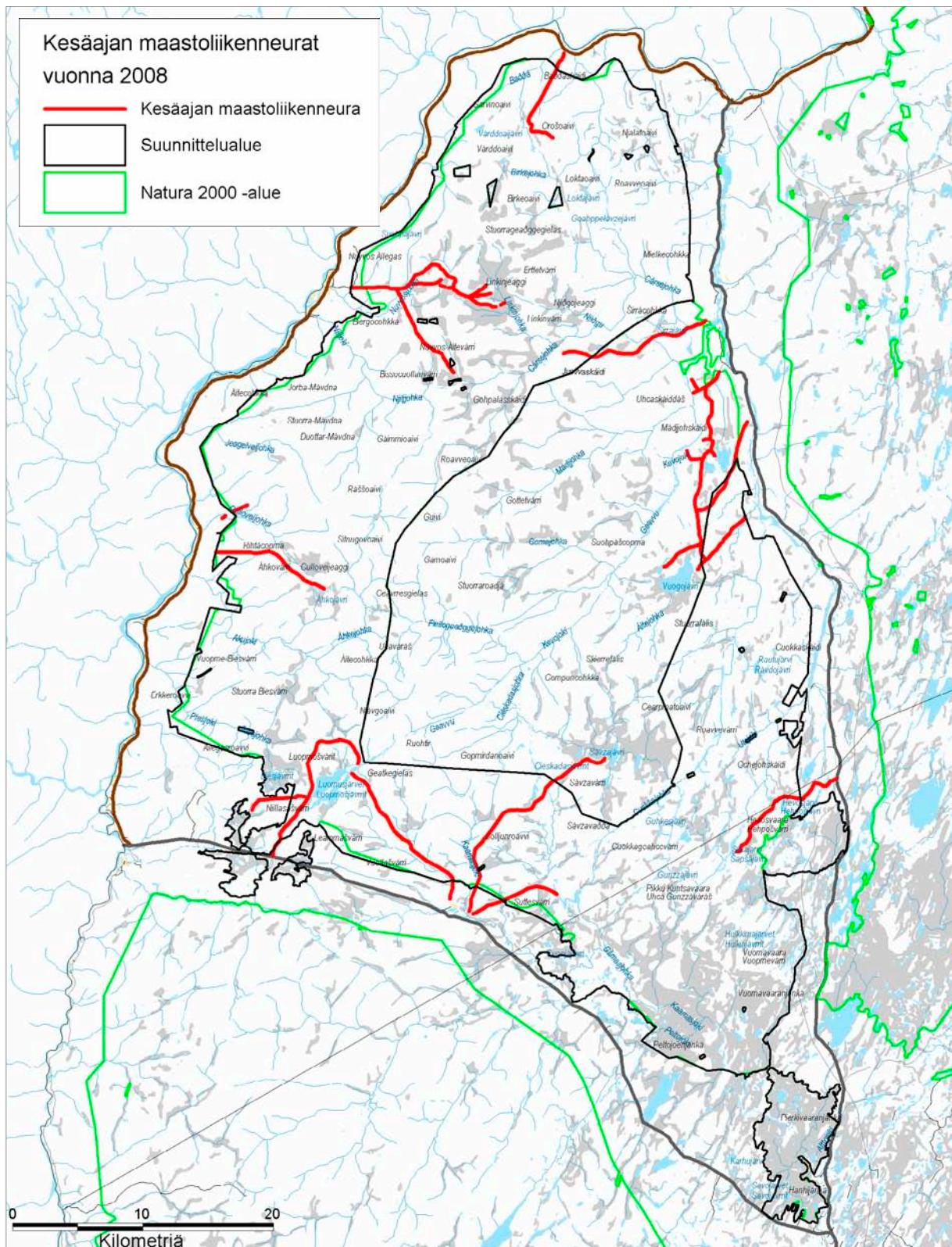
Useimille erämaan sisällä oleville yksityistiloille on kulttuuriperintöä rasitteena tai tieoikeutena. Aikaisemmin näitä on perustettu ns. **polkurasitteina**, joita ei ole aina yksilöity; toisin sanoen maanmittaustoimituksessa on saatettu vahvistaa rasitteiden olemassaolo, mutta polkujen sijaintia ei ole merkitty kartolle. Voimassa olevan kiinteistömuodostamislain (554/1995) mukaan kulttuuriteys järjestetään nykyisin yksityisistä teistä annetun lain (358/1962) mukaisena tieoikeutena.

Paistunturin erämaa-alue on tietön. Etelässä erämaa-alueen raja kulkee Kaamanen–Karigasniemien pohjoispuolella, ja länessä sekä pohjoisessa Karigasniemi–Utsjoki-tien itä- ja eteläpuolella; idässä raja kulkee 4-tien länsipuolella.

Utsjoen erämaa-alueille on muodostunut vakiintuneita maastouria ennen maastoliikennelain (1710/1995) voimaantuloa. Paistuntunturin erämaa-alueella on muutamia käytössä olevia maastouria. Paikkakuntalaisten kesäaikaisia maastoliikennelupia Utsjoella on myönnetty tietyille kulkuurille (kuva 5). Näiden maastourien alkupäät kulkevat osittain yksityismaiden kautta. Näille osille Metsähallitus ei voi myöntää lupia. Inarissa kesäaikaisia maastoliikennelupauria ei ole.

Erämaassa ja soidensuojelualueilla ei ole maastoliikennelain mukaisia moottorikelkkailureittejä. Alueen kaakkoiskulmassa, Inarin kunnan puolella, kulkee yksi moottorikelkkaura erämaa-alueella vajaan 10 km:n verran sekä Kielajoen harjalueen kautta. Yksi moottorikelkkailu-ura sijaitsee

Hanhijängän–Piekivaaranjängän reunalla kulkien noin 10 km:n matkan soidensuoalueella (kuva 3, s. 63).

Kuva 5. Paistunturin erämaa-alueen kesäaikaiset maastralikenneurat vuonna 2008. © Metsähallitus 2008, © Genimap Oy, Lupa L5293, © Suomen ympäristökeskus 2008.

11.1.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Paistunturin erämaahan tai soidensuojelualueille ei rakenneta uusia teitä eikä maastouria.

Olemassa olevat Metsähallituksen moottorikelkkailu-urat voidaan perustaa virallisesti moottorikelkkailureitiksi.

Pohjois-Lapin maakuntakaavassa on mainittu moottorikelkkareitin yhteystarve välille Karigasniemi–Utsjoki. Reitin linjausvaihtoehtoissa ovat olleet esillä tunturiylänkö ja jokilaakso. Reittiin liittyy ristiriitoja. Tässä vaiheessa ei ole selvitetty tarpeeksi reitin vaikutuksia poronhoitoon ja luonnonoloihin, joten yhteystarvetta ei ole voitu osoittaa maakuntakaavassa. Kaavassa ei oteta myöskään kielteistä kantaa reitin tarpeeseen. Reitille tulisi tehdä ensin tarveselvitys, sitten yleisuunnitelma vaihtoehtoisine linjauksineen sekä valitulle linjalle reittisuunnitelma ja -toimitus.

Mikäli edellä mainittu moottorikelkkareitti nähdään tarpeelliseksi sekä vaadittavat selvitykset ja suunnitelmat tehdään, se voidaan linjata siten, että se kulkee myös erämaa-alueen syrjävyöhykkeen kautta.

Tarveharkinnan jälkeen resurssien sallissaan Metsähallitus voi kunnostaa Luomusjärvelle kulkevan maastouran.

11.2 Maastoliikenne

11.2.1 Nykytila

Erämaalaissa (62/1991) ei ole maastoliikennettä koskevia säädöksiä. Maastoliikennettä ohjataan maastoliikennelain (1710/1995), joka säätää kulkemisesta moottorikelkkareiteillä, maastossa ja jääpeitteisellä vesialueella, teiden ulkopuolella. Maastoliikenne ei ole jokamiehenoikeutta, vaan maastossa ajamiseen tarvitaan joitakin poikkeuksia (esimerkiksi poronhoitajat ja viranomaiset) lukuun ottamatta maanomistajan lupa (4 §). Luvista päättää maanomistaja, jota valtionmailla Paisutunturin erämaa-alueella edustaa Metsähallitus. Maastoliikennelain tarkoituksesta on

ehkäistä haittoja, joita luonnolle tai muulle ympäristölle, luontaiselinkeinoille, yleiselle virkistyskäytölle tai muulle yleiselle edulle taikka yksityiselle edulle aiheutuu moottorikäyttöisten ajoneuvojen käyttämisestä maastossa ja moottorikelkkailureitillä, sekä edistää liikenneturvallisuutta.

Moottorikelkkailureitit ovat tieliikennelain (267/1981) 2. §:ssä määritetyjä teitä, joilla on ”yleinen oikeus ajaa moottorikelkalla maastosta merkitsemällä erotetulla reitillä lumipeitteen aikaan”. Maastoliikennelain 13. §:n mukaan

erämaa-alueelle voidaan perustaa moottorikelkkailureitti päättämällä siitä alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Moottorikelkkailureitin perustamisesta ja lakkauttamisesta luonnon-suojelulaissa (71/23) [nyk. 1096/1996] tarkoitettulla valtiossa kuuluvalla suojualueella päättää alueen hallinnan mukaan Metsähallitus tai Metsäntutkimuslaitos.

Myös utsjokelaiset ja inarilaiset tarvitsevat maastoliikenneluvan liikkumaan oman kuntansa alueella, mutta se on heille maksuton. Paikkakuntalaisten maksuton maastoliikennoikeus perustuu lakiin Metsähallituksesta (1378/2004). Lain 15. §:n mukaan maksuttomiin palveluihin kuuluu muun muassa ”paikallisen väestön oikeus käyttää Metsähallituksen hallinnassa olevaa aluetta

maastoliikennelain (670/1991) [nyk. 1710/1995] mukaisesti maastoliikenteeseen.” Lisäksi eduskunta edellyttää maastoliikennelakiin liittyvässä lausumassaan hallituksen huolehtivan siitä, että Metsähallitus tai muu valtion viranomainen myöntää Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnissa pysyvästi asuville pitkääikaisia alueellisia lupia moottorikelkan käyttöön valtionmailla edellyttäen, että luvista ei aiheudu maastoliikennelain 5. §:ssä tarkoitettua vahinkoa.

Metsähallitus myöntää paikkakuntalaisille maksuttomia maastoliikennelupia. Kuva Pirjo Seurujärvi.

Maastoliikennelain (1710/1995) 4. §:ssä säädetään oikeudesta liikkua maastossa. Poronhoitotöissä on sallittu moottorikäytöisillä ajoneuvoilla ja moottoriveneellä liikkuminen sekä helikopterin ja lentokoneen käyttö. Metsähallituksen myöntämät paliskunnan ulkopuolisten pororenkien maastoliikenneluvat ovat maksuttomia. Metsähallituksen työtehtävissä liikuttaessa ei tarvita maastoliikennelupaa. Samoin poliisin, tullilaitoksen ja Rajavartiolaitoksen virkatehtäviin, sairaankuljetukseen, palo- ja pelastustoimen tehtäviin sekä muihin välittämättömiin virkatehtäviin ei tarvita maastoliikennelupaa. Energia- tai tietoliikennelaitteiden huoltotöihin ja liikkumiseen ei tarvita lupaa. Myöskään vaikeasti liikuntavammainen henkilö ja hänen saattajansa eivät tarvitse maastossa liikkumiseen maanomistajan lupaa (4 §, 2 mom. kohta 7). Maastoliikennelain 28. §:n mukaan alueellinen ympäristökeskus [nyk. elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus] voi hakemuksesta myöntää henkilölle, jonka liikuntakyky on iän, vamman tai sairauden vuoksi rajoittunut, luvan poiketa 4. tai 8. §:ssä säädetystä kiellosta tai rajoituksesta.

Eri liikennemuotojen suhde erämaalain (62/1991) tavoitteisiin on osin ristiriitainen. Moottorikelkan, mönkijän, maastomoottoripyörän, moottoriveneen ja lentokoneen käyttö on nykyisin

olennainen osa luontaiselinkeinojen harjoittamista. Poronhoidolle moottorikelkka on tärkeä työväline. Virkistysmoottorikelkkailusta voi aiheutua poronhoidolle myös haittaa ja vahinkoa. Varomaton moottorikelkkailu voi hajottaa porotokkia ja juoksuttaa poroja. Porotokkien hajoaminen aiheuttaa puolestaan poronhoitajille lisäkustannuksia.

Kalastus, metsästys ja keräily tukeutuvat myös moottorikelkalla, maastoautolla, mönkijällä ja maastomoottoripyörällä tapahtuvaan moottoroituun liikkumiseen. Etäisyydet ovat pitkiä, ja saalis on saatava nopeasti tuoreena tien varteen ja edelleen myyntiin.

Toisaalta erämaalain tarkoituksesta on alueen erämaaluonteen säilyttäminen. Erämaaluonne vähenee, mitä enemmän erämaassa on ihmisen aikaansaamia jälkiä ja ääniä. Moottoroitu maasto- ja vesiliikenne keskittyy pääsääntöisesti tietylle kulku-urille (moottorikelkkaurat, jokiväylät, mönkijäurat), ja haitat alueen luonolle ovat pysyneet kohtuullisen vähäisinä. Luonnon kulumisen kannalta haitat ovat lyhytaikaisia, ajoittaisia ja keskittyvät rajatuille alueille – suurimman osan erämaasta pysyessä erämaisenä. Nämä tekijät vähentävät alueen erämaisuutta. Moottorikelkan jälki pehmeällä lumella houkuttelee poroja jäljelle, ja näin kelkkailija saattaa tietämättömyyttään aiheuttaa paimennuksessa olevan porotakan hajoamisen. Mutta toisaalta moottorikelkan jälki pehmeällä lumella helpottaa hiihtäen liikkuvia.

Lapin ympäristökeskus voi maastoliikennelain perusteella erityisestä syystä asettaa kelkkailuksiellon tietylle alueelle tai ajankohdalle. Erityinen syy voi olla esimerkiksi uhanalaisen eläimen pesän ympäristö pesimääikana tai poronhoidosta aiheutuva tarve. Luonnonsuojelullisia perusteita erillisille kieltoalueille ja -ajoille ei erämaassa nykyisellään ole.

11.2.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Metsähallitus myöntää maastoliikennelupia erämaa-alueelle ja soidensuojelualueille voimassa olevien lupien myöntämisperiaatteiden ja -ohjeiden mukaisesti.

Lumipeitteiselle ajalle

- kuntalaisille myönnetään maastoliikennelupia koko asuinalueen alueelle (ei kansallis- eikä luonnonpuistoihin) useammaksi vuodeksi kerrallaan
- ulkopaikkakuntalaisten moottorikelkkailu ohjataan Metsähallituksen ylläpitämille moottorikelkkaurille, mutta uralta poikkeaminen on kielletty muualla kuin jäätipeitteisellä alueella
- Metsähallitus voi myöntää voimassa olevien lupien myöntämisperiaatteiden ja -ohjeiden mukaisesti perusteltuun tarpeeseen lupia ulkopaikkakuntalaissille moottorikelkkaurien ulkopuolelle
- luontomatkailun tarpeisiin voidaan myötää kertaluontoisia lupia ohjelmapalveluretkien (esimerkiksi opastetut hiihtovaellukset ja koiravaljakkoretket) huoltoa varten; koiravaljakko-yritysten yritystoiminta ohjataan moottorikelkkaurille tai muille paliskuntien kanssa erikseen sovitulle alueelle
- Moottorikelkkasafaritoiminta ohjataan pääasiassa merkitylle moottorikelkkaurille. Kertaluontoisia lupia opastetuille moottorikelkkasafareille merkityjen virallisten moottorikelkkaurien ja -reittiin ulkopuolelle voidaan myöntää voimassa olevien lupien myöntämisperiaatteiden ja -ohjeiden mukaisesti. Mikäli safaritoiminta on toistuvaa, pyytää Metsähallitus paliskunnalta lausunnon käytettävistä kulku-urista. Safaritoiminta pidetään pienimuotoisena Paistunturin erämaa-alueella.

Kesääikaisia maastoliikennelupia

- paikkakuntalaisille myönnetään maastoliikennelupia erämaa-alueelle ja soidensuojelualueille entisen käytännön mukaan – eli Utsjoella Metsähallitus myöntää paikkakuntalaisille kesääikaisia maastoliikennelupia erämaa-alueelle kuvaan 5 merkitylle vakiintuneille kulkurille; erityisistä painavista syistä (esimerkiksi hirvenruhon poiskuljettaminen) lupia voidaan myöntää myös kartalle merkityjen urien ulkopuolelle Metsähallituksen voimassa olevien lupien myöntämisperiaatteiden ja -ohjeiden mukaisesti
- ulkopaikkakuntalaisille Metsähallitus ei pääsääntöisesti myönnä kesääikaisia maastoliikenne-lupia; kuitenkin perusteltuun tarpeeseen kesääikaisia maastoliikennelupia voidaan myöntää Metsähallituksen voimassa olevien lupien myöntämisperiaatteiden ja -ohjeiden mukaisesti
- virkistyskäyttäjille tai matkailun yritystoimintaan ei myönnetä kesääikaisia maastoliikenne-lupia
- hevosilla mahdollisesti tapahtuvaan ohjelmapalvelurytystoimintaan myönnetään kulkulupia pääsääntöisesti vain vakiintuneille kulkurille (kuva 5), joille paikkakuntalaisille myönnetään kesääikaisia maastoliikennelupia.

Muut tavoitteet ja toimenpiteet

Luomusjärvellä sijaitsevien rakennusten mahdolliset huoltotoimet (oltava maastoliikennelupa) on suoritettava talvella, sillä kesääikainen maastoliikenneura loppuu Luomusjärven päähän.

Metsähallitus voi myöntää harkinnan mukaan erityisin perustein myös muita maastoliikennelupia erämaa-alueelle soveltuvaan tarkoitukseen.

11.2.3 Seuranta

Metsähallitus seuraa erämaa-alueen maastoliikennettä Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmassa (Sandström ym. 2000) sovituin mittarein. Näistä alueelle soveltuivia mittareita ovat urien ja reittien määrien seuranta sekä lupatilastojen ylläpitäminen.

11.3 Ilmailu

11.3.1 Nykytila

Erämaalaissa (62/1991) ei ole ilmailua koskevia säädöksiä, vaan ne löytyvät ilmailulaista (281/1995). Ilma-alusten noususta ja laskeutumisesta säädetään muun muassa seuraavaa:

Ilma-aluksen lentoontähtöön ja laskuun saa ilmailulaitoksen antamien määräysten mukaisesti tilapäisesti käyttää avointa vesialuetta sekä alueen omistajan tai haltijan suostumuksella muuta maa- tai vesialuetta, vaikka aluetta ei ole sellaiseen tarkoitukseen erityisesti järjestetty.

Metsähallituksessa tätä on tulkittu siten, että lentokoneet voivat laskeutua erämaan järville ja nousta niiltä ilman Metsähallituksen lupaa, kun kyseessä ei ole säännöllinen reittiiliikenne. Sen sijaan helikopterin laskeutuminen maalle on luvanvaraista eräin poikkeuksin (pelastus- ja virkatoimet sekä porotalouden ja luontaiselinkeinojen tarpeet).

Paistunturin alueella on hyvin vähän lentotoimintaa.

11.3.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Metsähallitus voi myöntää tarvittaessa helikoptereille laskeutumislupia luontomatkailun tarpeisiin kuultuaan alueen paliskuntaa. Lupa edellyttää erillistä sopimusta, jossa sovitaan yksilöityjen laskeutumispalikojen lisäksi mm. jätehuoltoasioista. Laskeutumisrajoitukset eivät koske pelastus- ja virkatoimia, hätätilanetta, pakkolaskua tai muita em. tilanteisiin rinnastettavia tapauksia. Poraloutta ja luontaiselinkeinoja koskevia kuljetuksia laskeutumisrajoitukset eivät myöskään koske.

11.4 Vesiliikenne

Erämaalaki (62/1991) ei sisällä säädöksiä vesialueiden kulkuyhteyksistä eikä vesillä liikkumisen oikeuksista. Nämä säädökset löytyvät vesilaista (264/1961). Vesilain mukaan

Jokaisella on oikeus, välittäen tarpeetonta häiriön aiheuttamista, kulkea vesistössä, missä se on avoinna. Vesistö katsotaan avoimeksi, jos sitä laillisen oikeuden perusteella ei ole suljettu. Mitä edellä on sanottu kulkemisesta vesistössä, koskee vastaavasti kulkemista jällä.

Esitetty vesilain kohta tarkoittaa käytännössä sitä, että vesialueilla liikkuminen esimerkiksi moottoriveneellä ja moottorikelkalla on kaikille vapaata.

Veneenpito valtionmaalla vaatii Metsähallituksen luvan.

12 Muu luonnon käyttö

12.1 Marjastus ja sienestys

12.1.1 Nykytila

Marjojen ja sienten poiminta on Suomessa jokamiehenoikeus. Laki luonnonvaraisten tuotteiden keräämisen rajoittamisesta eräissä tapauksissa (332/1955) antaa maa- ja metsätalousministeriölle mahdollisuuden rajoittaa poimintaa. Lain mukaan

Sellaisilla alueilla Lapin läänissä, joilla metsämarjojen tai muiden niihin verrattavien luonnonvaraisten tuotteiden keräilyllä valtion maalta on paikallisen väestön toimeentulon kannalta huomattava taloudellinen merkitys, voi maatalousministeriö, kun sanotun väestön etu sitä vaatii, päätöksellään kieltaa muita mainitun keräilyn.

Erämaalaki (62/1991) ja soidensuojelulusetus (852/1988) eivät sisällä marjojen ja sienten keräilyä ohjaavia säädöksiä.

Hillan poiminta Paistunturin laajoilta jängiltä on ollut ja on vieläkin monille paikallisille erittäin merkittävä tulonlähde.

12.1.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Metsähallitus ei tee tässä suunnitelmassa esityksiä eikä suosituksia keräilyn ohjauksesta. Keräily on Suomessa jokamiehenoikeus, eikä sitä ole tarvetta Paistunturin alueella rajoittaa.

Hillastutusta varten myönnetään paikallisille maastoliikennelupia tietyille urille. Maastoliikenne-lupia hillastukseen ei myönnetä ulkopaikkakuntalaisille.

12.2 Malminetsintä ja kaivostoiminta

12.2.1 Nykytila

Paistunturin erämaassa ei ole ollut kaivostoimintaa. Etsintätyötä on tehty alueella jonkin verran. Erämaa-alueella ei ole vuonna 2007 voimassa olevia valtauksia.

12.2.2 Kaivostoimintaa ohjaavia säädöksiä

Malmien ja muiden kaivoskivenäisten etsintää sekä hyödyntämistä ohjaavat kaivoslaki (503/1965) ja -asetus (663/1965). Muita kaivostoimintaan keskeisesti vaikuttavia säädöksiä ovat ainakin vesilaki (264/1961) ja laki ympäristövaikutusten arviontamenettelystä (468/1994); erämaa-alueilla erämaalaki (62/1991) sekä saamelaisalueella lisäksi laki saamelaiskäräjistä (974/1995) ja YK:n ihmisoikeussopimuksen 27. artikla.

Erämaalaain 6. §:ssä määritään, että ”kaivoslain (503/65) mukaista kaivoshiiriä ei saa määritää erämaa-alueelle, ellei valtioneuvosto ole antanut siihen lupaa”. Lain yksityiskohtaisissa perusteluissa asia on sanottu tarkemmin:

Ehdotetun lain 4 §:ään sisältyvän alueen luovuttamiskiellon tarkoituksesta on estää erämaa-alueiden säilyttämistä uhkaavat toimet. Tämä säännös ei kuitenkaan koske kaivoksen perustamista. Kaivos perustetaan kaivoslaissa säädetystä järjestyksessä, eikä kaivoksen perustaminen edellytä ehdotetun lain 4 §:ssä tarkoitettua käyttöoikeuden luovutusta. Kaivostoiminnan aloittaminen muuttaa aina alueen erämaaluonteen. Tämän vuoksi ehdotetaan, että erämaa-alueilla ei kaivostoimintaa saisi aloittaa ilman valtioneuvoston lupaa. Pykälän mukaan [työvoima- ja elinkeinoministeriö] ei saisi määritää kaivoslain 4 luvussa tarkoitettua kaivoshiiriä erämaa-alueelle, ellei siihen ole saatu valtioneuvoston lupaa.

Kaivoslain mukaisia valtauksia voidaan sitä vastoin tehdä erämaa-alueella. Täten lain 12. §:n säännösten mukainen kullankaivu on erämaa-alueella mahdollista entiseen tapaan, sillä maaperässä olevan kullen kaivuun ja huuhtomiseen riittää valtausoikeus. Samoin malmien, timanttien ja muiden kaivoskivenäisten etsiminen on sallittu kaikille Suomen ja EU:n kansalaisille ja yhtiöille. Kullankaivun haittoja ehkäistään vakuusmaksuilla ja koneellisessa kullenkaivussa lisäksi vesilainsäädännön keinoin.

12.2.3 Metsähallitus ja kaivoslaki

Kaivoslain (503/1965) noudattamista valvoo työ- ja elinkeinoministeriö. Metsähallitus hoitaa käytännössä monia valvontatehtäviä työ- ja elinkeinoministeriön ohjeistamana. Lisäksi kaivoslaki antaa maanhaltijalle tiettyjä oikeuksia, joita Metsähallitus käyttää.

12.2.4 Tavoitteet ja toimenpiteet

Erämaalaain (62/1991) mukaan erämaahan ei saa määritää kaivoshiiriä ilman valtioneuvoston lupaa. Koska laki nostaa päätöksenteko-oikeuden näin korkealle tasolle, ei Metsähallitus tee tässä suunnitelmassa toimenpide-esityksiä.

Työ- ja elinkeinoministeriön tulee neuvotella valtauslupahakemuksista alueen paliskuntien sekä saamelaiskäräjien kanssa (KHO:n päätös 31.3.1999 ja Laki saamelaiskäräjistä 974/1995).

12.3 Maa-ainesten otto

12.3.1 Nykytila

Maa-ainesten ottoa erämaa-alueella säätelee maa-aineslaki (555/1981). Lain tarkoittamia maa-aineiksi ovat kivet, sora, hiekka, savi ja multa. Erämaalaissa (62/1991) ei ole mitään säädöstä maa-ainesten otosta. Paistunturin erämaa-alueella ei ole ollut maa-ainesten ottotoimintaa.

12.3.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Paistunturin erämaa-alueelta ei myydä maa-aineiksi.

12.4 Turpeen otto

12.4.1 Nykytila

Erämaa-alueella kunnostetaan jonkin verran metsästys-, kalastus- ja hillastuskäyttöön rakennettuja turvekammeja.

12.4.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Nille kammien omistajille, jotka ovat tehneet sopimuksen Metsähallituksen kanssa, voidaan antaa lupa pienimuotoiseen turpeen ottoon Metsähallituksen osoituksen mukaan.

12.5 Puoston käyttö

12.5.1 Nykytila

Paistunturin erämaa-alueella on pääasiassa paljakan tunturikankaita, harvapuustoisia tunturi-koivukankaita, niukkapuustoisia tunturikoivukankaita ja soita. Yhtenäistä mäntymetsää ei ole. Tämän vuoksi mahdolliset puunkäytömuodot alueella ovat polttopuu- ja muut tarvepuuhakkut (mm. poroaitatolpat). Porotalouden ja luontaiselinkeinojen tukikohdille otetaan koivua polttopuksi vähäisessä määrin. Alueella on ollut merkittäviä tunturimittarituhuja, jotka vaikuttavat omalta osaltaan polttopuunottomahdolisuuksiaan.

12.5.2 Puoston käyttö ja erämaalaki

Erämaalain (62/1991) mukaan ”erämaa-alueiden metsät säilytetään luonnontilaisina tai niissä harjoitetaan luonnonmukaista metsänhoitoa”. Erämaalain yksityiskohtaisten perustelujen mukaan ”poltto- ja kotitarvepuun ottoa ei ole liioin tarkoitus miltään osin muuttaa nykyisestään”.

12.5.3 Puoston käyttö ja soidensuojelulaki

Soidensuojeluasetuksen (852/1988) 1. §:n mukaan ”soidensuojelualueilla on kielletty turvemalla olevan puiston hakkaaminen”. Kivennäismailla sallittuja ovat jopa metsätaloudelliset hakkuut hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti.

12.5.4 Tavoitteet ja toimenpiteet

Tavoitteena on minimoida puunotto tunturikoivikoista.

Polttopuun- ja muun tarvepuunottolupia voidaan antaa alueen kivennäismaille. Pienimuotoinen poltto- ja muun kotitarvepuunotto on sallittu Metsähallituksen osoituksen mukaan männiköistä ja koivikoista.

Metsähallitus ei ota tuvilleen ja tulipaikolleen puuta suunnittelualueelta, vaan tarvittavat puut tuodaan alueen ulkopuolelta.

Metsähallituksen päätöksellä soidensuojelualueen kivennäismailla ei tehdä metsätaloudellisia hakkuita.

Paistunturin erämaa-alueelle ei myönnetä maapuunottolupia. Tulenteko huollettujen tulipaikkojen ulkopuolella on sallittu käytäen risuja, kuivia oksia ja pieniä juurakoita – ei kuitenkaan alle 0,5 km:n etäisyydellä rakennetusta ja huolletusta tulipaikasta.

Poronhoitajat eivät tarvitse poltto- ja laavupuunottolupaa poronhoitotöissä alueella liikkuessaan (Poronhoitolaki 848/1990).

13 Tutkimus

13.1 Nykytila

Erämaalaki (62/1991) ei aseta erämaa-alueille tutkimuksellisia tavoitteita, jos sellaiseksi ei katsota luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämistä. Metsähallitus ei ole tutkimuslaitos, joten näiden toimintojen järjestäminen on muiden tahojen tehtävä, ja Metsähallituksen rooli on tukea toimillaan alueelle sopivaa tutkimustoimintaa.

Alueen kallioperää on tutkittu jo yli sadan vuoden ajan. Sen geologiset pääpiirteet – kuten granuliittivyöhyke – on tunnettu jo kauan (esim. Jernström 1874, Sederholm 1911). GTK (Geologian tutkimuskeskus) tutki alueen kallioperää systemaattisesti vuosina 1957–1972. Tutkimusten tuloksena on julkaistu 1: 400 000 -mittakaavainen kallioperäkartta (Meriläinen 1965) sekä Pohjoiskalottiprojektin kartat (Pohjoiskalottiprojekti 1987 & 1988) ja Suomen geologinen kartta (Korsman ym. 1997). Viime vuosina myös GTK:n geofysikaiset matalalennot ovat ulottuneet alueelle (Johansson & Perttunen 2006).

Erämaa-alueen tuntumassa Kevojärven rannalla sijaitsee Turun yliopiston Lapin tutkimuslaitos Kevo. Siellä tutkitaan subarktisen alueen luontoa sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Metsähallitus osallistuu tutkimuksiin ja tukee mahdollisuksien mukaan Kevon tutkimusaseman toimintaa.

Hibeco (Human Interactions with Mountain Birch Forest Ecosystems) on kansainvälinen tutkimushanke, jossa tutkitaan ihmisen vaikutusta pohjoisessa tunturikoivuvyöhykkeessä. Hanke liittyy kestävän ympäristönkäytön ohjelmaan, ja siinä tutkitaan sekä tunturikoivikon tuottavuuteen vaikuttavia tekijöitä että kasvinsyöjien vaikutuksia.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos on tutkinut laidunnuksen vaikutuksia jälkikäiköihin. Alueella on inventoitu talvi- ja kesälaidunvaroja sekä tehty uusintainventointeja (Kumpula ym. 1997, 1999, 2004).

Myös Metsäntutkimuslaitos on tutkinut alueen paliskuntien porojen talvilaidunten kuntoa jo pitkään. Viimeisin tutkimus on julkaistu vuonna 2006 (Mattila 2006).

Museovirasto on teettänyt selvityksen Utsjoella sijaitsevista vanhoista asuin- ja kotapaikoista sekä muista mm. poronhoitoon liittyvistä kohteista (Pieski 1992).

13.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Tavoitteena on erämaalain (62/1991) sekä luonnonsuojelun ja kestävän käytön toteutumista edistävän tutkimuskäytön tukeminen.

Metsähallitus voi osallistua tutkimuksiin, ja se tukee tutkimuksia, joissa selvitetään ja seurataan alueen eläimistön ja kasviston esiintymistä, lisääntymistä ja sopeutumista pohjoisiin ympäristöoloihin sekä luontotyyppien luonnontilaan ja siinä tapahtuvia muutoksia.

Metsähallitus osallistuu tutkimuksiin ja tukee tutkimuksia, joissa selvitetään saamelaisten ja alueen muun väestön perinteistä luontotietämystä.

Metsähallitus näkee laiduntutkimukset tärkeiksi sekä esittää niiden jatkamista ja edelleen kehittämistä.

Metsähallitus myöntää tutkimuslupia ja niihin liittyviä maastoliikennelupia ainoastaan hyvin perusteltujen maasto- ja kenttätöiden suorittamiseen. Kaikkien luonnontilaan vaikuttavien tutkimusten maastotöiden ja aineiston keruun suorittamisen edellytyksenä on kirjallinen tutkimussuunnitelma, josta kävät ilmi mm. tutkimuksen aikataulu ja tavoitteet, tutkimuskohteet ja kerätävä aineisto sekä arvio tutkimuksen ympäristövaikutuksista. Hakijana tulee olla tutkimuslaitos, tai hakemukseen on liitetävä tutkimusalaa edustavan tutkimuslaitoksen tai yliopiston laitoksen lausunto hankkeen tieteellisistä perusteista. Muinaisjäännösten tutkimus edellyttää aina myös Museoviraston lupaa.

14 Toimenpidesuunnitelmat

Luomusjärven alueelta on laadittu erillissuunnitelma. Siinä esitetään eri vaihtoehtoja kulkuyhteydestä Luomusjärvelle. Toteutetaan vaihtoehto 3) – eli uutta tietä ei rakenneta ja harjua seuraava maastoura pysyy käytössä. Olemassa olevaa uraa voidaan kunnostaa (ks. luku 11.1 **Tiestö ja reitistö**; 11.1.2 **Tavoitteet ja toimenpiteet**). Mahdollisesta uran kunnostuksesta laaditaan toimenpidesuunnitelma.

15 Suunnittelualueen ulkopuolinens maankäyttö

Paistunturin erämaa-alueen sisällä sijaitseva Kevo on Suomen suurin luonnonpuisto, pinta-alaltaan noin 70 000 ha. Puisto on perustettu vuonna 1956, ja sitä on laajennettu vuonna 1981. Puistossa on voimassa oleva runkosuunnitelma vuodelta 1991 (Metsähallitus 1991). Puiston järjestyssääntö on annettu vuonna 1994. Runkosuunnitelman mukaan puiston hoidon tavoitteena on säilyttää alueen luonnontilaisuus ja erämaisuus. Erityistä huomiota kiinnitetään myös paikallisten ihmisten luontaiselinkeinojen harjoittamisedellytyksiin sekä tutkimusmahdolisuksien turvaamiseen. Lisäksi Kevojoen rotkolaakson monien arvokkaiden luonnonmuodostumien, harvinaisten kasvien esiintymien sekä eläinten pesäpaikkojen häiriötön säilyminen turvataan.

Tähän suunnitelmaan sisältyvien soidensuojelualueiden lisäksi Paistunturin erämaa-alueen ja valtateiden välissä on suojametsiä sekä alueen kaakkoiskulmassa Hanhijängän–Pierkivaaran-jängän soidensuojelualueen ympärillä suojametsääalueen talousmetsiä.

HALLINTO JA TOTEUTUKSEN YMPÄRISTÖVAIKUTUKSET

16 Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus

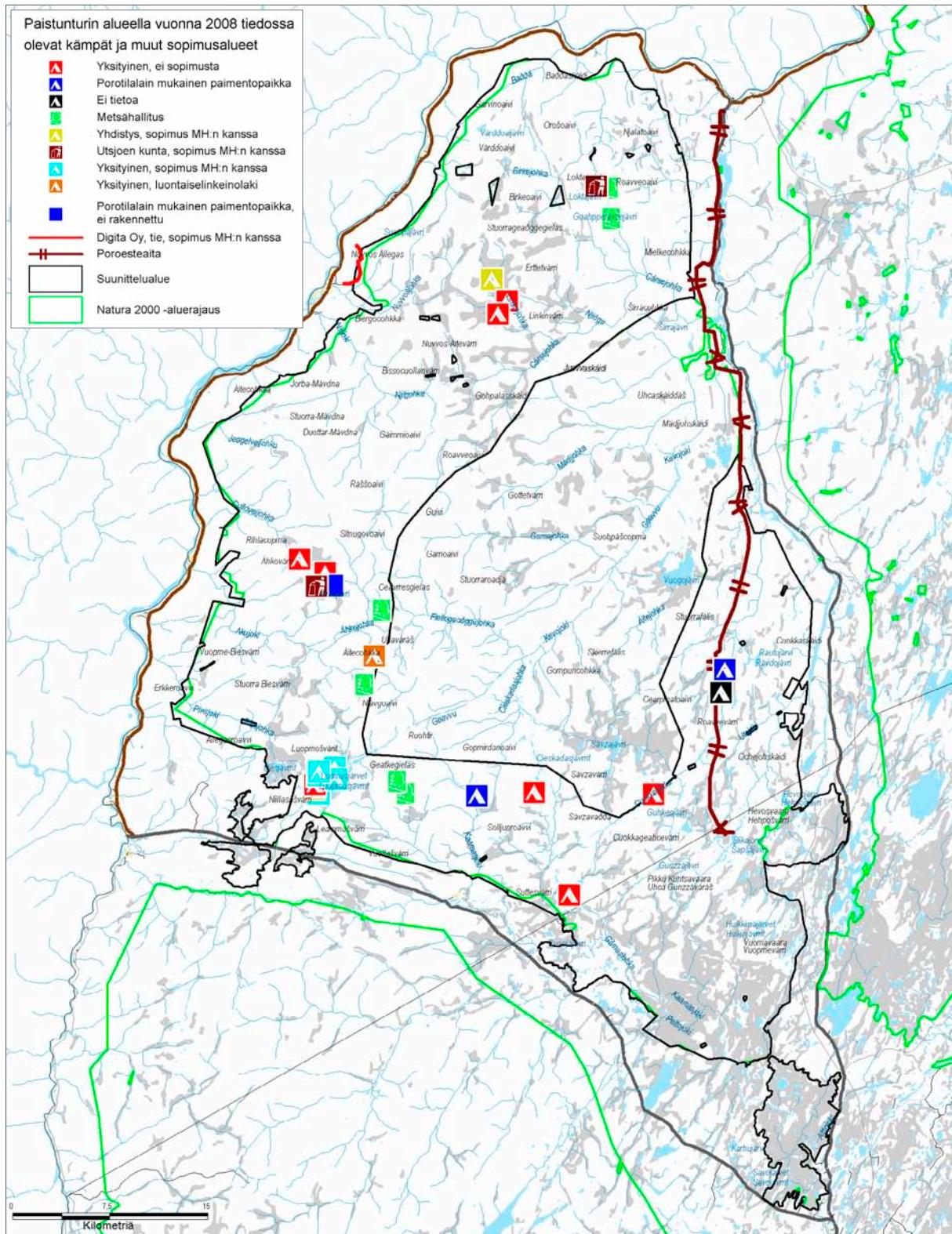
16.1 Nykytila

Paistunturin erämaassa ei ole nykyisin ympärvuotista asutusta. Erämaa-alueen sisällä on yksityis-maita noin 400 ha ja yksityisvesiä 100 ha. Erämaa-alueen sisällä olevat yksityismaat eivät kuulu erämaa-alueeseen eivätkä Natura 2000 -suojelualueverkostoon. Osa erämaa-alueen yksityismaista on rakennettuja, ja useimmittele erämaan sisällä oleville yksityistiloille on kulkuoikeus (polku-rasite) valtionmaalla.

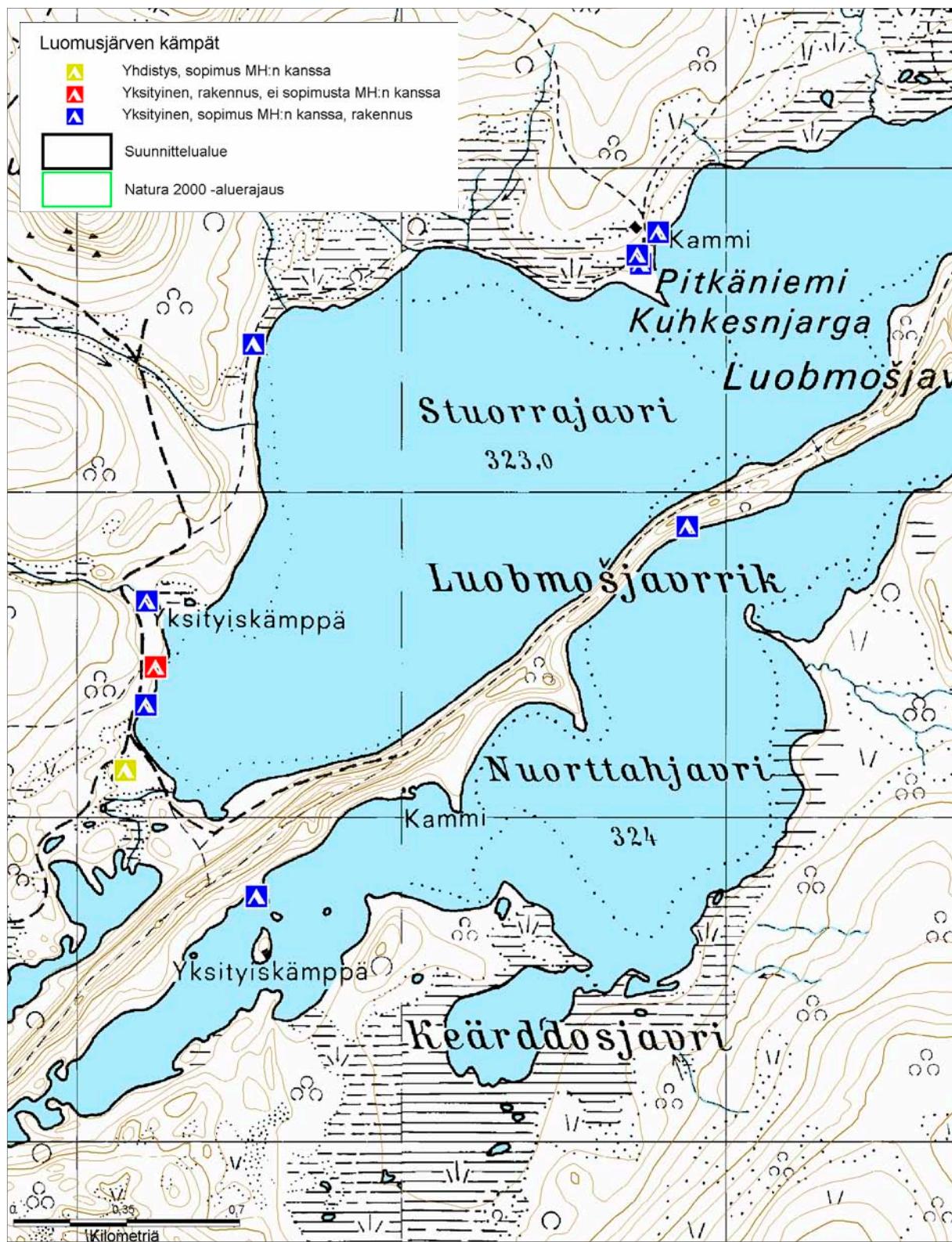
Paistunturin erämaa-alueella on 14 vuokra-aluetta tai sellaista muuta aluetta, jonka käyttö-oikeuden valtio on luovuttanut (tilanne 21.5.2008) (taulukko 5, kuvat 6a–6b). Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) 62. §:n perusteella myönnettyjä kalastus-, metsästyks- ja marjastustukikohtia on yksi. Alueella on useita vanhoja kalastuksen, metsästyksen ja hillastuk-ten tukikohtia, joista osalle Metsähallitus on tehnyt käyttöoikeussopimuksen. Paistunturin paliskunnalla on erämaa-alueella kolme porotilalain (590/1969) mukaista aluetta (kuva 6a). Utsjoen kunta ylläpitää tunturialueen jätehuoltopisteitä Paistunturin alueella kahdessa kohteessa, Áhko-jávrilla ja Goahppelasjávrilla. Metsähallitus on luovuttanut näihin käyttöoikeuden. Jätehuolto-pisteet palvelevat porotalouden, metsästyksen ja kalastuksen tarpeita.

Perinteisesti riekonpyynnin ja hillastuksen tukikohtina on käytetty turvekammeja. Kuva Matti Mela.

Kuva 6a. Paistunturin erämaa-alueen tukikohdat, käyttöoikeus- ja vuokrasopimusalueet sekä tiedossa olevat sopimuksettomat rakennukset (tilanne 21.5.2008). © Metsähallitus 2008, © Genimap Oy, Lupa L5293, © Suomen ympäristökeskus 2008.

Kuva 6b. Luomusjärven alueella sijaitsevat tukikohdat, käyttöoikeussopimusalueet sekä tiedossa olevat sopimuksettomat rakennukset (tilanne 21.5.2008). © Metsähallitus 2008, © Genimap Oy, Lupa L5293, © Suomen ympäristökeskus 2008.

Taulukko 5. Paistunturin alueen voimassa olevat käyttöoikeus- ja vuokrasopimukset sekä paliskuntien porotilalain (590/1969, kumottu porotalouslaililla 161/1990) mukaiset paimentopaikat (tilanne 23.1.2008). Päättty = vuokra-aika päättyy. * = ennen erämaalakia tehty sopimus; erämaalain siirtymäsäännösten mukainen. LUL** = porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) mukainen sopimus. *** = kämppä ja puucee rakennettu.

Paikka	Käyttötarkoitus	Haltija	Päättty
Luomusjärvi	kalastus- ja poropaimennustukikohta*	yksityinen	31.12.2012
Luomusjärvi	sääsuojan sijoituspaikka	Karigasniemen kyläyhdistys ry	31.12.2009
Luomusjärvi	kalastustukikohta	yksityinen	31.12.2010
Luomusjärvi	kalastustukikohta	yksityinen	31.12.2010
Luomusjärvi	kalastustukikohta	yksityinen	31.12.2010
Luomusjärvi	kalastustukikohta	yksityinen	31.12.2010
Luomusjärvi	kalastustukikohta	yksityinen	31.12.2010
Luomusjärvi	kalastustukikohta	yksityinen	31.12.2010
Ahkojärvi	tunturialueiden jättehuoltopaikka	Utsjoen kunta	31.12.2009
Kuoppilasjärvi	tunturialueiden jättehuoltopaikka	Utsjoen kunta	31.12.2009
Linkinjeäggi	turvekota (sääsuoja)	Outakosken maaseutuseura ry	31.12.2013
Kuruhtsohkkka	metsästys- ja marjastuskammi (LUL**)	yksityinen	toistaiseksi
Kalgujoki–Siikajärvi	paliskuntien väl. esteaita, 39+9,55 km	Kaldoaivin paliskunta	31.12.2012
Akujärvi	paimentopaikka, ei rakennettu	Paistunturin paliskunta	porotilalaki
Kaamasjoen latva	paimentopaikka, taukotupa, jalasmökki	Paistunturin paliskunta	porotilalaki
Alimm. Tsuoggajärvi	paimentopaikka***	Kaldoaivin paliskunta	porotilalaki
Nuvvus-Ailiga	radiomastolle johtava tie, leveys 10 m	Digit Oy	

16.2 Käyttöoikeuksien luovuttaminen erämaa-alueiltta

Valtionmaan ja sen käyttöoikeuksien luovuttamisesta on säädetty erämaalain (62/1991) 4. §:n 1. momentissa. Siinä sanotaan: ”Erämaa-alueeseen kuuluvaa valtion omistamaa maa-aluetta tai siihen kohdistuvaa käyttöoikeutta ei saa luovuttaa eikä antaa vuokralle ilman valtioneuvoston lupaa.” 2. momentissa todetaan poikkeukset pääsääntöön:

Lupaa ei kuitenkaan tarvita käyttöoikeuden luovuttamiseen porotalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin 7 §:ssä mainitun hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti eikä alueen luovuttamiseen sellaista hanketta varten, joka on tarpeen puolustusvalmiuden tai rajavartiolaitoksen toiminnan kannalta.

Pykälän 3. momentti sanoo, että ”maa-alueen tai siihen kohdistuvan käyttöoikeuden luovuttamiseen ja vuokraamiseen sovelletaan muutoin, mitä oikeudesta luovuttaa valtion maaomaisuutta ja tuloa tuottavia oikeuksia annetussa laissa (687/78) säädetään”.

Erämaalain yksityiskohtaiset perustelut selvittävät edelleen asiaa. Luovuttamiskiellon tarkoituksesta on turvata erämaan säilyminen erämaana. Säännös ei kuitenkaan ole ehdoton. Valtioneuvosto voi luovuttaa käyttöoikeuden, jos suunnitellulla hankkeella on yleisen edun kannalta huomattava merkitys. Perusteluissa todetaan myös, että säännös ei koske vesialueiden käyttöoikeuksia.

Maa-alueeseen kohdistuva käyttöoikeuden luovuttaminen tarkoittaa maanvuokrasopimukseen rinnastettavaa sopimusta. Kalastus-, metsästys-, yrityjä- tai moottorikelkkalupien myynti ei ole erämaalain 4. §:n mukaista käyttöoikeuden luovuttamista.

Erämaalain voimaantulo- ja siirtymäsäännöksissä on myös käyttöoikeuksiin liittyviä säädöksiä. Niissä todetaan:

Erämaa-alueisiin tämän lain voimaantullessa kohdistuvat rasiteoikeudet ja niihin rinnastettavat käyttöoikeudet sekä vuokrasopimukset jäävät edelleen voimaan. Metsähallitus voi jatkaa sopimukseen perustuvien oikeuksien voimassaoloaikaa vahvistetun hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti.

Erämaalain 8. §:n mukaan Metsähallitus voi hakea valtioneuvostolta lupaa yksityistä tietä varten perustetun rasiteoikeuden tai käyttöoikeuden lunastamiseen, mikäli erämaa-alueella laitetaan vireille pysyvän tien rakentamista koskeva hanke (ks. luku 11.1 **Tiestö ja reitistö**). Mikäli käyttö- tai rasiteoikeuden lunastamisen vuoksi ei voida järjestää tyydyttävä kulkuyhteyttä ja omistajalle aiheutuu huomattavaa haittaa, valtio on velvollinen omistajan vaatimuksesta lunastamaan alueen.

16.3 Käyttöoikeuksien luovuttaminen soidensuojelualueilta

Soidensuojelualueella on kielletty rakennusten, teiden ja rakennelmien rakentaminen (soidensuojeluasetus 852/1988, 1 §).

Asetuksen mukaisesti soidensuojelualueella on 1. §:n säännösten estämättä sallittu mm.

1) sellaisten rakennusten, rakennelmien ja polkujen rakentaminen ja kunnossapito, jotka ovat tarpeen yleisön opastamista, tutkimustoimintaa ja luonnonharrastusta varten; 2) metsästys – –; 3) kalastus; – – 7) toimenpiteet alueella olevien rakennusten, teiden, rakennelmien sekä sähkö- ja puhelinlinjojen kunnossapitämiseksi; 8) poronhoito ja sen edellyttämät toimenpiteet – – 10) toimenpiteet, jotka ovat tarpeen uittoa, palovartiolainta, pelastuspalvelua, valtakunnan rajojen vartiolainta ja valvontaa sekä kartitus- ja maanmittaustöitä varten ja – – 12) muut toimenpiteet, jotka ovat tarpeellisia soidensuojelualueen tarkoituksenmukaisen hoidon ja käytön kannalta ja jotka ympäristöministeriö on hyväksynyt.

16.4 Maankäyttö- ja rakennuslaki

Maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) 125. §:n mukaan rakentamiselle on oltava rakennuslupa. Hoito- ja käyttösuunnitelma ei suoraan oikeuta rakentamiseen, vaan rakentaminen edellyttää myös maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen luvan (ks. luku 16 **Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus**).

Maankäyttö- ja rakennuslain 72. §:n 1. momentin mukaan meren tai vesistön ranta-alueeseen kuuluvalle rantavyöhykkeelle ei saa rakentaa rakennusta ilman asemakaavaa tai sellaista oikeusvaikutteista yleiskaavaa, jossa on erityisesti määritetty yleiskaavan tai sen osan käyttämisestä rakennusluvan myöntämisen perusteena. Toisin sanoen kun hanke tarvitsee rakennusluvan ja sijaitsee rantavyöhykkeellä tai -alueella, eikä alueella ole sellaista asema- tai yleiskaavaa, jossa hankkeen toteuttaminen on sallittu suoraan rakennuslupamenettelyssä, rakennushankkeen toteuttaminen edellyttää MRL:n 171. §:n 3. momentin nojalla poikkeamispäätöstä alueelliselta ympäristökeskukselta [nyk. elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus]. Tämä koskee myös matkailua palvelevaa rakentamista. Mikäli kyseessä kuitenkin on maankäyttö- ja rakennuslain 72. §:n 3. momentin mm. 1) kohdan mukainen maa- ja metsätalouden tai kalatalouden harjoittamista varten tarpeellinen rakentaminen, ei rakentaminen edellytä ympäristökeskuksen poikkeamispäätöstä.

Em. tapaukset edellyttävät aina tapauskohtaista harkintaa rakennusvalvonnalta, jonka tulee ottaa huomioon erityisesti elinkeinollinen näkökulma.

Jos rakennuslupaa haetaan luonnonsuojelulain (1096/1996) mukaiselle, asetuksella (maankäyttö- ja rakennusasetus 60 §) tarkemmin säädettyvälle luonnonsuojelun kannalta merkittävälle alueelle tai alueelle, joka maakuntakaavassa on varattu virkistys- tai suojoalueeksi, hakemuksesta on pyydettävä alueellisen ympäristökeskuksen [elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus] lausunto.

16.5 Tavoitteet ja toimenpiteet

16.5.1 Voimassa olevat käyttöoikeus- ja vuokrasopimuksset

Metsähallitus jatkaa **voimassa olevia** käyttöoikeus- ja vuokrasopimuksia edellyttäen, että tuki-kohtia käytetään **metsästykseen, kalastukseen ja/tai marjastukseen** liittyen (erämaalain 12 §, voimaantulo- ja siirtymäsäännökset). Käyttöoikeus- ja vuokrasopimuksset tehdään määräajaksi, ja tukikohdat on tarkoitettu ainoastaan oikeuden saajan ja hänen taloutensa omaan käyttöön. Rakennuksilla on oltava kunnan myöntämä rakennuslupa. Soidensuojelualueilla em. tukikohtia ei ole, eikä niitä ole soidensuojeluasetuksen mukaan mahdollista rakentaakaan.

16.5.2 Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain mukaiset käyttöoikeudet

Metsähallitus voi luovuttaa **porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain** (45/2000) mukaisia erityisen etuuden käyttöoikeuksia tukikohdan sijoittamista varten erämaa-alueelle. Edellytyksenä on, että

- 1) Hakijan on täytettävä porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain kriteerit. Metsähallitus pyytää lausunnot Lapin TE-keskukselta.
- 2) Hakijan tulee olla paikkakuntalainen.
- 3) Tukikohdat tulee – mikäli mahdollista ja tarkoituksenmukaista – perustaa jo olemassa olevien rakennusten tai rakennelmien yhteyteen Metsähallituksen osoittamaan paikkaan. Rakennuksen enimmäiskoko on 35 m^2 (huoneistoala), mikä sisältää myös saunan. Lisäksi saa rakentaa erilaisen varastorakennuksen, johon ei tule lämmittääviä tiloja. Varastorakennuksen pinta-ala saa olla enintään 10 m^2 .

Käyttöoikeuksien luovuttamisesta päätettäessä on otettava huomioon erämaan käyttöä ohjaavat säädökset. Käyttöoikeussopimukset tehdään toistaiseksi voimassa oleviksi. Tätä etuutta saa käyttää vain luontaiselinkeinolain edellyttämiin tarkoituksiin. Poratalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (62 §, 4 mom.) perusteella Metsähallitus voi – työvoima- ja elinkeinokeskuksen annettua lausunnon – peruuttaa myönnetyn erityisen etuuden, jos etuutta ei voida pitää luontaiselinkeinon harjoittamisen kannalta enää perusteltuna. Metsähallitus pyytää metsästykseen liittyvistä käyttöoikeushakemuksista lausunnon ao. kunnan riistanhoitoyhdistyksiltä ja kalastukseen liittyvistä hakemuksista ao. kunnan kalatalousneuvottelukunnalta. Lisäksi Metsähallitus pyytää kaikista hakemuksista lausunnot paliskunnalta, jonka alueelle hakemus on tehty.

Poronhoitajien ja luontaiselinkeinoista pääasiallisen toimeentulonsa saavien ihmisten tukikohtatarpeet on voitu ja voidaan edelleen järjestää porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) mukaan. Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain luontaiselinkeinon harjoittajalla on ”oikeus valtion maa- ja vesialueilla sijoittaa Metsähallituksen lupapäätöksellä tukikohta metsästystä varten erityisen painavista syistä tai tukikohta kalastusta varten sekä kalakellareita ja varastosuojia elinkeinon harjoittamisen kannalta välttämättömille paikolle”. On huomattava, että erämaalaki (62/1991) ei velvoita Metsähallitusta luovuttamaan alueeseen liittyvää käyttöoikeutta. Se vain antaa siihen mahdollisuuden – poikkeuksena pääsäännöstä, joka kielää luovuttamisen. Siten Metsähallitus voi säädellä tukikohtien määrää erämaalain tarkoitusten mukaan.

16.5.3 Poronhoidon ja paliskuntien tarvitsemat uudet rakennukset

Poronhoidon tarvitsemat uudet rakennelmat keskitetään pääsääntöisesti paliskuntien paimento-paikolle olemassa olevien rakennusten tai rakennelmien yhteyteen. Paliskuntien paimento-paikkojen sijaintia voidaan tarvittaessa muuttaa paliskunnan esityksen mukaisesti.

16.5.4 Vanhat käyttöoikeussopimuksettomat rakennukset

Vanhoille käyttöoikeussopimuksettomeille rakennuksille erämaa-alueella voidaan tehdä omistajan hakemuksesta käyttöoikeussopimukset, mikäli niiden tämänhetkinen kunto ja omistajat täytävät seuraavat kriteerit:

- 1) Rakennus on rakennettu ennen erämaalain voimaantuloa 17.1.1991.
- 2) Rakennus on asumiskelpoinen.
- 3) Rakennuksen omistaja on paikkakuntalainen.
- 4) Omistaja käyttää rakennusta metsästykseni, kalastuksen tai hillastuksen tukikohtana.
- 5) Luomusjärvellä mahdolliset sopimukset tehdään kalastustukikohtina Utsjoen yhteistyöryhmän käsiteltyä hakemukset.
- 6) Rakennuksella on oltava kunnan rakennuslupa.
- 7) Hakija osoittaa, että hänellä tai hänen suvullaan on omistusoikeus rakennukseen.

Käyttöoikeussopimus tehdään aluksi viideksi vuodeksi, minkä jälkeen seuraavat sopimukset voidaan tehdä kymmenen vuoden pituisina. Mikäli tukikohdan käyttötarkoitus muuttuu erämaalain (62/1991) vastaiseksi, Metsähallitus on oikeutettu purkamaan sopimuksen.

Niille omistajille, jotka saavat käyttöoikeussopimuksen, voidaan antaa lupa korjata rakennusta, mutta ei laajentaa sitä. Ennen korjausta omistajan on annettava Metsähallitukselle selvitys korjaussuunnitelmosta.

Käyttöoikeussopimuksellä ei ole vapaata siirto-oikeutta (myynti, vuokraus tai muu luovutus). Käyttöoikeussopimus voidaan siirtää paikkakuntalaiselle henkilölle, joka käyttää rakennusta kotitarvekalastuksen, metsästykseni tai keräilyn tukikohtana. Perintönä tehtävä siirto edellyttää sitä, että henkilö on paikkakuntalainen ja rakennuksen käyttötarkoitus säilyy entisellään.

Ne rakennukset, jotka katsotaan asumiskelvottomiksi, jätetään luonnon hoidettaviksi. Mikäli joku alkaa korjata tällaista asumiskelvottomaksi luokiteltua rakennusta, on Metsähallituksen ryhdyttävä toimenpiteisiin rakennuksen poistamiseksi erämaa-alueelta. Samoin menetellään uusien luvatto-mien rakennusten osalta, joita erämaa-alueelle mahdollisesti rakennetaan.

Niiden asumiskelpoisten rakennusten osalta, joille ei löydy omistajaa tai joiden omistaja ei halua tehdä käyttöoikeussopimusta, Metsähallitus ryhtyy lainmukaisiin toimenpiteisiin rakennuksen poistamiseksi erämaa-alueelta.

Mikäli rakennuksen omistaja ei asu paikkakunnalla käyttöoikeussopimusta uudistettaessa eikä rakennukselle ole muuta paikkakuntalaista kriteerit täytävä omistajaa, rakennus tulee purkaa.

Vanholle käyttöoikeussopimuksettomille rakennuksille, jotka ovat olleet kaikkien kulkijoiden käytössä avoimina tukikohtina, voidaan tehdä käyttöoikeussopimus esimerkiksi paikallisen saamelais- tai kyläyhdistyksen kanssa. Tukikohdan mahdollinen kunnostaminen ja sopimuksen tekeminen ratkaistaan tapauskohtaisesti erikseen, ja ennen ratkaisua kuullaan alueen paliskuntaa. Ratkaisuissa otetaan erityisesti huomioon saamelaiskulttuurin säilyttäminen.

Huom! Luomusjärven rakennusten mahdolliset huoltotoimet (oltava maastoliikennelupa) on suoritettava talvella, sillä kesäaikainen maastoliikennemahdolisuus loppuu Luomusjärven päähän.

16.5.5 Lyhytaikaiset käyttöoikeussopimukset tai luvat kalastuksen ja metsästyksen tarpeisiin

Jokamiehenoikeudet ylittävään tilapäiseen leiriytymiseen voi Metsähallitus antaa luvan pitää taukopaikkaa (kota, laavu) **kalastuksen** tarpeisiin kalatalousneuvottelukuntaa ja paliskuntaa kuuluaan.

Jokamiehenoikeudet ylittävään tilapäiseen leiriytymiseen voi Metsähallitus antaa luvan pitää taukopaikkaa (kota tai laavu) **hirvenmetsästyksen** tarpeisiin.

16.5.6 Muut sopimukset ja käyttöoikeudet

Utsjoen kunnan ylläpitämien tunturialueiden **jätehuoltopisteiden** käyttöoikeussopimuksia voidaan jatkaa, mikäli ne palvelevat porotalouden, metsästyksen ja kalastuksen tarpeita.

Jokamiehenoikeudet ylittävään tilapäiseen leiriytymiseen voi Metsähallitus antaa luvan yleishyödylliseen tarkoitukseen pitää taukopaikkaa (kota tai laavu) esimerkiksi leirikoulujen, partiolaisien tai seurakunnan toimintaa varten.

Metsähallitus voi myöntää ohjelmapalveluyrittäjille luvan pitää taukopaikkaa (laavu) esimerkiksi huollettujen hiihtovaellusten yhteydessä tapahtuvaan ruokailuun ja yöpymiseen (ks. luku 7.5 **Luontomatkailu ja muu matkailun yritystoiminta**).

Kalastus- ja metsästysoikeuksia ei vuokrata.

16.6 Seuranta

Metsähallitus seuraa erämaa-alueen käyttöoikeuksien vuokrausta ja luovutusta Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmassa (Sandström ym. 2000) sovituin mittarein. Näistä alueelle soveltuva mittari on luettelo vuosittain alueelle tehdyistä käyttöoikeus- ja vuokrasopimuksista.

17 Turvallisuus ja pelastustoiminta

Paistunturin erämaa-alueella liikkuminen vaatii kävijältä omatoimisuutta ja erätaitoja. Poikkeuksesta on osallistuminen opastetulle vaellusmatkalle, jolloin yrittäjä huolehtii matkailijan turvallisuudesta ja hyvinvoinnista.

Liikkuminen erämaa-alueella on kävijöiden omalla vastuulla. Metsähallitus vastaa rakentamiensa ja ylläpitämisen virkistyksen palvelurakenteiden turvallisuudesta Metsähallituksen ympäristö- ja laatuojärjestelmän mukaisesti. Metsähallitus antaa ajantasaista tietoa alueen luonnonoloista ja palveluvarustuksesta Ylä-Lapin luontokeskuksessa ja internetissä osoitteessa luonto.on.fi Paistunturin erämaa-alueen sivuilla. Kulkijoiden vastuulle kuitenkin jää ottaa huomioon, että pohjoisessa erämaaluonnossa sääolosuhteet ja siten myös esimerkiksi erämaa-alueen jokivesien korkeus muuttuvat nopeasti, ja tilanne maastossa voi olla jo toinen kuin maastoon lähdettäessä.

Erämaassa työskentelevien työntekijöiden turvallisuudesta Metsähallitus huolehtii työturvallisulainsäädännön mukaisesti. Vaativat työskentelyolosuhteet asettavat korkeat laatuvaatimukset työntekijöiden suojavaatetukselle sekä työskentely- ja yhteydenpitovälineille.

18 Valvonta

18.1 Nykytila

Metsähallitus valvoo luonnonsuojelualueiden käyttöä viranomaisena ja alueiden haltijana. Metsähallituksen valvontatoiminnan koordinoinnista ja organisoinnista alueilla vastaavat erätarkastajat. Erätarkastajien toimivaltuudet perustuvat lakiin Metsähallituksen erävalvonnasta (1157/2005). Erävalvonta kuuluu myös poliisin ja rajavartioston virkatehtäviin.

Erätarkastajien toimenkuvaan kuuluu koordinoida valvontayhteistyötä yhteistyöviranomaisten ja Metsähallituksen oman henkilöstön kanssa. Valvontayhteistyöviranomaiset ovat pääasiassa poliisi, Rajavartiolaitos, tulli, TE-keskus, [elinkeino-, liikenne- ja] ympäristökeskus, kalastusalueet, riistanhoitoyhdistykset ja riistanhoitopiiri. Osalle yhteistyöviranomaisten henkilöstöä on kirjoitettu Metsähallituksen valvontakortti, joka antaa valtuudet tarkastaa toiminnan luvallisuuden valtion alueilla myös vapaa-aikana. Metsähallituksen henkilöstö tekee luontovalvontaa oman työn ohessa omaan toimialaan liittyen. Osa henkilöstöstä on perehtynyt erävalvontaan laajasti. Jokaisen velvollisuus on vähintäänkin ilmoittaa havaitsemistaan rikkeistä erätarkastajalle.

Valvonnan yhteistoimintaa tehdään käytännössä yhteisellä suunnittelulla, yhteispartioinnilla, valvontatapahtumilla ja tietoja vaihtamalla. Yhteistoiminnalla saadaan toimintaa tehostettua resursseja yhdistämällä ja kohdentamalla ne oikeisiin kohteisiin. Yhteistoiminnalla saadaan myös näkyvyyttä valvontaan.

Valvonnalla on tärkeä ennaltaehkäisevä vaikutus rikosten ja luvattoman toiminnan ehkäisyyn. Metsähallituksen valvonnan tärkeät päärainovalueet ovat Paistunturin erämaa-alueella sekä laillsuuden että luvallisuuden valvonnassa seuraavat:

- metsästyksen, kalastuksen, erämaalin, luonnonsuojelulain ja maastoliikennelain valvonta
- suurpetoihin kohdistuvien laittomuuksien valvonta
- käyttöoikeus- ja vuokrasopimusten noudattaminen
- jäte- ja ympäristösuojeleulakien säädösten valvonta
- jokamiesoikeuksien valvonta
- luonnossa liikkuvien opastaminen kestävään ja ympäristötietoiseen luonnonkäyttöön
- uhanalaisten eläinlajien pesinnän tarkastus ja seuranta (mahdollisten häiriötekijöiden valvonta).

Laajojen luonnonsuojelu- ja erämaa-alueiden valvonta kolmen (tilanne vuonna 2008) erätarkastajan voimin on erittäin haastava tehtävä, eikä onnistu ilman tehokasta yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa. Metsähallituksen vakituisten erätarkastajien määrän lisääminen edellyttäisi lisärahoitusta. Ensisijainen keino alueiden valvonnan tehostamisessa on tällä hetkellä yhteistyön tiivistäminen ja nykyisten resurssien tarkka kohdentaminen. Nykyisellään rajavartiosto tarjoaa kiinteää yhteistyötä Metsähallituksen henkilöstölle, joilla on hyvä paikallistuntemus ja eri säädosten tuntemus.

Valvontamatkoilla seurataan naalinpesiä ja poistetaan pesille tunkeutuneita kettuja.
Kuva Matti Mela.

18.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Edellä mainittujen valvonnan pääpainoalueiden valvonta tulee saada järjestettyä Paistunturin alueella toistuvaksi ja säädölliseksi.

Paistunturin erämaa-alueen valvontaresursseja pyritään lisäämään ensisijassa viranomaisvalvonta-yhteistyötä tehostamalla sekä Metsähallituksen oman henkilökunnan muun työn ohella tekemää valvontaa tehostamalla.

Erätarkastaja vastaa valvonnan koordinoinnista ja organisoinnista yhteistyössä Metsähallituksen henkilöstön sekä valvontaviranomaisten kanssa.

19 Yhteistyö

19.1 Nykytila

Paistunturin erämaa-alue on laaja, kahden kunnan ja neljän paliskunnan laidunalueelle sijoittuva, käyttömuodoiltaan monipuolin alue, jossa vaikuttaa useita eri käyttäjä- ja sidosryhmiä. Näiden tavoitteet ja toiveet voivat olla ristiriidassa keskenään tai erämaalain (62/1991) tavoitteiden kanssa. Metsähallitus pyrkii oman toimintansa suunnittelussa ja toteutuksessa yhteistyöhön erämaa-alueella toimivien tahojen kanssa, jotta eri käyttäjäryhmien väliset tarpeet saadaan sovitettua yhteen. Merkittävä yhteistyön keino ovat erilaiset sidosryhmä- ja yleisötilaisuudet.

Tämän suunnitelman laadintaan perustettiin yhteistyöryhmä, johon keskeisimmät tahot nimesivät edustajansa. Keskeisimmät sidosryhmät, joiden kanssa kokouksia pidetään tai joiden kokouksissa Paistunturin erämaa-alueen asioita käsitellään tarpeen mukaan (* = noin kaksi kertaa vuodessa):

- Paistunturin paliskunta
- Muddusjärven paliskunta
- Kaldoaivin paliskunta
- Muotkatunturin paliskunta
- Utsjoen kalastusalue
- Inarin kalastusalue
- saamelaiskäräjät
- Sámi Siida rs
- Utsjoen kunta
- Inarin kunta
- Utsjoen kalatalousneuvottelukunta
- Utsjoen kunnan yhteistyöryhmä*
- Inarin kalatalousneuvottelukunta
- Utsjoen riistanhoitoyhdistys
- Inarin riistanhoitoyhdistys
- Inarin luonnonystävät
- Lapin ympäristökeskus
- Museovirasto
- saamelaismuseo Siida
- rajavartiosto
- poliisi
- tulli
- matkailuyrittäjät
- Inarin ja Sodankylän kuntien yhteistyöryhmä*

Lisäksi järjestetään vuosittain saamelaisten kotiseutualueen paliskuntien ja Metsähallituksen yhteistoimintapäivä, johon Metsähallitus kutsuu paliskuntien poroisännät. Hoito- ja käyttö-suunnittelun tukena toimivat säännöllisesti kokoontuvat kuntakohtaiset Metsähallituksen yhteistyöryhmät. Ryhmään on valinneet edustajansa kunta, saamelaiskäräjät ja Metsähallitus. Suunnitelmakaudella yhteistyöryhmissä seurataan suunnitelman toteutumista.

Erävalvonnassa yhteistyö rajavartioston, poliisin ja tullin kanssa on tiivistä. Metsähallitus neuvotteli useiden eri tahojen kanssa lupametsästyksen järjestelyistä vuosittain järjestettävissä kokouksissa (ks. luku 10 **Riistanhoito ja metsästys**).

19.2 Tavoitteet ja toimenpiteet

Metsähallitus pyrkii oman toimintansa suunnittelussa ja toteutuksessa yhteistyöhön erämaa-alueella toimivien tahojen kanssa. Eri käyttäjäryhmien tarpeita pyritään toteuttamaan säädösten ja resurssien puitteissa sekä muiden käyttäjäryhmien tarpeet huomioiden. Sidosryhmäyhteistyötä sekä yleisötilaisuuksia jatketaan vakiintuneen ja toimivan mallin mukaisesti. **Saamelaista kulttuuriperintöä** vaalitaan yhteistyössä Museoviraston, Lapin ympäristökeskuksen, saamelaismuseo Siidan ja saamelaisten toimijoiden kanssa. Yhteistyötä alueella toimivien **matkailuyrittäjien** kanssa pyritään tiivistämään. Erämaa-alueella toimivat matkailuyrittäjät pyritään saamaan Metsähallituksen kanssa tehtävän yhteistyösopimuksen piiriin.

20 Resurssit ja aikataulu

20.1 Vuotuiset kustannukset

Metsähallituksen Lapin luontopalvelut vastaa erämaa-alueella virkistyskäytön palvelurakenteiden huollossa ja kunnossapidosta, erämaaluonnon suojelesta, surupetojen sekä uhanalaisten eläin- ja kasvilajien seurannasta, riistikantojen seurannasta, kalavesien hoidosta ja erävalvonnasta. Lisäksi kustannuksia syntyy lupa-asioiden käsitteistä sekä suunnittelua- ja hallintotehtävistä. Nämä tehtävät on kustannettu verovaroin, ja niihin on osoitettu rahat valtion vuosibudjetissa.

Virkistyskäytön vuotuisiin kuluihin sisältyvät autiotupien poltopuu- ja jätehuolto sekä pienimuotoiset korjaukset.

Luonnonsuojelun kuluihin sisältyvät uhanalaisten lajien seurannat ja pesälaskennat sekä kulttuuri-perinnön suojeeluun liittyvä toiminta.

Vuotuisiin kuluihin sisältyvät erilaisten lupien käsitteily, vuokra- ja käyttöoikeussopimusten tekeminen sekä muut hallintoon ja hoitoon liittyvät tehtävät.

20.2 Investointit

Tämän suunnitelman pohjalta alueella ei tehdä uusinvestointeja.

21 Suunnitelman vaikutusten arvointi

21.1 Ympäristövaikutusten arvointi erämaasuunnittelussa

Erämaiden tai soidensuojelalueiden hoito- ja käyttösuunnitelmien laatiminen ei kuulu niihin hankkeisiin, joista ns. **YVA-lain** (Laki ympäristövaikutusten arvointimenettelystä 468/1994) perusteella tulee laatia ympäristövaikutusten arvointi. Lain 5. luvussa, joka käsittelee **yleistä selvitysvelvollisuutta**, todetaan kuitenkin:

Ympäristövaikutukset on selvitettävä ja arvioitava riittävässä määrin viranomaisen valmistellessa sellaisia suunnitelmia ja ohjelmia, joiden toteuttamisella saattaa olla merkittäviä ympäristövaikutuksia, mutta joihin ei sovelleta 2 luvun säädöksiä arvointimenettelystä.

Varsinaiseen YVA-hankkeeseen verrattuna tässä on se ero, että hoito- ja käyttösuunnitelmissa riittää yhden vaihtoehdon, lopullisen esityksen esittäminen. Ympäristöministeriön ohjeen (Ympäristöministeriö 1998) mukaisesti tässä arviodaan kokonaivaltaisesti suunnitelman esitysten vaikutuksia, tuodaan esiin niiden hyödyt ja haitat sekä perustellaan, miksi esityksiin on päädytty. Huomattava on, että työn alkaessa oli useita vaihtoehtoja. Niistä suunnitelman esitykset ovat vähitellen valikoituneet, muotoutuneet ja tarkentuneet suunnittelualueen käyttäjien kanssa käydyissä keskusteluissa.

Yleisenä arvioinnin lähtökohtana on se, että ympäristövaikutuksia syntyy yleensä ainoastaan suunnitelman toimenpiteistä – toisin sanoen asioista, joita suunnitelma muuttaa suunnittelua edeltäneestä tilanteesta. Siten jos jostakin erämaan käytötavasta ei ole esitystä, ei suunnitelmalla ole siihen myöskään ympäristövaikutusta. Samoin jos alueen käyttö on muutumassa suunnitelmasta ja Metsähallituksesta riippumatta, ei muutoksen ympäristövaikutusta arvioda.

Suunnitelmalla voi kuitenkin olla ympäristövaikutuksia ilman toimenpide-esityksiäkin. Suunnitelma voi esimerkiksi tuoda esiin erämaasta uutta ja olennaista tietoa, joka vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen ja ohjaa siten päätöksentekijöitä. Tai esimerkiksi jos suunnitelmassa ei esitetä käytettyjen kesääikaisten maaströmmien rakenteiden ylläpitoa, voi ura levitä sekä vähentää alueen luonnonarvoja ja erämaisuutta.

Suunnitelmilta odotetaan yleensä konkreettisia hankkeita – kuten rakentamista, kaivamista, luonnonvarojen käytön hyödyntämistä tms. Erämaa-alueiden sekä luonnonsuojelualueiden hoidon ja käytön suunnittelussa ei yleensä ole näin, vaan monesti tilanne on juuri päinvastoin. Hoito- ja käyttösuunnitelmilla pyritään myönteisiin ympäristövaikutuksiin toteuttamalla erämaalain (62/1991) tavoitteet – alueen erämaaluonteen säilyttäminen, saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen sekä alueen monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittäminen.

YVA-lain ”tavoitteena on edistää ympäristönäkökohtien huomioonottamista [ja] – lisäksi edistää kansalaisten, yhteisöjen ja viranomaisten mahdollisuksia osallistua suunniteluun sekä parantaa edellytyksiä sovittaa yhteen tavoitteita ja näkökantoja suunnitelmia ja ohjelmia valmisteltaessa” (Ympäristöministeriö 1998). Metsähallitus on tietoisesti toteuttanut tätä tavoitetta koko hoito- ja käyttösuunnitelman laadinnan ajan kuolemalla paikallisen väestön sekä sidosryhmien tietoja, näkemyksiä ja toiveita. Luvussa 1.5 **Suunnitteluprosessi** on tarkempi kuvaus osallistamisprosessista.

21.2 Suunnitelman ympäristövaikutukset

Suunnitelma perustuu kestävän kehityksen periaatteisiin pyrkien sovittamaan yhteen taloudellisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja ekologisia tavoitteita. Seuraavassa tarkastellaan erikseen, miten suunnitelma vaikuttaa näihin tekijöihin.

21.2.1 Ekologiset vaikutukset

Paistunturin erämaa-alueen ja sitä ympäröivien soidensuojelualueiden luonnonsuojelullinen tila on selvitysten perusteella tällä hetkellä melko hyvä, ja suunnitelman lähtökohtana on, että tämä tila pyritään alueilla säilyttämään. Hoito- ja käytös suunnitelmalla pyritään sovittamaan yhteen erämaa-alueen eri käyttömuotojen tavoitteet ja toisaalta erämaalakiin (62/1991) sisältyvät luonnonsuojelun tavoitteet siten, että luonnonkäytön aiheuttamat muutokset alueen erämaaluonteelle olisivat mahdollisimman vähäiset. Erityisesti luonnontilaisuuden turvaamiseksi ja edistämiseksi esitettyt toimenpiteet on kuvattu tarkemmin luvussa 5 **Luonnon suojelu ja -hoito**.

Nykyisen luonnon suojelullisen tilan säilyttämiseksi suunnitelma ei juurikaan esitä aktiivista puuttumista alueen asioihin tai suuria muutoksia nykytilaan. Mikäli tunturimittarituhoalueiden elvyttämishanke (ks. luku 5.2) etenee ja rahoitus hankkeen toteuttamiselle järjestyy, tuhoalueiden enallistamissuunnitelman toimenpiteet edellyttävät aktiivisia luonnon hoito toimia.

Esitetyllä vyöhykkejäolla ja sen mukaisella ohjauskella säilytetään suurin osa erämaasta ja soidensuojelualueista mahdollisimman luonnontilaisina sekä turvataan uhanalaisten lajien ja direktiivilajien esiintymät ja pesintä. Metsähallitus seuraa jatkuvasti harvinaisten ja uhanalaisten lajien esiintymistä sekä lisääntymistä alueella.

Erämaan luonnontilaisuuden säilyttämiseksi suunnitelmassa esitetään jatkettavaksi tiukkaa kesä-aikaisten maastoliikennelupien myöntämiskäytäntöä. Ulkopaikkakuntalaisille kesäaikaisia maastoliikennelupia ei pääsääntöisesti myönnetä – poikkeuksena esimerkiksi tutkimusprojektit. Poromiesten kesäaikaiseen maastoliikenteeseen suunnitelmassa ei puututa, sillä heillä on siihen lakisääteinen oikeus välittämättömässä poron hoito tehtävissä toimiessaan.

Seuranta ja valvonta ovat tärkeä osa suunnitelman tavoittelemien myönteisten ekologisten vaikuttusten toteutumisessa. Tehokkaalla seurannalla voidaan reagoida ajoissa alueen ekologisessa tilassa tapahtuviin ei-toivottuihin muutoksiin.

Suunnitelma yhdessä alueesta laadittavine perusselvityksineen voi lisätä yleisön kiinnostusta erämaata kohtaan. Opastuksella ja asianmukaisilla rakenteilla voidaan kuitenkin vähentää kävijöiden ympäristövaikutuksia, vaikka kävijämäärät lisääntyisivätkin.

Suunnitelman esitykset tukevat kalakantojen luontaista lisääntymistä kalastusta säätelemällä. Vieraiden kalalajien siirryminen alueen vesien estetään siten, että varsinaisia kalojen istutuksia ei suoriteta. Vesistöalueen sisällä tapahtuvien siirtoistutusten tavoitteena on alkuperäisten kalalajien palauttaminen vesien, joista ne ovat hävinneet.

Jäte- ja poltopuuhuollolla vähennetään virkistyskäytön mahdollisia haitallisia vaikutuksia alueen luonnontilaisuuteen.

Poronlaidunten kunto erämaa- ja soidensuojelualueilla riippuu ensisijaisesti porotalouden sisäisistä järjestelyistä: poromääristä, laidunkierrosta ja käytännön laidunnustyön toteuttamisesta. Muiden maankäyttömuotojen vaikutus laidunten kuntoon alueella on marginaalinen. Suunnitelmassa ei oteta kantaa suurimpaan kestävään poromääriin, koska se ei kuulu Metsähallituksen tehtäviin.

Metsästyslupia myydään rajoitetusti ja kiintiöidysti kestävän käytön periaatteita noudattaen. Riekon ansapyyynnistä ja hillastuksesta koituvat ekologiset haitat ovat vähäisiä erämaa- ja soidensuojelualueella – lukuun ottamatta hillastukseen liittyvää kesäaikaista maastoliikennettä, jolle suunnitelma asettaa selkeät rajat.

Rakentaminen tietyn periaattein on mahdollista erämaa-alueella. Soidensuojelualueilla rakentaminen on asetuksen (852/1988) mukaan kielletty.

Suunnitelman vaikutukset niihin luontotyyppeihin ja lajeihin, joiden perusteella alueet on otettu Natura 2000 -suojelualueeverkostoon

Paistunturin erämaa-alue kuuluu Natura 2000 -verkostoon **Paistunturin erämaa** (FI 1302003) -nimisenä Natura-alueena. Luontotyypit ja lajit, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -verkostoon, on kuvattu tämän suunnitelman luvussa 5. Paistunturin erämaan Natura-alueeseen sisältyvät myös Piessuo–Luomusjoen soidensuojelualue sekä Kielajoen ja Luomusjärven harjualueet.

Pieran Marin jäenkä kuuluu Natura 2000 -verkostoon samannimisenä Natura-alueena (FI 1300207). Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä kuuluu Natura 2000 -verkostoon samannimisenä Natura-alueena (FI 1300206). Luomusjoen kuolpuna kuuluu Natura 2000 -verkostoon omana 2 ha:n Natura-alueenaan (FI 1302010).

Valtioneuvoston päätös ja EU:n komission lopullinen hyväksyminen Natura 2000 -verkostoon merkitsevät, että luonnonsuojelulain (1096/1996) 65. ja 66. §:ssä säädetty oikeusvaikutukset ovat tulleet alueilla noudatettaviksi. Joten mikäli tietty hanke tai suunnitelma joko yksistään taikka tarkasteltuna yhdessä muiden hankkeiden tai suunnitelmien kanssa todennäköisesti merkityksellisesti heikentää Natura-alueen luonnonarvoja, on hankkeen toteuttajan arvioitava vaikutukset (LsL 65 §). Viranomainen ei saa myöntää lupaa eikä hyväksyä suunnitelmaa, jos vaikutusten arvointi ja lausuntomenettely osoittavat, että hanke tai suunnitelma merkityksellisesti heikentää Natura-alueen luonnonarvoja (LsL 66 §). Edellä mainittu luonnonsuojelulain tarkoittama merkittävä heikentämisen kynnys ja sen kohdistaminen nimenomaan alueen Natura 2000 -verkostoon liittämisestä perustee oleviin luonnonarvoihin mahdollistaa yleensä alueen tavanomaisen käyttämisen, ellei esimerkiksi luonnonsuojelulakiin perustuvasta toteuttamisesta yksittäistapauksissa muuta johdu.

Luontodirektiivin (92/43/ETY) 6. artiklan säädöksissä (Natura 2000 -alueiden – – 2000, s. 19) todetaan, että luontotyypin osalta suojetun tason on suotuisa, kun

- sen luontainen levinneisyys sekä alueet, joilla sitä esiintyy, ovat vakaat tai laajenemassa
- erityinen rakenne ja erityiset toiminnot, jotka ovat tarpeen sen säilyttämiseksi pitkällä aikavälillä, ovat olemassa ja säilyvät todennäköisesti ennakoitavissa olevassa tulevaisuudessa
- alueelle luonteenomaisen lajien suojetun tason on suotuisa.

Valtioneuvoston päätöksessä (Valtioneuvoston päätös 1998) on kunkin Natura-alueen kohdalla yksilöity suojelun toteuttamistapa mainitsemalla laki, jonka säännöksiä noudattamalla turvataan ne luonnonarvot, joiden perusteella alue on liitetty Natura 2000 -verkostoon. **Paistunturin erämaa** -nimisen Natura-alueen toteuttamiskeinona erämaa-alueella on erämaalaki (62/1991). Suurin osa soidensuojelualueista on toteutettu perustamalla niistä luonnonsuojelulain (1096/1996) mukainen suojelualue. Näiden alueiden toteuttamiskeinona on luonnonsuojelulaki. Kielajoen ja Luomusjärven harjualueilla toteuttamiskeinona on maa-aineslaki (555/1981). Erämaa-alueen käytöö ja hoito määrätyvät erämaalain sekä hoito- ja käyttösuunnitelman perusteella. Erämaalaissa ja luonnonsuojelulaissa on määritelty tavoitteita, jotka ohjaavat alueen käyttöä. Natura-päätös ei tuo näihin asioihin käytännössä mitään muutosta. Tämä on todettu myös em. valtioneuvoston päätöksessä esimerkiksi kalastuksen, metsästyksen ja muiden luontaiselinkeinojen osalta. Erämaalain ja luonnonsuojelulain tavoitteita toteuttavalla hoito- ja käyttösuunnitelmallia ei vaaranneta alueen luontotyyppejä sekä lajien suotuisan suojelun tasoa.

Alueen nykyinen käytöö ei vaaranna niitä luontotyyppejä ja lajeja, joiden perusteella Paistunturin erämaa-alue ja ympäröivät soidensuojelualueet on liitetty Suomen Natura 2000 -suojelualue-verkostoon. Lisäksi suunnitelma turvaa Natura-verkoston luontotyyppejä ja lajien säilymistä jatkossakin – muun muassa maastoliikenteen ohjauksella, poltopuun oton ohjauksella, asianmukaisella opastus- ja palveluvarustuksella, alueen luonnontilan seurannalla sekä valvonnalla.

Yhteenvetona voidaan todeta suunnitelman edistävän Paistunturin erämaa, Piessuo–Luomusjoki, Pieran Marin jänkä, Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä sekä Luomusjoen kuolpuna -nimellä olevien Natura-alueiden luonnonarvojen säilymistä. Suunnitelma on siten tärkeä osa Natura 2000 -verkoston toteutumista.

21.2.2 Sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset

Kaikilla ympäristövaikutuksilla on sosiaalinen ulottuvuuus. Usein luontoon ja rakennettuun ympäristöön kohdistuvat vaikutukset ilmenevät välillisesti sosiaalisina vaikutuksina. Sosiaalisia vaikutuksia arvioidaan, jotta voitaisiin selventää ja ennakoida paikallisten ihmisten elämän laadulle ja alueen kehitykselle aiheutuvia muutoksia, arvioida ja ennustaa yhteisön ja alueen kykyä sopeutua muuttuviin olosuhteisiin, arvioida muutosten merkitystä eri osapuolten kannalta, ottaa huomioon ja sovitella hankkeesta aiheutuvia ristiriitoja sekä suunnitella haittojen vähentämistä ajoissa ja tietoisesti. Sosiaalisia vaikutuksia tarkasteltaessa on tärkeää selvittää myös sitä, keihin vaikutukset kohdistuvat. (Ympäristöministeriö 1998)

Paistunturin erämaa-alueella korostuu saamelaiskulttuurin sekä poronhoidon ja muiden luontaiselinkeinojen harjoittamisen edellytysten turvaaminen. Alue on suunnitelmassa jaettu retkeilyn ohjaamisen suhteen virkistys- ja syrjävyöhykkeeseen. Tämä jako säätelee virkistyskäytön rakenneita siten, että syrjävyöhykkeelle niitä ei tehdä. Suunnitelmassa ei rajoiteta paikallisen väestön elinkeinonharjoittamis- eikä virkistäytymismahdollisuuskirjauksia verrattuna nykytilanteeseen. Paikallisen väestön kotitarvemetsästys, -kalastus ja -keräily sekä poltopuunotto saavat jatkua, kuten ennen suunnitelmaakin.

Paistunturin erämaa sijaitsee saamelaisten kotiseutualueella. Suunnitelma mahdollistaa saamelaisille perustuslaissa (731/1999) turvatuun oikeuden ylläpitää sekä kehittää omaa kieltään ja kulttuuriin myös erämaa-alueella. Metsähallitus neuvottelee suunnitelasta sillä kuuluvan neuvotteluvorvoitteen mukaisesti saamelaiskäräjien kanssa.

Vaikutukset porotalouteen

Porotalouden käytännön järjestelyt ovat poronhoitolain (848/1990) mukaisesti paliskuntien tehtävä hallinnollisilla alueillaan. Metsähallitus ei siten ohjaa – eikä voi ohjata, kuka saa harjoittaa porotaloutta erämaa-alueella. Metsähallitus sopii käytännön asioiden toteuttamisesta – mm. porotaloustukikohtien perustamisesta ja sijoittamisesta suunnitelman esitysten mukaan – aina paliskuntien, ei yksittäisten henkilöiden kanssa. Peruslinjan mukaisesti suunnitelmassa esitetään rakennelmien ja kämppien keskittämistä pääsääntöisesti jo olemassa olevien rakennusten ja rakennelmien yhteyteen. Muiden uusien luontaiselinkeinotukikohtien osalta Metsähallitus kuulee aina paliskuntia sekä tarvittaessa ao. kunnan kalatalousneuvottelukuntaa ja riistanhoitoyhdistystä.

Porotalouden näkökulma on suunnitelmassa otettu huomioon läpäisyperiaatteella – toisin sanoen suunnitelma ei sisällä sellaisia esityksiä, jotka heikentäisivät porotalouden harjoittamis-edellytyksiä. Porotalouden edellytyksiä ei kuitenkaan suunnitelmallia paranneta siten, että nämä parannukset voisivat merkittävästi rajoituksia muille erämaan vakiintuneille ja lakisääteisille käyttömuodoille. Syrjävyöhyke kattaa suurimman osan erämaan pinta-alasta. Myös virkistysvyöhyke on suurimman osan vuotta lähes täysin porotalouden käytössä. Virkistysvyöhykkeellä liikkuminen ei suunnitelman mukaan saa merkittävästi haitata poroja eikä alueen muuta eläimistöä. Motorisoidun liikkumisen ohjaamisella käytetylle urille, lupapolitiikalla, tehokkaalla valvonnalla sekä keskityllä virkistyskäytön rakentamisella (reiteillä, rakenteilla ja asianmukaisella opastuksella) ohjataan suurin osa virkistyskävijöistä porotaloudelle tärkeiden alueiden ulkopuolelle.

Suunnitelmassa esitettyllä vyöhykkeistämisen yhdistetynä valvontaan turvataan poronhoidon harjoittamisedellytysten ja siten saamelaiskulttuurin perustan säilyminen pitkällä aikavälillä: laajoille alueille ei rakenneta mitään, ja maastoliikennelupia urien ulkopuolelle myönnetään rajoitetusti. Koko erämaa on poronhoitoalueita vastaisuudessakin, ja suurimman osan vuotta sinne suuntautuu erittäin vähän muuta käytöötä. Kevään moottorikelkkasesongin ulkopuolella alueen virkistyskäyttö on hyvin vähäistä, ja se keskittyy sesonkinakin Metsähallituksen valtakunnallisille moottorikelkkaurille, joita Paistunturin alueella on vain yksi alueen kaakkoisosassa.

Maksullinen matkailutoiminta on suunnitelmassa rajattu pienimuotoiseksi ja luvanvaraiseksi. Yritetään, että eivät noudata annettuja ohjeita, voidaan lupa perua kesken matkailukautta ja olla myöntämättä sitä lainkaan seuraavalle kaudelle. Moottorikelkkailuun utsjokelaisilla ja inarilaisilla on kotikuntansa alueella lakisääteinen oikeus. Omaehoitoseen koiravaljakkotoimintaan Metsähallitus ei nykyisellään voi puuttua muutoin kuin tupien käytön osalta, sillä omatoiminen koiravaljakkaojelu luetaan jokamiehenoikeudeksi. Samoin on asia maastopyöräilyn ja ratsastuksen kohdalla.

Suunnitelmassa ei esitetä moottorikelkkailun rajoitusalueiden perustamista erämaahan.

Myös koiralla metsästäminen voi aiheuttaa menetyksiä porotaloudelle. Metsästystrupajärjestelyjä ja koira-alueita koskevissa sidosryhmäkokouksissa on sovittu alueet, joissa metsästyskoiran käyttö on sallittu. Alueet sovitaan porotalouden tarpeet huomioon ottaen.

Metsähallitus seuraa jatkuvasti petoeläinkantojen kehitystä sekä raportoi asutuista kotkan reviireistä ja lentokykyisistä poikasista ympäristöministeriöön. Muiden petojen raportoinnista vastaa Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kotkan osalta korvaukset porotaloudelle maksaa ympäristöministeriö ja maasurupetojen porotaloudelle aiheuttamat vahingot maa- ja metsätalousministeriö.

Vaikutukset muihin luontaiselinkeinoihin

Suunnitelma turvaa poronhoidon lisäksi myös luontaiselinkeinojen harjoittamisen vähintään samalla tasolla kuin erämaalain (62/1991) voimaan tullessa, mm. maankäytöä ja maastoliikennettä ohjaamalla. Mahdolliset uudet virkistyskäytön rakenteet keskitetään virkistysvyöhykkeelle. Metsähallitus ei rakenna uusia auto- tai varaustupia uusiin paikkoihin. Alue säilyy tiettömänä, ja siellä kulkua ohjataan siten, että ulkopaikkakuntalaiset voivat ilman paikkakuntalaista opasta moottorikelkkailla vain moottorikelkkaurilla. Kesäaikana pääsääntöisesti vain paikkakuntalaiset voivat liikkua alueella maastoajoneuvoilla – ja hekin vain tietyillä kulku-urilla. Suunnitelmassa on varattu luontaiselinkeinojen harjoittajille rajoitettu mahdollisuus tukikohdan saamiseen erämaa-alueelle. Lisäksi suunnitelma mahdolistaan paikallisten ihmisten polttopuunsaannin, ja sitä kautta turvaa osaltaan luontaiselinkeinojen harjoittamista.

Vaikutukset virkistyskäyttöön

Suunnitelmassa esitetään virkistyskäytön osalta, että virkistyskäytön rakenteet keskitetään jatkosakin virkistysvyöhykkeelle olemassa olevien reittien ja rakenteiden yhteyteen. Alueen nykyiset palvelurakenteet säilytetään määrällisesti, ja virkistyskäytön rakenteet, reitit ja kelkkaurat siten, että laatutaso säilyy. Suunnitelman esitysten toteutuminen merkitsee, että erämaa-alueen virkistyskäyttö ei suunnitelman voimassaoloaikana lähiakoina oleellisesti lisäännny. Liialliset kävijämäärit eivät siten pilaa alueella virkistätyvien erämaakokemuksia, ja erämaa säilyy erämaisena myös virkistyskäytön sosiaalisessa mielessä.

Virkistyskäyttäjille ei myönnetä kesäaikaisia maastoliikennelupia. Kaikki maksullinen matkailutoiminta on erittäin kontrolloitua, pienimuotoista ja luvanvaraista. Lupapolitiikkaa lisäksi kiristetään suunnitelman esitysten mukaisesti tarvittaessa.

Koiravaljakkotoimintaan, joka on liiketoimintaa, Metsähallitus on myöntänyt joillekin yrittäjille lupia Inarin ja Utsjoen alueiden kelkkaurille. Sen sijaan omatoimiseen koiravaljakkotoimintaan Metsähallitus ei nykyisellään voi puuttua, sillä se luetaan jokamiehenoikeudeksi. Koiravaljakkoilla liikkumisen säännöt pitäisi selvittää mahdollisia lainsäädäntömuutoksia varten. Koiravaljakko-toiminta ei voi poronhoitoalueella olla jokamiehenoikeuteen perustuvaa toimintaa, sillä koiravaljakolla liikkuminen on yleistynyt, ja siksi kaivataan selkeämpää lainsäädäntöä tästä liikkumismuodosta. Samoin on omatoimisen maastopyöräilyn kohdalla. Näitä kulkutapoja pyritään kuitenkin opastukseen ja valistukseen keinoin ohjaamaan olemassa oleville kelkka-, mönkijä- ja maastourille. Vesitasolentoihin erämaajärville Metsähallitus ei nykyisin voi puuttua, sillä ilmailulain (281/1995) mukaan laskeutuminen avoimelle vesialueelle tilapäisesti on sallittu. Tilapäistä on kaikki liikenne, jota ei ole julkisesti aikataulutettu.

Vaikutukset saamelaiskulttuuriin

Saamelaiskäräjien, ympäristöministeriön ja Metsähallituksen välillä käydyissä neuvotteluissa on päättyttä tämän luvun osalta siihen, että saamelaiskäräjät on kulttuuri-itsehallintolakia (974/1995) toteuttavana elimenä oikea taho laatimaan erämaa-alueiden hoito- ja käytösuhunnitelmien sosiaalisten, kulttuuristen ja taloudellisten vaikutusten arvioinnin siltä osin, kuin tarkastellaan suunnitelman vaikutuksia saamelaisiin. Saamelaiskäräjien arvointiosuus on suunnitelman liitteenä (Liite 2).

21.2.3 Taloudelliset vaikutukset

Suomen erämailla on kansantaloudellinen imagomerkitys. Kansainvälisen suojuvelvoitteiden toteuttamisessa erämailla on tärkeä osansa – muun muassa laaja-alaisuutensa vuoksi. Suunnitelman taloudellisten vaikutusten tarkastelu lähtee kuitenkin aluetalouden näkökulmasta. Koko maan talouteen suunnitelmissa ei ole kovin suurta merkitystä, sillä koko maan kannalta tärkeät ratkaisut – kuten kaivostoiminnan ohjaus – on sisällytetty jo erämaalakiin (62/1991).

Suunnitelma perustuu kestävän kehityksen periaatteisiin pyrkien yhteen sovittamaan taloudellisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja luonnonarvoja. Se, miten tämä yhteensovittaminen on tehty, vaikuttaa käytännössä suunnitelman taloudellisiin vaikutuksiin. Taloudelliseen kestävyyteen pyrittäässä keinoiksi esitetään luontomatkailun rakenteiden ja opastuksen ylläpitoa, ympäristöä säestäävään ja paikallistaloutta tukevaan opastustoimintaan panostamista sekä luontaiselinkeinojen edellytysten turvaamista.

Kuten sosiaalisten ja kulttuuristen vaikutusten arvioinnin yhteydessä todettiin, suunnitelmassa ei rajoiteta paikallisen väestön elinkeinonharjoittamismahdolisuuksia verrattuna nykytilanteeseen. Tämän vuoksi suunnitelmissa ei ole taloudellisia vaikutuksia alueen elinkeinoihin, vaan jos elinkeinojen kannattavuus muuttuu, se tapahtuu jostakin muusta syystä.

Alueen vetovoimaisuuden säilyttäminen ylläpitämällä palvelurakenteita ja luonnontilaisuutta tuo välillisesti tuloja alueen matkailuyrittäjille (esimerkiksi vene- ja lentokuljetukset, kaupat, majotus, opastustoiminta). Lisäksi se, että matkailuyrittäjille varataan mahdolisuus tilapäisiin tauko-paikkoihin alueella, turvaa osaltaan matkailuun perustuvaa elinkeinotoimintaa.

Lainsäädännön (mm. maastoliikennelain 1710/1995, poronhoitolain 848/1990, luontaiselinkeinolain 45/2000, metsästyslain 615/1993, kalastuslain 286/1982 jne.), sosiaalipoliikan, markkinoiden ja valvonnan muutokset vaikuttavat merkittävästi eri elinkeinojen kannattavaan harjoittamiseen sekä sitä kautta myös erämaiden käyttöön. Mutta koska näihin seikkoihin ei suunnitelmissa voida vaikuttaa, on katsottu, ettei ole mielekästä suorittaa seikkaperäistä tai laajaa taloudellisten vaikutusten analyysiä.

Vaikutukset porotalouteen

Suunnitelma ei heikennä porotalouden edellytyksiä nykyisestä. Paistunturin erämaa-alue kattaa noin 70 % Paistunturin, 9 % Muddusjärven, 5 % Kaldoaivin ja 1 % Muotkatunturin paliskuntien pinta-alasta. Tämän perusteella voidaan alueella arvioida laiduntavan ainakin osan vuotta arviolta noin 5 500–6 000 lukuporoa. Suunnitelmassa korostetaan porotalouden harjoittamisen merkitystä alueen paliskuntien poromiehille, jotka myös saavat merkittävän osan perheidensä elannosta harjoittamistaan luontaiselinkeinoista.

Varomaton moottorikelkkailu ja koiravaljakkotoiminta etenkin loppukevällä voivat aiheuttaa huomattavaa haittaa ja vahinkoa porotaloudelle hajottamalla tokkia ja laukottamalla kantavia vaa-timia. Tästä koituu ylimääräisiä kustannuksia porataloudelle.

Rakenteet ja merkityt reitit sekä suunnitelman mukainen tiukka lupapolitiikka rajoittavat virkistyskäyttäjien liikkumista suurimmassa osassa erämaata ja erityisesti porotaloudelle tärkeillä laidunalueilla, mikä tukee porotaloutta. Poronhoitajat tukeutuvat alueella liikkuessaan Metsähallituksen autiotupiin varsinkin hiljaisena aikana eli lokakuusta maaliskuulle. Myös tämä käytäntö on tietyn ehdoissa – varsinkin useamman vuorokauden käytön osalta – vahvistettu suunnitelmassa. Suunnitelman esitysten ja suositusten toimeenpano turvailee porotalouden harjoittamisen edellytykset myös tulevaisuudessa.

Vaikutukset virkistyskäyttöön

Luontomatkailu ja maksullinen ohjelmapalvelutarjonta muodostavat osan paikallisten ihmisten toimeentulosta. Suurin osa Utsjoen ja Inarin matkailutulosta kertyy kuitenkin muualta kuin Paistunturin alueelta. Pienimuotoisena ohjattu liiketoiminnallinen luontomatkailu sopii erämaalain (62/1991) tavoitteiden mukaisesti Paistunturin erämaa-alueelle. Suunnitelman esitysten mukainen vyöhykkeistäminen sekä sen mukainen infrastruktuuri- ja lupapolitiikka turvaavat perinteiset elinkeinot ja paikkakuntalaisten oikeudet, mikä tukee erämaa-alueen lähiylien asuttuina pysymistä.

Suunnitelmassa luodaan selkeät pelisäännöt liiketoiminnalliselle ja moottoroidulle luontomatkailulle, millä edistetään elinkeinon kehittymistä, työllistämismahdollisuksia ja hyväksyttävyyttä poratalouden ja muiden luontaiselinkeinon harjoittajien keskuudessa. Tällöin kaikkien tahojen yhteisenä intressinä on erämaaresurssin turvaaminen mahdollisimman luonnontilaisena.

Alueen virkistyskäytön taloudelliset vaikutukset heijastuvat ennen kaikkea matkailutuloina ja työpaikkoina, oppaiden palkkoina, ohjelmapalvelu-, lupa-, majoitus- ja myyntituloina Metsähallitukselle, paikallisille yrityksille ja liikennöitsijöille sekä veromarkkoina ja säästöinä Utsjoen ja Inarin kunnille.

21.3 Yhteenvetö ja johtopäätökset

Metsähallitus noudattaa suunnittelussa kaikkia voimassa olevia lakiä ja asetuksia sekä pyrkii olemaan esityksissä oikeudenmukainen. Erämaasuunnittelun lähtökohtana on erämaalaki (62/1991) ja sen mukainen määritelmä erämaista. Metsähallitus tunnustaa saamelaisten perustuslailliset oikeudet kulttuurinsa mukaisten elinkeinojen harjoittamiseen kotiseutualueellaan. Alueella korostuvat porotalouden ja luontaiselinkeinojen sekä saamelaiskulttuurin turvaaminen. Paistunturin erämaa-alueella on tärkeä merkitys etenkin lähikylien asukkaiden toimeentulolle, kulttuurileille ja virkistykselle.

Paistunturin erämaa-alueen sekä siihen liittyvien soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma ei merkittävästi muuta alueiden käytötä tai luonnonsuojelullista tilaa eikä erämaaluonnetta. Suunnitelman pääpaino onkin erilaisten uhkien torjumisessa ja niihin varautumisessa, jotta erämaalain päätavoitteet eli tavoiteltavat ympäristövaikutukset toteutuvat myös pitkällä tähänimellä. Suunnitelma pyrkii säilyttämään nykyiset elinkeinot, turvaamaan niiden edellytykset ja luomaan uusia kestäviä luontomatkailumahdollisuuksia. Vyöhykkeistäminen on keskeisin työkalu virkistyskäytön ja luontomatkailun kanavoimisessa siten, että erämaa säilyy erämaana myös tulevaisuudessa. Suunnitelma ei aiheuta olennaisia muutoksia Utsjoen ja Inarin kulttuuriseen ja sosiaaliseen tilanteeseen tai elinoloihin verrattuna tilanteeseen ennen erämaalakia. Näin ollen suunnitelman esitykset edistävät osaltaan maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) sekä kyseiseen lakiin perustuvan valtioneuvoston periaatepäätöksen valtakunnallisista alueidenkäytön tavoitteista asetamien tavoitteiden toteutumista.

Luonnonsuojelun näkökulmasta suunnitelman edellytykset edistävät Paistunturin alueen ja siten osaltaan myös Natura 2000 -suojelualueverkoston luonnonarvojen säilymistä.

Hoito- ja käyttösuunnitelmassa asetetaan alueen hoidolle ja käytölle tavoitteet, periaatteet ja rajoitteet. Suunnittelun yhteydessä tehty nykytilanteen kartoittaminen mahdollistaa tavoiteltavien ympäristövaikutusten toteutumisen seurannan tulevaisuudessa. Utsjoen ja Inarin yhteistyöryhmillä sekä alueen paliskunnilla on keskeinen rooli seurannassa. On tärkeää, että myös paikalliset asukkaat ja muut sidosryhmät voivat osallistua suunnitelman toteutumisen seurantaan, ja että heillä on mahdollisuus vaikuttaa suunnitelman lisäksi sen toteuttamiseen. Valvonta on olennainen osa suunnitelman esitysten toimeenpanoa ja seurantaa.

Lähteet/Kirjallisuutta

Julkaisuja

- Aikio, M.-S. 2005: Deanu- ja Ohcejohlegiid kulturinventerien. Loahpparapoarta. – Tenon- ja Utsjoenlaaksojen kulttuuri-inventointi. Loppuraportti. Sámi museum / Saamelaismuseosäätiö 2003–2004.
- Airaksinen, O. & Karttunen, K. 2001: Natura 2000 -luontotyypipas. – 2. korj. p. Ympäristöopas 46, luonto ja luonnonvarat. Suomen ympäristökeskus. 194 s.
- Erämaakomitea 1988: Erämaakomitean mietintö. – Komiteamietintö 1988:39. Valtion painatuskeskus.
- Gröndahl, K. 2004: Riekonmetsästyksen ekologinen ja sosiaalinen kestävyys sekä metsästyksen ohjaus Ylä-Lapissa metsästyskaudella 2001–2002. – Opinnäytetyö. Rovaniemen ammattikorkeakoulu, luonnonvara- ja ympäristöala. 103 s. + 14 liitettä.
- & Stolt, E. 2006: Riistanhoito ja metsästys. – Teoksessa Stolt, E. (toim.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161: 114–130.
- Hallikainen, V. 1998: The Finnish Wilderness Experience. – Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 711. 288 s.
- 2001: Erämaat Suomessa. – Teoksessa Kangas, J. & Kokko, A. (toim.): Metsän eri käytömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800.
- Helle, T. 2006: Poronhoito ja muuttuva ilmasto. – Teoksessa Nikula, A. & Varmola, M. (toim.): Ilmastonmuutos Lapissa. Näkyvätkö muutokset. Sopeutuuko luonto? Metlan työraportteja / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 25. 58 s.
- & Aspi, J. 1983: Effects of Winter Grazing by Reindeer on Vegetation. – Oikos 40: 337–343.
- , Kajala, L., Niva, A. & Särkelä, M. 1997: Poron laidunnuksen vaikutus tunturikoivikoiden rakenteeseen. – Teoksessa Hyppönen, M., Penttilä, T. & Poikajarvi, H. (toim.) 1998: Poron laidunnuksen vaikutus metsä- ja tunturiuontoon. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 678: 132–141.
- Hämet-Ahti, L., Suominen, J., Ulvinen, T. & Uotila, P. (toim.) 1998: Retkeilykasvio. – 4. täysin uudistettu painos. Luonontieteellinen keskuskmuseo, Kasvimuseo, Helsinki. 656 s.
- Inarin kalastusalue 2007: Inarin kalastusalueen käyttö- ja hoitosuunnitelma. – 25 s.
- Itkonen, P. 2006: Ilmastonmuutos ja Lapin luonnon suojelealueet. – Teoksessa Nikula, A. & Varmola, M. (toim.): Ilmastonmuutos Lapissa. Näkyvätkö muutokset. Sopeutuuko luonto? Metlan työraportteja / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 25. 58 s.
- Itkonen, T.I. 1948: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. I-II. – WSOY, Helsinki. 589 + 629 s.

Jernström, A.M. 1874: Material till finska Lappmarkens geologi. 1. Utsjoki och Enare Lappmarker. – Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 21: 93–229.

Johansson, P. & Perttunen, V. 2006: Geologia. – Teoksessa Stolt, E. (toim.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö. Metsähallituksen luonnon-suojelujulkaisuja. Sarja A 161: 14–30.

Jääskö, O. 2001: Paliskunnan vuorovaikutteinen porotaloussuunnitelma. Lähtökohtia ja ehdotuksia paliskunnan suunnittelun ja vuorovaikutuksen kehittämiseen. – Lapin yliopisto. 62 s.

Kaipiainen, H., Kemppainen, E., Peltonen, S.-L. & Alanen, A. (toim.) 1997: Uhanalaisuuden arviointiperusteet. – Suomen ympäristökeskuksen moniste 68. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. 79 s.

Kalpio, S. & Bergman, T. 1999: Lapin perinnemaisemat. – Alueelliset ympäristöjulkaisut 116. Lapin ympäristökeskus & Metsähallitus. 236 s.

Kankaanpää, J. 2002: Arkeologia. – Teoksessa: Kajala, L. (toim.): Tarvantovaaran erämaa-alueen ja Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelualueen luonto ja käyttö. Metsähallituksen luonnon-suojelujulkaisuja. Sarja A 140: 86–94.

— & Rankama, T. 2005: Early Mesolithic Pioneers in Northern Finnish Lapland. – Teoksessa Knutsson, H. (toim.): Pioneer Settlements and Colonization Processes in the Barents Region. Vuollerim Papers on Hunter-gatherer Archaeology. Vol. 1. s. 109–161.

Korhonen, P. 2004: Pienriistan metsästys Pohjois-Suomessa vuonna 2003. – Kala- ja riista-raportteja nro 326. 65 s. + 5 liitettä.

Korsman, K., Koistinen, T., Kohonen, J., Wennerström, M., Ekdahl, E., Honkamo, M., Idman, H. & Pekkala, Y. 1997: Suomen kallioperäkartta 1: 1 000 000. – Geologian tutkimuskeskus, Espoo.

Kotivuori, H. & Torvinen, M. 1994: Pohjois-Lapin kiinteät muinaisjäännökset. – Julkaisu n:o 136, sarja A. Lapin seutukaavalaitto, Rovaniemi. 276 s.

Kumpula, J., Colpaert, A., Kumpula, T. & Nieminen, M. 1997: Suomen poronhoitoalueen talvi-laidunvarat. – Kala- ja riistaraportteja nro 93. Riistan- ja kalantutkimus. 42 s. + liitteet.

—, Colpaert, A. & Nieminen, M. 1999: Suomen poronhoitoalueen kesälaidunvarat. – Kala- ja riistaraportteja nro 152. Riistan- ja kalantutkimus. 40 s. + liitteet.

—, Fielitz, U. & Colpaert, A. 1999: Porojen laidunten käyttö Pohjois-Lapissa. GPS-seuranta ja satelliittikuvatulkinnat laidunten käytön tutkimisessa. – Kala- ja riistaraportteja nro 150. Riistan- ja kalantutkimus, Kaamanen. 31 s.

—, Colpaert, A., Anttonen, M. & Nieminen, M. 2004: Poronhoitoalueen pohjoisimman osan (13 paliskuntaa) talvilaidunten uusintainventointi vuosina 1999–2003. – Kala- ja riistaraportteja nro 303. 39 s., 20 liitettä, 14 karttaa.

Lapin liitto 2006: Pohjois-Lapin maakuntakaava. Inari–Sodankylä–Utsjoki.

- Lokio, J. 1997: Lapin kulttuuriympäristöohjelma. – Lapin ympäristökeskus, Rovaniemi.
- Maa- ja metsätalousministeriö 2005: Ilmastonmuutoksen kansallinen sopeutumisstrategia. – www.mmm.fi/sopeutumisstrategia.
- Magga, P. 2007: Birrasis. Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen saamelaisosion loppuraportti. – Oulun yliopisto, Giellagas-instituutti.
- Mattila, E. 2006: Porojen talvilaitumien kunto Ylä-Lapin paliskunnissa vuonna 2004. – Metlan työraportteja 28. 41 s., 18 taulukkoa.
- Mattus, I. 2006: Paikannimistö. – Teoksessa Stolt, E. (toim.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161: 144–263.
- Meriläinen, K. 1965: Inari–Utsjoki. Suomen geologinen yleiskartta 1: 400 000. Kivilajikartta C 8–9. – Geologinen tutkimuslaitos, Espoo.
- Metsähallitus 1991: Kevon luonnonpuiston runkosuunnitelma. – SU: 115. Metsähallituksen arkisto, Vantaa. 36 s. + karttaliitteet.
- 2002a: Kiinteiden muinaisjäännösten hoito-opas. – 3. uud. p. Metsähallituksen luonnon-suojelujulkaisuja. Sarja B 64. 42 s.
- 2002b: Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden tehtävät ja hoidon yleislinjat. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 63. 47 s.
- 2004: Metsähallituksen yhdenvertaisuussuunnitelma. – 3.5.2006. Asianhallinta 1821/01/2004. 14 s.
- 2006: Luontopalvelujen kulttuuriperintöstrategia 2007–2015. – 13.10.2006. Asianhallinta 2367/40/2006.
- 2010: Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 127. 93 s.
- & Utsjoen kunta 2003: Utsjoen tuhokoivikoiden ennallistaminen. – Tähti ja koivu -hanke. Hankesuunnitelma 18.2.2003. Raportti.
- Mikkola, K. 1999: Ruijannokiperhosen kartoitus Utsjoella. – Julkaisematon selvitys. Suomen ympäristökeskus.
- Mossberg, B., Stenberg, L. & Ericsson, S. 1992: Den nordiska floran. – Wahlström & Widstrand. 696 s.
- Mulk, I.-M. 1995: Sirkas. Ett samiskt fångstsamhälle i förändring Kr.f.–1600 e.Kr. – Studia Archaeologia Universitatis Uicensis 6. Umeå universitet, Arkeologiska institutionen. 305 s.
- Museovirasto 1993: Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. – Rakennushistorian osaston julkaisu 16.

Natura 2000 -alueiden suojele ja käyttö. Luontodirektiivin 92/43/ETY 6 artiklan säädökset. – Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto. 69 s.

Norokorpi, Y., Mäkelä, K., Tynys, S., Heikkilä, R., Kumpula, J., Sihvo, J., Eeronheimo, H., Eurola, S., Johansson, P., Neuvonen, S. & Virtanen, R. 2008: Tunturit. – Julkaisussa Raunio, A., Schulman, A & Kontula, T. (toim.): Suomen luontotyyppejä uhanalaisuus. Osa 1. Tulokset ja arvioinnin perusteet. – Suomen ympäristö 8: 175–214.

Näkkäläjärvi, K. & Pennanen, J. 2000. – Teoksessa Pennanen, J. & Näkkäläjärvi, K.: Siiddastallan. Siidoista kyläin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen. Inarin saamelaismuseon julkaisuja n:o 3. Kustannus Pohjoinen. 285 s.

Oksanen, L., Moen, J. & Helle, T. 1995: Timberline Patterns in Northernmost Fennoscandia. – Acta Botanica Fennica 153: 93–105.

Osmonen, O., Iso-Iivari, L. & Sihvo, J. 2006: Linnut. – Teoksessa: Stolt, E. (toim.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161: 70–76.

Paistunturin paliskunta 2005: Paistunturin paliskunnan poronhoitosuunnitelma poronhoito-vuodelle 2006–2007.

Pennanen J. 2000: – Teoksessa Pennanen, J. & Näkkäläjärvi, K. 2000: Siiddastallan. Siidoista kyläin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen. Inarin saamelaismuseon julkaisuja n:o 3. Kustannus Pohjoinen. 285 s.

Pieski, A.A. 1992: Vanhojen asuinpaikkojen inventointiaineisto.

Pohjoiskalottiprojekti 1987: Geological Map, Pre-Quaternary Rocks. Northern Fennoscandia. 1: 1 000 000. – Geological Surveys of Finland, Norway and Sweden. Helsinki.

— 1988: Metamorphic, Structural and Isotopic Age Map. Northern Fennoscandia. 1: 1 000 000. – Geological Surveys of Finland, Norway and Sweden. Helsinki.

Rankama, T. 1991: Pata och stalotomt. Två nya fornlämningsskategorier i Utsjoki. – Finskt museum 1990. Finska formminnesföreningen, Helsingfors. s. 73–86.

— 2003: The Colonisation of Northernmost Finnish Lapland and the Inland Areas of Finnmark. – Teoksessa Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffler, D. & Åkerlund, A. (toim.): Mesolithic on the Move. Oxbow Books, Exeter. s. 37–46.

Rassi, P., Kaipiainen, H., Mannerkoski, I. & Ståhls, G. 1991: Uhanalaisten eläinten ja kasvien seurantatoimikunnan mietintö. – Komiteanmietintö 1991:30. Ympäristöministeriö. 328 s.

—, Alanen, A., Kanerva, T. & Mannerkoski, I. (toim.) 2001: Suomen lajien uhanalaisus 2000. – Uhanalaisten lajien II seurantatyöryhmän raportti. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. 432 s.

—, Alanen, A., Kanerva, T. & Mannerkoski, I. (toim.) 2002: Suomen lajien uhanalaisus 2000. Alueellinen tarkastelu. – Käsikirjoitus. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, Helsinki.

- Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (toim.) 2008: Suomen luontotyyppien uhanalaisuus. Osa 1. Tulokset ja arvioinnin perusteet. – Suomen ympäristö 8/2008. 264 s.
- Rautainen, V.-P. 1991: Pensaskanervan (*Myricaria germanica*) esiintyminen Utsjoella vuonna 1991. – Julkaisematon. Turun yliopisto, Kasvimuseo. 18 s.
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos 2005: Susipuhelin. – <http://www.rktl.fi/riista/suurpedot/susipuhelin.html>.
- Rintanen, T. 1982: Botanical Lake Types in Finland. – Ann. Bot. Fennici 19: 247–274.
- Ruuhijärvi, R. 1988: Suokasvillisuus. – Teoksessa: Suomen kartasto. Vihko 141–143. Elävä luonto, luonnonsuojelu. Maanmittaushallitus & Suomen maantieteellinen seura. 32 s.
- Ryttäri, T. & Kettunen, T. (toim.) 1997: Uhanalaiset kasvimme. – Suomen ympäristökeskus. Kirjayhtymä Oy, Helsinki. 335 s.
- Saamelaiskäräjät 2006: Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma 2006. – Hyväksytty saamelaiskäräjien kokouksessa 28.2.2006.
- Sandström, O., Vaara, I., Heikkuri, P., Jokinen, M., Kokkoniemi, T., Liimatainen, J., Loikkanen, T., Mela, M., Osmonen, O., Salmi, J., Seppänen, M., Siekkinen, A., Sihvo, J., Tolonen, J., Tuohisaari, O., Tynys, T., Vaara, M. & Veijola, P. 2000: Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma. – Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 38. 246 s. + 2 liitekarttaa.
- Sarkkinen, M. 2007: Muinaisuus maisemassa. Arkeologiset kohteet ja niiden suojele. – Teoksessa Harlin, E.-K. & Lehtola, V.-P. (toim.): Peurakuopista kirkkokenttiin. Saamelaisalueen 10 000 vuotta arkeologin näkökulmasta. Arkeologiaseminaari Inarissa 29.9.–2.10.2005. Publications of the Giellagas Institute, nr. 9. Oulun yliopisto. 195 s.
- Sederholm, J.J. 1911: Roches prequaternaires. – Atlas de Finlands 1910. I. Karte. N:o 3. s. 1–27.
- Seppänen, M. 2002: Utsjoen kalastusalue. Käyttö- ja hoitosuunnitelma. – 32 s. + liitteet.
- 2006: Kalavesien hoito ja kalastus. – Teoksessa Stolt, E. (toim.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja nimistö. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161: 131–133.
- & Stolt, E. 2006: Vesistöt. – Teoksessa Stolt, E. (toim.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja nimistö. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161: 31–34.
- Siekkinen A. 2002: Muotkatunturin paliskunnan paliskuntakohtainen metsätalouden toiminta-suunnitelma 2002–2011. – Moniste 12.2.2002. Metsähallitus. 35 s.
- Sihvo, J. 2001: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus. Loppuraportti osa 1. Projektikuvaus. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 130. 76 s.
- 2002: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho Kekkosen kansallispuiston luontokartoitus. Loppuraportti osa 2. Ylä-Lapin luontotyypit. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 137. 175 s.

Sihvo, J., Gröndahl, K., Stolt, E., Tuovinen, T. & Salmi, J. 2006: Ylä-Lapin alueen luonnonvarasuunnitelma. Kausi 2006–2010. – Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 57. 175 s.

Solbakk, A. 2001: Deaunuleahki sogat. Historjá. Tanadalens slekter. Historie. – Cálliid lágádus, Kárášjohka. 1 044 s.

Stolt, E. 2003: Yrittäjäkysely Kaldoaivin ja Paistunturin erämaa-alueiden vaikutuspiirissä toimiville yrityksille. – Moniste. Ivalo. 43 s.

— 2006 (toim.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikan nimistö. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161. 276 s.

Suurpetotyöryhmä 1996: Suomen maasuurpetokannat ja niiden hoito. – Suurpetotyöryhmän raportti. MMM:n julkaisuja 6/1996. Maa- ja metsätalousministeriö & ympäristöministeriö, ympäristö- ja luonnonvarainneuvosto. 41 s. + liitteet.

Tikkanen, E. 1995: Kuolan saastepäästöt Lapin metsien rasitteena. Itä-Lapin metsävaurioprojektiin loppuraportti. – Gummerus, Jyväskylä. 232 s.

Valtioneuvoston kanslia 2006: Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. – Kansallinen kestävän kehityksen strategia. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 5/2006. 131 s.

Valtioneuvoston päätös 1998: Valtioneuvoston päätös Euroopan yhteisön Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotuksen hyväksymisestä 20.8.1998. – Helsinki. 84 s. + 2 liitettä.

Valtonen, T. 2006: Paistunturin muinaisjäännökset. – Teoksessa Stolt, E. (toim.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikan nimistö. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161: 95–108.

Ympäristöministeriö 1998: Ohjeet suunnitelmiin ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista. – Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. 37 s.

— 1999: Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotus. – Suomen ympäristö 299. Helsinki. 111 s.

— 2002: Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi. – Suomen ympäristö 535. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki. 48 s.

Lakiviiheet

Asetus kalastusasetuksen muuttamisesta 1364/1997.

Asetus kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen sekä siihen liittyvän valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta 108/1976.

Asetus Metsähallituksesta 1525/1993.

Eläinsuojelulaki 247/1996.

Erämaalaki 62/1991.

Euroopan unionin lintudirektiivi 79/409/ETY. – Euroopan yhteisöjen neuvoston direktiivi luonnonvaraisten lintujen suojelesta.

Euroopan unionin luontodirektiivi 92/43/ETY. – Euroopan yhteisöjen neuvoston direktiivi luontotyyppejä sekä luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelesta. Annettu 21.5.1992.

Euroopan unionin vesipuitedirektiivi 2000/60/EY. – Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi yhteisön vesipoliikan puitteista. Annettu 23.10.2000.

Hallintolaki 434/2003.

Ilmailulaki 281/1995.

Järjestyslaki 612/2003.

Jätehuoltolaki 1072/1993.

Kaivosasetus 663/1965.

Kaivoslaki 503/1965.

Kalastuslaki 286/1982.

Kiinteistömuodostamislaki 554/1995.

Kolttalaki 253/1995.

Laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta 122/1919.

Laki eräiden valtion omistamien alueiden muodostamisesta soidensuojelualueiksi 851/1988.

Laki kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisten yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä 107/1976.

Laki luonnonvaraisten tuotteiden keräämisen rajoittamisesta eräissä tapauksissa 332/1955.

Laki Metsähallituksen erävalvonnasta 1157/2005.

Laki Metsähallituksesta 1378/2004.

Laki oikeudesta luovuttaa valtion kiinteistövarallisuutta 973/2002.

Laki saamelaiskäräjistä 974/1995.

Laki yksityisistä teistä 358/1962.

Laki ympäristöhallinnosta 55/1995.

Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 468/1994. – YVA-laki.

Luonnonsuojelulaki 1096/1996. – vanha laki 71/1923.

Maa-aineslaki 555/1981.

Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999.

Maastoliikennelaki 1710/1995.

Metsälaki 1093/1996.

Metsästyslaki 615/1993.

Muinaismuistolaki 295/1963.

Pelastuslaki 468/2003.

Poronhoitolaki 848/1990.

Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki 45/2000.

Porotilalaki 590/1969. – Kumottu porotalouslailla 161/1990.

Rakennussuojelulaki 60/1985.

Saamelaistoimikunta 2002: Saamelaistoimikunnan mietintö. – Komiteamietintö 2001:14. 179 s.

Saamen kielilaki 1086/2003.

Suomen perustuslaki 731/1999.

Tieliikennelaki 267/1981.

Vesilaki 264/1961.

Yhdenvertaisuuslaki 21/2004.

Yhteisalue laki 758/1989.

Ympäristöministeriö 1994: YVA-lain toimeenpano. Yhteysviranomaisen tehtävät. – Työryhmän mietintö 3. Ympäristöministeriö, ympäristöpolitiikan osasto. 56 s.

Haastattelut

Nissilä, A. 2005: Henkilökohtainen tiedonanto 7.8.2005.

Porsanger, V. 2005: Suullinen tiedonanto. – Utsjoen rhy.

Valle, A. 2006: Paistunturin paliskunnan poroisännän haastattelu 12.6.2006.

Valle, P. 2004: Suullinen tiedonanto.